

Prekarizovaní pokrokaři – avantgarda liberálního pokroku?

Pavel Sirůček¹

Standing, G.: *Prekariát: Nová nebezpečná třída*. Praha: RUBATO 2018. 296 s. ISBN 978-80-87705-64-3.

G. Standing je britský ekonom a sociolog, pracující na University of London, člen vedení organizace Basic Income Earth Network (BIEN).² Zaměřuje se na problematiku ekonomie práce a nezaměstnanosti. Představovaný titul – s premiérou roku 2011³ – byl přeložen do mnoha jazyků a stal se v jistém smyslu bestsellerem. Recenzemi bývá opěvován jako první zpráva „o rychle rostoucí sociální třídě, která zahrnuje lidi vystavené ekonomické nejistotě a odsouzené ke střídání nesmyslných a nevalně placených „džobů“ bez možnosti profesního rozvoje“ (zadní strana přebalu rec. publ.). Standing realisticky vykresluje konstituování této údajné nové třídy a její rozrůstání na pozadí krize globalizačního procesu v neoliberální režii.⁴

Termín prekariát označuje sociálně-ekonomickou skupinu lidí, kteří citelně postrádají pracovní orientované jistoty a potřeby v čele s jistotou zaměstnání.⁵ Jedná se např. o nejistá zaměstnání na omezenou dobu s minimální ochranou, jako práce na částečný úvazek, dočasné práce, nejruznější kontrakty, zakázky a projekty, dohody o provedení práce apod., které bývají obvykle vykonávány i s nízkou bezpečností práce. Obecněji bývá prekariát chápán jako „postavení, které neslibuje kariéru, nepřináší profesní identitu a nabízí pouze malý, pokud vůbec nějaký, nárok na státní a jiné formy podpory ...“ (s. 48 rec. publ.). Jde o heterogenní skupinu, jejímž příslušníkům přitom však má být společné to, že „práce je pro ně nástrojem (přežití), přistupují k ní oportunisticky (musí brát, co přijde) a je prekérní (nejistá)“ (s. 33 rec. publ.). Prekariát je Standingem varovně představován coby zdroj potenciální společenské nestability, „neboť jeho vnitřní rozpolcenost a nedostatečné zastoupení v rozhodování o věcech veřejných ho může uvrhnout do náruče politického extremismu a podnítit jej k útokům na sociálně nejslabší a nejzranitelnější skupiny. Prevence proti těmto ... vyhlídkám spočívá podle autora v zásadním přehodnocení pojetí práce, v možnosti aktivně trávit volný čas a v zavedení univerzálního základního příjmu“ (zadní strana přebalu rec. publ.).

Standing proslul především právě ideou univerzálního základního příjmu, který by pobírali všichni lidé bez jakýchkoli podmínek. Za koncept průkopnický,⁶ a vehementně, bojuje již od roku 1985 a podílí se na budování sítí podporovatelů všeobecného základního příjmu v řadě zemí. Pomáhal rozjíždět pilotní programy pro otestování základního příjmu např. v Indii⁷ nebo Namibii. Přispěl k tomu, že základní příjem se z tématu extrémně okrajového stal tématem mainstreamovým a mnohdy dnes nejenom tématem, nýbrž i politickým požadavkem

¹ prof. Ing. Pavel Sirůček, Ph.D. – politický ekonom, vysokoškolský pedagog.

² V roce 1986 vzniká Basic Income European Network (Evropská síť pro základní příjem), která se v roce 2004 přejmenovává na Basic Income Earth Network (Světová síť pro základní příjem) – srov. (s. 256 rec. publ.).

³ *Prekariát: The New Dangerous Class*. London: Bloomsbury Academic 2011. 248 s. ISBN 9781474294164.

⁴ Prekariát přitom vnímá jako „potomka globalizace“ (s. 21-23 rec. publ.). Již v předmluvě konstatuje, že: „Prekariát se postupně rozrůstal za situace, kdy začala následkem finančního otřesu roku 2008 vyplývat na povrch skutečná povaha globalizace“ (s. 11 rec. publ.). Se zesilováním nerovnoměrností i růstem nejistot, kdy se prekariát nachází „v první linii“. Nemá však zatím hlas, kterým by svou agendu dostal do popředí zájmu.

⁵ V recenzované knize Standing prekariát detailněji charakterizuje pomocí absence sedmi pracovních jistot, níže precizovaných – srov. (s. 28-32 rec. publ.).

⁶ K pionýrům ohledně univerzálního základního příjmu, v duchu egalitárního libertarianismu, patří i belgický politický filozof a ekonom P. Van Parijs. Srov. Van Parijs, P., Hrubec, M., Brabec, M. a kol.: *Všeobecný základní příjem: Právo na lenost, nebo na přežití?* Praha: Filosofia 2007. 202 s. ISBN 9788070072592.

⁷ Srov. Davala, S., Jhabvalová, R., Kapoor Mehtaová, S., Standing, G.: *Basic Income: A Transformative Policy for India*. London and New Delhi: Bloomsbury Academic 2015. 248 s. ISBN 1472583108.

a nástrojem politického boje. A to tématem a požadavkem nemálo módním, kdy jeho obhajoba a propagace již náleží k bontónu pokrokářských liberálních salonů i kaváren. Okázale se k němu hlásí celá řada politiků, novinářů, a především nejrůznějších aktivistů – ono jde v neposlední řadě i o výnosný kšeft. Skutečných ekonomů, sociologů, filozofů nebo politologů už bychom mezi stoupenci napočítali méně. Přičemž ti, kteří nekritické nadšení nesdílejí, nebo si troufnou dokonce být veřejně proti, začínají být pokrokářskými médii cejchováni coby neinformovaní zpátečníci. Což nezřídka bývá podpořeno kýčovitým emociálním vyděračstvím – kdo nechce všem sluníčkově báječným lidičkám dopřát příjem bez práce, musí být člověk malý, provincionální, zapšklý, zlý. Zkrátka monstrum a zrůda.⁸

K „cool“ tématům náleží i prekariát,⁹ jehož ústřední charakteristikou je život v nejistotě, v prekérní situaci. Jeho příslušníci bývají vyčleňováni na základě sociálního statusu, kdy tito žijí v neustálé nejistotě o zaměstnání, finanční příjmy (z námezdní práce i sociální pomoci státu) a tímto i o bydlení. Příslušník prekariátu je nejistý i ve své identitě. Zaměstnaneckou identitu nemá, nezná „stavovskou čest“, neztotožňuje se s žádnou pracovní etikou a chybí mu možnost profesního rozvoje¹⁰ i zaměstnanecké kariéry.¹¹ „Prekarizovaní se nemohou profesionalizovat, neboť nemohou získat specializaci a trvaleji prohlubovat své znalosti a zkušenosti“ (s. 47 rec. publ.). Politiky zaměřené na flexibilitu námezdní práce oslabují vzájemnost i sounáležitost, což přispívá k tomu, že prekariát má oslabenou „sociální paměť“.

Za jeden z definičních znaků konkrétní společenské třídy G. Standing považuje přístup k právům garantovaným státem. Prekariát má být typický tím, že vztahy jeho příslušníků se státem nebo jinou nadřazenou institucí se zakládají na minimální důvěře. „Prekariát má charakter třídy. Sestává z lidí, kteří na rozdíl od salariátu mají minimální důvěru ke kapitálu či státu a kteří nejsou, na rozdíl od proletariátu, vázáni vztahem společenské smlouvy, která by jim výměnou za podřízenost a loajalitu poskytovala určité pracovní jistoty, což byl případ nepsané dohody, na níž byl postaven sociální stát. Absence vzájemné důvěry či jistoty výměnou za podřízenost vtiskla prekariátu distinktivní rysy třídy“ (s. 25-26 rec. publ.).

Termín prekariát mívají často v oblibě novináři. Standing podotýká, že většina novinářů k této nové třídě, kterou nazývá „třídou v procesu utváření“,¹² přitom sama náleží. I když Standing žongluje také s vybranými marxistickými kategoriemi,¹³ prekariát žádnou společenskou třídou v marxisticko-leninském smyslu není.¹⁴ Nejenom kvůli silné heterogenitě svých členů, kde se

⁸ Na falešné struny „pravdy & lásky“ zabrnkává samotný Standing pouze občas (černobílé vidění si neodpustí namátkou v pasážích o tzv. populistech). I jeho kavárenské moralizování patří k snesitelnějším. Volá po pomoci prekariátu i z pragmatických důvodů, aby nepřevážily jeho „dysfunkční aspekty“ a neovládly jej „temné síly“.

⁹ Termín poprvé používá sociolog P. Bourdieu. Je složen ze slov prekérní + proletariát. Označuje prekérní situaci a nejistotu, ve které se třída nachází. Dvě studie zmíněného autora figurují v recenzované knize v bibliografii, v rejstříku (a v textu) jeho jméno však nenalezneme. Standing při vymezení prekariátu jako socio-ekonomické jednotky uvádí: „Prekariát“ ... chápeme jako neologismus, spojení adjektiva „prekérní“ a „proletariát“. Právě tak tento pojem používám v této knize, ačkoli i tento přístup má své nedostatky“ (s. 23 rec. publ.). Ohledně vzniku pojmu odkazuje na francouzské sociology 80. let, kteří takto označovali dočasné či sezonní dělníky.

¹⁰ „Být prekarizován znamená být součástí životního stylu, založeného na pracovním výkonu bez možnosti profesního rozvoje“ (s. 197 rec. publ.).

¹¹ Postupy od hranolek k burgerům nebo ke kase v robotárnách typu McDonaldu lze za oslnivou kariéru, a za lákavý životní cíl, označit pouze těžko. Obdobně jsou na tom např. prodavači či pokladní v supermarketech nebo ti, kteří musí celou pracovní dobu jiné lidi otravovat z call-center, trefně přezdívaných „call-centráky“.

¹² Resp. „vznikající třídou, ačkoli dosud nikoli třídou pro sebe v marxovském smyslu“ (s. 23 rec. publ.).

¹³ Nepovažuje ale dnes za důležitou kategorii vlastnictví. Krajně opatrně krouží kolem vykořisťování, i když líčí jeho (post)moderní podoby. Namísto pojmenování věci pravými jmény podstatu zamlžuje módními termíny.

¹⁴ Nebude od věci připomenout klasická slova Lenina: „Třídy jsou velké skupiny lidí, které se od sebe liší svým místem v historicky pevně stanoveném systému společenské výroby, svým vztahem (většinou zakotveným a právně upraveným v zákonech) k výrobním prostředkům, svou úlohou ve společenské organizaci práce, a tedy formou získávání a rozsahem té části společenského bohatství, kterou disponují. Třídy jsou takové skupiny lidí, z nichž jedna si může přivlastňovat práci druhé díky rozdílnému postavení v určité soustavě společenského

míchají „jablka s hruškami“. Kategorie prekariát nebývá jednotně vymezována a zůstává rozplizle mlhavá. Zásadní rozdíly mezi údajnými příslušníky mohou být způsobeny rasou,¹⁵ národností, věkem.¹⁶ Vnitřní rozpory, boje a třenicemi zmítající konglomerátem prekariátu (což ostatně nepopírá ani Standing samotný) jsou evidentní a jeho jednotlivé skupiny mohou sebou i okázale opovrhovat.¹⁷ Prekariát uvědomělou třídou sledující svoje zájmy rozhodně není. A jejich sdílený úděl v podobě sociálně-ekonomického postavení těž vždy totožný zcela nebývá.

Hned zkraje je nutné zdůraznit, že diskutabilní je i celá Standingova konstrukce ohledně jediné cesty k „dobré společnosti“ spočívající v tom, že prekariát musí dospět a konstituovat se jako „třída pro sebe“. Nebylo by účelnější prostředky, energii a čas – namísto posilování uvědomování si sama sebe a manifestací hrdosti – věnovat tomu, kterak se z prekarizovaného postavení vymanit? A bojovat za svět, kde by tolik prekarizovaných vůbec nemuselo být? Nenastoluje G. Standing zástupná témata a neodvádí pozornost od toho fundamentálního?

Standing prekariátu, přesněji jeho pokrokařské liberální části, naprosto nekriticky fandí. Prekarizované progresivisty považuje za jakési „lepšolidi“. Téměř obdivně se zmiňuje o těch, „kteří se vzpírají tradičním modelům“ (s. 232 rec. publ.). Povinností společnosti má být umožnit těmto „nonkonformním“ (též se hovoří o progresivistech „s nekonvenčním způsobem života“) dělat jen to, k čemu mají nejenom kvalifikaci, nýbrž i „k čemu se cítí „povolání““ (s. 235 rec. publ.). Tudíž nemohou vykonávat např. práce nezábavné či tzv. podřadné (o tom, co je podřadné, samozřejmě rozhodují pouze oni sami). Není myslitelné, aby pracovali rukama např. na stavbách nebo v lesích. Proč? Neboť se k tomu přece necítí „povolání“ ... Jsou totiž „vyvolení“, zkrátka něco „extra“. Je to sice ještě menšina, nicméně většina údajně musí plně respektovat její odlišnosti. Nevoní jim ani tradiční odborářství, o jeho „staré“ jistoty oni nikterak nestojí.¹⁸ Požadují jistoty „nové“ a „univerzální“ a především svou tzv. nezávislost, včetně svobody globálního kočování. Charakter globálního prekariátu má vystihovat plakát hnutí EuroMayDay – v jediném gestu odporu jsou na něm spojeny čtyři figury. A to uklízeče, pečovatele,¹⁹ uprchlíka (či migranta) a především kreativce. Prominentní místo na plakátu zaujímá taška jakožto ikonický symbol současného nomádství v globalizovaném světě.²⁰

hospodářství“ (s. 103 titulu Formánek, M. (ed.): *Marxismus: Vybrané texty Karla Marxe, Bedřicha Engelse, Vladimíra Iljiče Lenina. II. díl.* Praha: Orego 2004. 295 s. ISBN 8086741109, s využitím Lenin, V. I.: Velká iniciativa in *Sebrané spisy. Svazek 39.* Praha: Svoboda 1988, s. 37. ISBN nemá).

¹⁵ Což je ale dnes krajně ožehavé téma, přesněji vnucované tabu. Korektní pokrokaři inkvizitorsky nutí celý svět věřit, že naprosto všichni lidé jsou úplně stejní, stejně dobří i stejně chytrí a stejně nadaní etc. Kdo bezvýhradně nesouhlasí, je zavrženíhodný rasista. Stačí nepatrná zmínka o závěrech mnoha výzkumů dokládajících, že např. schopnosti geograficky oddělených národů jsou odlišné (tj. ani horší ani lepší, prostě různí lidé na stejné podněty reagují jinak a různí lidé mají i různé schopnosti dosáhnout úspěchů v určitých sférách společenského uplatnění, včetně např. vědy nebo sportu) a následuje nelítostný lynč. Před kterým dnes neochrání ani Nobelova cena ...

¹⁶ Ale též stále patrnější polarizací po linii liberalismus vs. konzervatismus, což může nabývat i podoby barikád mezi velkoměstskou „kosmopolitní liberální kavárnou“ a tradicionalistickou „konzervativní českou hospodou“. Jejich zájmy, ani vize, totožné nejsou. První usilují o zničení normálnosti, normálního světa, normálního života, normální práce i normálních lidí – normálních chlapů a normálních ženských. Srov. např. materiál *Vstanou noví Fidelové? Marathon*, 142, 2017, roč. 21, č. 1, s. 14-19. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>.

¹⁷ Namátkou mesiášským komplexem postižení velkoměstští liberální „lepšolidé“ (např. absolventi humanistických paoborů, kteří se cítí být vyvolení k páchání globálního Dobra a ke spáse světa), kdy tito štítilivě pohrdají „primitivní a zaostalými burany“, kteří liberálním pahodnotám a pokrokařským bludům nepodléhají.

¹⁸ Především mladí a vzdělaní prekarizovaní se „nostalgicky neohlíží za labouristickou jistotou zaměstnání z předglobalizační éry“ (s. 233 rec. publ.).

¹⁹ I Standing se v recenzované knize neustále snaží čtenáře přesvědčovat, že drtivá většina prekariátu netouží po ničem jiném nežli užitečně pracovat, uslechtilé pomáhat druhým a všestranně rozvíjet své schopnosti. „Lidé chtějí pracovat a vřouše je představa, že mohou zlepšit své hmotné i společenské poměry“ (s. 259 rec. publ.). Nechtějí se ale nechávat „zotročovat“ v námezdním zaměstnání, nýbrž chtějí pracovat „po svém“. Pokud obdrží základní příjem, tak se prý okamžitě všichni radostně vrhnou na špatně placenou práci právě např. pečovatelů ...

²⁰ Plakát z Hamburku roku 2005 je dostupný např. na <http://www.h7o.cz/prekariat-nova-nebezpecna-trida/>.

Standing přitom chytře, poutavě i mírně provokativně (jeho kavárenský radikalismus je přísně korektně pokrokářský a vždy zůstává „v mezích liberálního zákona“), nahlíží na některé aspekty soudobého globálního kapitalismu, se kterým to opravdu jde z kopce (Přitom to jde z kopce s námi se všemi). V představané knize takto činí ještě před nástupem humbuku 4.0, který nejistoty dále umocňuje.²¹ Recenzovaný titul, i další práce Standinga, správně poukazují na prohlubování sociálních nerovností za několik posledních dekád na straně jedné a na straně druhé na omezování příležitostí pro vzestupnou sociální mobilitu.²² Z neoliberální globalizace neprofitují zdaleka všichni, a to ani v nejrozvinutějších zemích. Často právě naopak. Žijeme v době nejistot, ohrožení a úzkostí, které dramaticky narůstají. A liberální média do nás hustí, kterak je toto úžasným pokrokem, a jak nás to všechny nádherně obohacuje a posouvá dále. Standingova kritika je občas naprosto oprávněná a místy i relativně ostrá, včetně důsledků teorie a praxe neoliberalismu,²³ a to nejenom z pohledu prekariátu. Nicméně jeho závěry a doporučení jsou někdy mylná až přímo zcestná. V duchu kavárenského pseudolevicového liberalismu a pokrokářské nové tzv. levice. Včetně zhoubné představy, jak se miliony lidí placených za své nicnedělání budou úžasně rozvíjet, radostně zušlechťovat, neustále vzdělávat, občansky a komunitně angažovat, dobrovolnický pracovat a zapojovat se čile do společenského dění, a kterak konečně bude stvořen „new brave world“ bez prokletí práce.²⁴

I Standing připouští, že pro mnoho lidí bez dostatku peněz, bez zaměstnanecké identity i časové stability je ústřední náplní volného času flákání (dodejme včetně tzv. práva pořád se jen a jen bavit). Materiální chudoba limituje volnočasové využití prekariátu. Tudíž Standing navrhuje všem poskytnout přiměřený základní příjem a jejich materiální situaci zlepšit. Vychází z přesvědčení, že všichni prekarizovaní se do aktivního budování světlých liberálních zítřků uvědoměle zapojit samozřejmě chtějí, leč nespravedlivý systém jim to všemožně kazí.²⁵ Jako by všichni do prekarizovaného postavení upadli naprosto bez svého přičinění. I z lenochů, nemakačenků, flákačů, zašíváků, lehkoživek, příživníků, profesionálních přísavek, vyžírek, parazitů, lůzrů i bytostných netáhel se mávnutím kouzelného proutku stanou lidé jiní – pracovití, lepší, vzdělaní, angažovaní občané s andělskou aurou ... Kterým už nebude záležet na sobě, na pohodlí, na moci, na vlastnictví, ani na ovládání druhých. Už nebudou fetovat, lhát, závidět, ulejšovat se, lajdačit, somrovat, příkrádat ani tupě zevlovat – což přece všichni činí pouze a jen z nedostatku peněz. Každý, kdo dostane základní příjem, bude automaticky volný čas trávit užitečněji, vznešeněji a aktivněji. Nejen, že ihned začne chodit do divadel, galerií, kaváren, na koncerty, na nejrůznější kurzy a bude se všestranně vzdělávat, ale taktéž automaticky začne pracovat a tvořit hodnoty pro své potěšení. Třeba dobrovolnický pomáhat v hospicích či komunitně pěstovat biokytičky i černé biokrálíčky v duchu multi-kulti

²¹ Není ani zkoumáno, zda se predikované vytěsňování práce technologiemi 4.0 nebude týkat hlavně prekariátu.

²² Pod tlakem těchto trendů se pocity prekariátu mají posouvat od odcizení a zoufalství k hněvu. Z lidí nejistých se stávají naštvaní, se sklonem k podpoře nenávistných a zahořklých politik – srov. (s. 223, 229 rec. publ.). Text mapuje i „ubývání veřejného prostoru pro prekariát“ (s. 195 rec. publ.), vedoucí k nárůstu agresivního jednání.

²³ Leč činí tak trochu „s křížkem po funuse“. V obecnější poloze (tj. nikoli s poukazem na Standinga samotného) lze dodat, že dnes patří k bontónu zasloužilých komsomolců tzv. liberální demokracie si na neoliberalismus s gustem plivnout, a to po kavárnách celého světa. Zloděj křičí, chytte zloděje ... Korektní pokrokáře přitom neoliberální globalizace využívala k šíření svých mýtů (a oni na ní v neposlední řadě profitovali). S vyčerpáním neoliberální globalizace ale začínají samotný neoliberalismus kritizovat a volají po sofistikovanějších, nových podobách liberálního kosmopolitního globalismu. Srov. Geiselberger, H. (ed.): *Velký regres: Mezinárodní rozprava o duchovní situaci dneška*. Praha: Rybka Publishers 2017. 312 s. ISBN 9788087950340, resp. recenzi in *Marathon*, 147, 2017, roč. 21, č. 5, s. 14-32. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>.

²⁴ Standing na to přitom jde mazaněji, nežli např. primitivní konstrukce typu antipráce, hlásající, že práce již vlastně není vůbec potřeba, a že za nás brzy úplně všechno přece udělají roboti – srov. text Levici chybí kompas i kotva: Tady je – normálním lidem a práci čest! *Marathon*, 155, 2019, roč. 23, č. 1, s. 3-24. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>. Standing se snaží o určitá odlišení např. práce jako takové a práce námezdní. S kategoriemi ale zachází značně volně, přesně je ani nedefinuje a klouže obvykle pouze po povrchu problémů.

²⁵ V představané knize se autor věnuje prekariátu „spíše jako oběti, nežli osvobozené entitě“ (s. 11 rec. publ.).

& dalších báječných vychytávek globálního liberálního Dobra. Dokonce se mu při placeném nicnedělání kultivují pracovní i kulturní návyky a pronikavě zlepší jeho IQ, EQ i geny ...²⁶

Představme Standingův koncept prekariátu – zasazený do schématu sociální struktury²⁷ – blíže. Včetně politiky inferna a ráje, kterou formuluje právě v kontextu nástupu prekariátu. Přitom řada tezí již přesahuje rámec recenzované knihy a využívá i jeho dalších výstupů.²⁸

Neoliberalismus měl vést ke zrodu nových společenských tříd, resp. éra globalizace má přinášet „*fragmentovanější globální třídní strukturu*“. Úplně na samém vrcholu společnosti se má nacházet plutokracie a oligarchové. Má jít cca o tisícinu procenta veškerého obyvatelstva. K této velmi malé menšině putuje většina příjmů a tato disponuje obrovskou politickou mocí. Jsou absurdně bohatí a všechny své gigantické příjmy mají získávat z různých druhů renty²⁹ a duševního vlastnictví. Jsou to globální občané, kteří dokážou mocně manipulovat politikou a zároveň ji komodifikují. Pod nimi se má nalézat elita, kterou tvoří např. ředitelé firem, kteří se přitom často pohybují na samé hraně zákona. Standing je nazývá „*slouhy plutokracie*“. Plutokracie počítá své příjmy v miliardách, elita v milionech.³⁰

Pod elitami se nalézají stálí zaměstnanci (salariát),³¹ kteří pobírají stálý měsíční plat a mají řadu výhod (typu placené dovolené, důchodu, firemních benefitů). Mohou se těšit z dlouhodobých pracovních úvazků, tedy z plnohodnotného dlouhodobého zaměstnání. A taktéž ze sociálního zabezpečení, garantovaných penzí, zdravotního pojištění apod. Jsou tudíž jistým způsobem privilegovaní a dostávají i relativně vyšší platy. Jedná se především o pracovníky korporací, zaměstnance státu, včetně správy a dalších velkých byrokratických organizací.

Po salariátu se objevuje skupina, kterou Standing pojmenovává jako profesionály a techniky – „*profitechniky*“ (proficians).³² Jsou méně početní ve srovnání se salariátem, leč zvětšují se. Nepožadují zaměstnanecké jistoty a výhody, nestojí o standardní zaměstnanecký vztah, neboť na to mají být příliš chytří. Výrobní prostředky a schopnosti si nosí v počítačové brašně, po kapsách, nebo v hlavě. Disponují příslušnými kvalifikacemi i specifickými schopnostmi, které

²⁶ V duchu sluníčkářského axiomu, že úplně všechny lidičky globu jsou báječné, nadané a výjimečné osobnosti. Tedy kromě těch zlých, kteří nevěří, že úplně všechny lidičky jsou báječné, nadané a výjimečné osobnosti ...

²⁷ Schéma, s ústřední rolí prekariátu, Standing podrobně představuje v knize *Work After Globalization: Building Occupational Citizenship*. Cheltenham: Edward Elgar 2010. 384 s. ISBN 9781848447783. Operuje s rozdělením na sedm společenských tříd. Tyto se liší od marxisticko-leninského pojetí založeného na vztahu kapitál vs. práce i od standardního západního sociologického vymezení v podobě třídy vyšší, střední a nižší. Srov. též Keller, J.: *Tři sociální světy: Sociální struktura postindustriální společnosti*. 2. vydání. Praha: Slon 2011. 214 s. ISBN 9788074190445. Keller podává charakteristiku tří sociálních světů (elita, střední vrstvy, deklasovaní) postindustriální společnosti, které se od sebe prudce vzdalují a žijí v nesouměřitelných podmínkách.

²⁸ Na recenzovanou knihu postupně také podrobněji samozřejmě dojde. Autor recenze přiznává, že v případě tohoto titulu postupoval odlišně, nežli u jiných recenzí a anotací. Nejdříve text obvykle přečte a následně se k němu vrací, přičemž studuje i další materiály a snaží se vše zasadit do širšího kontextu. Tady se ale nejprve zevrubně seznamoval s koncepty prekariátu a s tím, jak bývá Standing interpretován. Až teprve poté vzal do rukou knihu samotnou. Byl překvapen, že v textu nalézá místy něco jiného, nežli očekával. Takže byl nucen i přehodnocovat (Přičemž nad knihou strávil mnohem více času, nežli byl původní plán). Byl také nucen uznat, že představovaný titul není pouze lacinou agitkou za základní příjem. Ostatně tomuto samotnému opatření, byť pro Standinga zůstává stěžejním, je věnováno relativně málo stránek (s. 254-257, resp. 254-271 rec. publ.).

²⁹ Srov. Švihlíková, I., Tejkl, M.: *Kapitalismus, socialismus a budoucnost: Aneb Mikeš už přišel*. Praha: Rybka Publishers 2017. 350 s. ISBN 9788087950449.

³⁰ Recenzovaný titul hovoří jen o „*absurdně*“ bohatých elitách. Plutokracie ani oligarchové v tomto nefigurují.

³¹ Od salary – pravidelný fixní plat. Na rozdíl od wage – mzdy, vyměřované podle počtu odpracovaných hodin. Zmiňováno (s. 25 rec. publ.) je taktéž odlišení mezi námezdními pracujícími (kteří pracují za úkolovou či časovou mzdu ve smyslu platby za vynaložené úsilí) a salariátem (zaměstnanců s pevným platem, odměňovaných na základě důvěry a dlouhodobě odváděných služeb). Námezdní pracující mají být „*ze své podstaty*“ odcizení (neboť se musí podřizovat disciplíně, působí na ně sankční a motivační mechanismy atd.), kdežto salariát měl být „*vždy vnímán jako bližší manažerům, šéfům a vlastníkům*“ (s. 25 rec. publ.).

³² Od professionals + technicians.

dovedou uplatnit na trhu. Náleží k nim např. umělci a především inženýři, zaměření na pokročilé technologie, kdy bývají úzce specializovaní v nových odvětvích typu IT. Musí se neustále sítovat s dalšími lidmi a pracují obvykle na krátkodobých projektech. Vydělávají hodně peněz, zejména prostřednictvím krátkodobých kontraktů (jako konzultanti, účetní na volné noze, nezávislí kontraktoři aj.). Žijí rychle, žijí svůj „vytoužený život v pohybu“ a v neustálé zaneprázdněnosti – potkat je často můžeme na letištích. Jsou závislí pouze na svých schopnostech a umu. Pracují velmi intenzivně, nicméně v poměrně brzkém věku jim hrozí vyhoření, neboť v extrémně rychlých sférách, ve kterých se obratně a rádi pohybují, časem nedokážou stačit mladším konkurentům. Mohou přitom trpět i značnou nejistotou zaměstnání a závislostí na zakázkách. A ocitát se tudíž v podobné prekérní situaci jako prekariát (např. v podobě obnovovaných úvazků nebo závislosti na grantech nejenom u neziskovek).

Níže, měreno výší příjmů, se nachází starý proletariát – manuálně pracující, kteří bývají tradičně označováni jako pracující třída, resp. stará dělnická třída. Jsou to lidé, kteří ve 20. století akceptovali rutinní, disciplinovanou a stabilní práci na plný úvazek. Podle Standinga odpovídají leninskému modelu vykořisťované, disciplinované pracovní síly, která poslouchá šéfy a na sklonku života za to dostane státní penzi. Ovšem tato skupina se má všude po světě ztenčovat, ačkoliv mnohé instituce měly být vytvořeny právě pro ni (včetně sociálního státu a systémů regulace práce). Což už ale nemá údajně dnes fungovat. Soudobý proletariát má postrádat hlavní charakteristiku prekariátu – být uvězněn v nejistém životě. V duchu teze, že nepsané dohody založené na sociálních vztazích s buržoazií proletariátu zajišťovaly pracovní jistoty výměnou za podřízenost. Dodejme, že G. Standing proletariátu a širěji práci samotné, především fyzické, opravdu příliš nefandí.³³ Tvrdí, že „*dekády trvající tvrdá práce udělala z lidí zombie*“. Čímž kriticky míní sovětskou éru, romantizující a idealizující skutečné dřiče. Což prý lidsky ani společensky být žádoucí nemá³⁴ a Standinga tento model rozhodně neláká.

Pod proletariátem se nalézá prekariát, ústřední předmět Standingova zájmu.³⁵ Prekariát bývá vnímán jako společenská třída charakteristickou pro soudobou postindustriální společnost, v níž se dominantní částí ekonomiky stává sektor služeb na úkor průmyslu. Prekariát tak částečně nahrazuje dříve převládající průmyslový proletariát. Příslušníky prekariátu lze nalézat i v průmyslu, ovšem daleko více ve službách. Prekariát je lemovaný armádou trvale nezaměstnaných a odříznutou skupinou společenských vyděděnců.³⁶ Pod prekariátem je totiž už pouze lumpenprekariát, sociálně vyloučená podtřída. Pro členy prekariátu je přitom charakteristické, že je od pádu na úplný okraj společnosti (od pádu do lumpenprekariátu) často dělí pouze velmi, velmi tenká hranice. Např. stačí autonehoda nebo zdravotní problémy a mohou se ocitnout na úplném dně společnosti. I z těchto důvodů Standing vytrvale apeluje ohledně zavedení univerzálního základního příjmu, který má zlepšit pozici hlavně prekariátu.

Digitální slovníky o příslušnících prekariátu praví, že jde o osoby žijící v nejistotě ohledně zaměstnání, příjmů, bydlení. Termín prekarizace označuje nahrazování plného pracovního poměru jiným druhem vazby mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem (částečným úvazkem, jednorázovým nákupem služby, dohodou o provedení práce, obchodním vztahem). Což vede ke ztrátě sociálních a finančních jistot plného pracovního poměru a má i vliv na materiální a

³³ V recenzovaném textu je explicitně i implicitně stará pracující třída označována jako „*bílá*“. A to v (ne)mírně pejorativním duchu. Tito „*bílí*“ pracovali až přímo dřeli, což pro „*duhový*“ prekariát lákavé být nikterak nemá.

³⁴ Připomíná B. Sanderse, který se má orientovat právě na starý proletariát a usilovat o nový New Deal.

³⁵ *Předmluva* recenzovaného díla startuje explicitní formulací cíle, spočívajícího v zodpovězení pěti otázek ohledně „*budoucí nové třídy*“: „*O co se jedná? Proč nás má zajímat, že se tato skupina rozrůstá? A proč se rozrůstá? Kdo se stává její součástí? A kam nás prekariát vede?*“ (s. 11 rec. publ.).

³⁶ Označovaných i jako podtřída (underclass), lumpenproletariát, sociální nepřizpůsobiví či vyloučení. Zmíněné termíny bývají diskutovány v různých souvislostech. Slovo underclass pokrokářům připadá „*morálně zabarvené*“, termín sociálně nepřizpůsobiví má mít „*rasové konotace*“ (a prý rasistický nádech). Někteří tudíž preferují označení sociálně vyloučení, což má naznačovat, že vina nemusí nutně být jen na straně vyloučených.

duševní blahobyt dotyčného. Prekarizace práce bývá řazena k důsledkům globalizace, což aktuálně umocňují trendy 4.0.³⁷ Rozvoj prekariátu jako početné třídy měl být způsoben proměnou ekonomik (nová mezinárodní dělba práce, přesuny od průmyslu ke službám aj.), proměnou státních politik v ekonomické a sociální sféře (posuny od státu sociálního k neoliberálnímu) a s tím spojenou flexibilizací práce.³⁸ Což je jedna z ikonických model, resp. všudypřítomný požadavek a neoliberální kolovrátkově omílaný slogan již cca od 90. let.

Pro prekariát je typická ztrátou identity jedince s psychologickými charakteristikami v podobě frustrace, vzteku, zlosti, úzkosti, odcizení a anomie.³⁹ Vztek a zlost plynou zejména ze zablokovaných cest možného společenského vzestupu.⁴⁰ Příslušníci prekariátu si často uvědomují, že je čeká po celý život pouze prekérní, příležitostná a špatně oceněná práce. Anomie představuje pocity pasivity zrozené ze zoufalství. Rodí se z neustálých životních porážek, za něž má jedinec – v duchu individualistické ideologie – nést pouze osobní zodpovědnost. Úzkost plyne z chronické nejistoty ohledně příjmů a budoucnosti. Malé zaváhání nebo chybný krok může vést k pádu na dno a k životu na ulici. Odcizení pramení z nesmyslnosti jednání, které je prekariátu vnuceno.⁴¹ Mají být šťastní a vděční za mizerné práce, které musejí trpně vykonávat. Očekává se, že budou bez reptání reagovat na rozmary trhů a budou vždy adaptabilní pracovní silou. Přitom vesměs jde o skupiny frustrovaných, odcizených a úzkostných lidí, jejichž vztek může vybuchnout.⁴² Neoliberalismus a jeho agendy měli vrhnout na scénu „*politické monstrum*“ v zárodečném stavu. Podle Standinga je „*třeba jednat dříve, než se probere k životu*“ (s. 15 rec. publ.) a nežli začne naslouchat „*zlým hlasům*“, k čemuž má přitom sklon a vytváří i pro tyto příslušnou politickou platformu.

Prekariát je sociální třída, resp. přesněji sociální skupina, vzniklá trendem prekarizace. Jde o rostoucí skupinu nezajištěných lidí neustále balancujících na existenční hraně. Jsou nuceni akceptovat život s nestabilní prací. Neznají pocit profesní identity, nedělají žádnou kariéru, nicméně vykonávají spoustu úkonů, které se do placené práce nezapočítávají. Jeho členy jsou vysokoškoláci, kteří po absolvování nezískali kvalifikovanou práci a potácejí se mezi

³⁷ K trhům práce 4.0, práci 4.0, freelancerům, digitálním nomádům, permanentní nejistotě, bludům antipráce či výzvám pro opravdovou levici 21. století blíže viz text Levici chybí kompas i kotva: Tady je – normálním lidem a práci čest! *Marathon*, 155, 2019, roč. 23, č. 1, s. 3-24. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>. Součástí bubliny 4.0, resp. mýtů 4.0 je prezentování nejistot (nejenom na trzích práce) jako úžasného pokroku a dobrodiní pro všechny. Dnes má být přece možné úplně všechno, a pro úplně každého, a to nejpозději ihned. Tím, že jsou likvidovány všechny jistoty i tradice, kořeny a autority. Likvidováno všechno normální. Je nám vtoukáno do hlavy, že jistoty jsou přežitkem minulých věků a, že k době postmoderní patří stálá nejistota. Nikoli řád, nýbrž nepřetržitý chaos. Nejen médií opěvovaný kapitalismus digitálních platforem 4.0, kterými je zprostředkovávána práce, přitom boří těžce (a krvavě) vybojované pracovní standardy i likviduje všechny jistoty. Navrací práci a celý kapitalismus do 19. století, kdy také ještě neexistovala stálá zaměstnání. Srov. též Průvodce literaturou 4.0 (aneb kritické otazníky nad frázemi a mýty 4.0). *Fórum společenských věd Klubu společenských věd*, ročník 2018 (VI.), s. 1-66. ISSN 2336-7679. <http://forum.klubspolved.cz/Sirucek180917-ch.htm>.

³⁸ Růst flexibility trhů práce vede „*k přenášení nejistoty a rizika na pracující a jejich rodiny*“ (s. 15 rec. publ.).

³⁹ „*Prekariát vystihují ... pojmy: zlost, anomie, úzkost a odcizení*“ (s. 42 rec. publ.).

⁴⁰ Kromě potlačované zlosti se prekarizovaní mohou ztratit „*v mlze lži a sebeklamu*“ (s. 44 rec. publ.). Hrají si na něco, čím nejsou a sebevědomí i společenské ocenění hledají jinde nežli v práci. Obvykle nepříliš úspěšně.

⁴¹ „*Odcizení vychází z vědomí, že to, co děláme, není naším cílem a nepřináší nám to ani uznání ani dobrý pocit; děláme to zkrátka pro druhé, na jejich příkaz. Proto odcizení často považujeme za charakteristický rys prekariátu*“ (s. 43 rec. publ.).

⁴² Srov. jeden z predikovaných konců „*éry spokojenosti*“ v podobě výbuchu hněvu underclass in Galbraith, J. K.: *The Culture of Contentment*. Boston: Houghton Mifflin 1992. 195 s. ISBN 9780395572283. Jako příklad současné bývají zmiňovány nepokoje na předměstích (ale i centrech) francouzských měst či v Řecku aj. Co je jejich cílem? Zničení světa starého za každou cenu, bez ohledu na to, co nastoupí na jeho místo? Nekapitalismus rozhodně automaticky neznamená socialismus, resp. vysněný komunistický eden pro všechny. Stále více se otevírají dveře digitálnímu kyberfeudalismu ... Okřídlený výrok „*Socialismus nebo barbarství*“ lze interpretovat nejen v naivně optimistickém duchu. K tomu, jak to vlastně s myslela samotná rudá R. Luxemburgová srov. studii in *Marathon*, 154, 2018, roč. 22, č. 6, s. 3-48. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>.

zkrácenými úvazky a krátkodobými brigádami. Patří sem i synové a dcery dělníků, kteří byli členy profesí a určitého stavu, ale oni samotní už nikam nepatří. Prekarizovaní jsou agenturní pracovníci, operátoři call-center, prodavači v supermarketech. Také ovšem novináři, umělci a kreativci na volné noze (často balancující na hraně prekariátu), externí pedagogové na školách nebo méně kvalifikované síly ve zdravotnictví. Zaměstnání jsou na částečné nebo flexibilní úvazky, někdy pracují pouze na dohodu. Nemají a nikdy nebudou mít možnost plně rozvinout talent, udělat kariéru a ani získat profesní hrdost a etiku. Standing k prekariátu řadí i přistěhovalce, kterých chybí pocit domova (který však dnes nechybí zdaleka jen jim). Všem je společná nejistota, nestálá práce, nedostatek profesní identity a absence kontroly nad svým časem. Jejich charakteristiky se sice velmi liší, leč všichni mají skončit ve stejné disponibilní pracovní síle potřebné pro globální ekonomiku konvergující k neoliberalnímu modelu.

G. Standing blíže charakterizuje osoby tvořící prekariát třemi znaky.⁴³ Za prvé, tyto lidé jsou součástí specifických výrobních vztahů. Což v jeho pojetí především znamená, že se musí vnitřně ztotožňovat s nestabilními pracovními úvazky. Bez jakýchkoliv jistot vykonávají jednotlivé úkoly a malé pracovní zakázky. Prekarizovaní nemají smysl pro profesní identitu. Necítí, že by se někam pohnuli a někam vyvíjeli. Uvedené se týká i různých nových pracovních pozic, úvazků bez pracovní doby, stáží, crowdsourcingu či „*davové práce*“.⁴⁴

Za druhé, lidé vykonávají mnohé činnosti, které za práci nejsou považovány. Vedle práce samotné – pod hesly o flexibilizaci, mobilitě, ale i digitalizaci etc. – sílí tlaky na „*práci pro práci*“. Ve volném čase musí vykonat spoustu práce, která se nikam nepočítá, není respektována, nefiguruje ve statistikách a ani netvoří součást politické rétoriky. Musí si pořád hledat nové zakázky, fušky a džoby. Musí se neustále hlásit na spoustu pracovních pozic, procházet inzeráty, přepracovávat svá CV či motivační dopisy, získávat nové a nové formuláře či aplikace, dojíždět na konkurzy, udržovat kontakty, vyplňovat granty, projekty etc. Přitom se musí pořád rekvatifikovat, kdy tlak na permanentní vylepšování lidského kapitálu pronikavě roste. Jde přitom o činnosti neplacené, které bývají ignorovány.⁴⁵ Vedle nákladů času, včetně času na pracovních úřadech, sebou nesou i stres, frustrace, deprese atd.⁴⁶

Především u prekariátu se stírají rozdíly mezi prací či volným časem,⁴⁷ a to např. u digitálních nomádů pracujících doma nebo kdekoli po světě. Jsou nepřetržitě dosažitelní, využitelní i kontrolovatelní. Nemohou mít pravidelný rytmus, v případě emailu či telefonátu musí být ihned k dispozici. Příslušníci prekariátu mívají více prací zároveň, kvůli nízkým mzdám či z důvodu pojištění pro případnou ztrátu některé z nich. Prekariát žije v riziku neustálého spěchu, je donucen žonglovat s množstvím požadavků v omezeném čase. Což má značně negativní dopady na kvalitní prožití volného času, včetně případné politické angažovanosti.

Třetím aspektem je druhořadé občanství.⁴⁸ Podle Standinga se mají „*poprvé v dějinách*“⁴⁹ miliony lidí nalézat v procesu přeměny na druhořadé občany, kteří ztrácejí některá ze svých

⁴³ Též s využitím <http://a2larm.cz/2016/05/prekariat-spolecenska-trida-v-utvareni/>.

⁴⁴ Crowdsourcing značí nehmotnou práci přes internet, spolupráci anonymních uživatelů internetu. Crowd labour bývá překládána jako „*davová práce*“, kterou vykonává velké množství lidí. Jde o analogii hledání financí z více zdrojů na internetu (crowdfunding – jako „*davové financování*“). U crowd labour mají lidé ve specializovaných komunitách disponovat velmi specifickými dovednostmi (např. programátoři dat) a mají se i navzájem hodnotit.

⁴⁵ I celou recenzovanou knihou prostupuje kaširovaný obraz prekarizovaného v „*dušínovském*“ duchu. Čestný, krásný, dobrý, chytrý, obětavý a nesmírně pracovitý. Pracuje vlastně více nežli ostatní a touží po svých jistotách.

⁴⁶ Zmíněné dokumentuje, a rozvádí, kapitola 5. – srov. např. (s. 183-184 rec. publ.).

⁴⁷ Což precizuje kapitola 5. – srov. např. (s. 179-180 rec. publ.).

⁴⁸ Standing připomíná středověké anglické slovo *denizen*. Druhořadý občan byl člověk, kterému byla při příchodu do města garantována jistá práva spolu s povolením k pobytu, leč v nižší míře než stálým obyvatelům. V recenzovaném titulu druhořadé občany Standing připomíná např. v souvislosti s mezinárodními migranty – srov. (s. 145 rec. publ.). Návrhy, jak učinit z prekariátu plnoprávné občany přináší jeho další kniha *A Precariat Charter: From Denizens to Citizens*. London: Bloomsbury Academic 2014. 440 s. ISBN 9781472510396. Pro

tzv. lidských práv.⁵⁰ Ztrácejí práva kulturní, protože nemohou patřit do komunity, kterou si vyberou a která by jim dodávala pocit, že někam patří a směřují. Ztrácejí práva občanská, neboť nemají přístup ke spravedlnosti a soudům, protože si je nemohou dovolit. Ztrácejí sociální práva, protože namísto univerzálních práv a státních benefitů jsou neustále testováni a sankcionováni. A pozbývají i práva ekonomická, protože se nemohou věnovat tomu, na co mají kvalifikaci. Práva politická ztrácejí, neboť nevidí nikoho, kdo by je ve stávající politice reprezentoval – nikdo je totiž neidentifikuje jako samostatnou třídu. Prekariát přitom má rozdílné zájmy oproti lidem v námezdních úvazcích či starému průmyslovému proletariátu. Za úplně nejhorší Standing považuje to, že se z prekarizovaných lidí stávají profesionální prosebníci. Pořád někoho o něco žádají a nikdy nemají žádnou jistotu ani žádné zabezpečení.

Prekariát disponuje také specifickými distribučními vztahy. Má přístup pouze ke mzdám,⁵¹ které jsou dnes značně nestabilní. Nemá přístup k odměnám jako jsou důchody, mateřské dovolené, zdravotní pojištění, placené dovolené a podobně. Prekarizovaní jsou nuceni působit na velmi nejistém globalizovaném trhu práce a pohybovat se neustále na hraně neudržitelného dluhu. Právě dluh označuje Standing za mechanismus vykořisťování prekariátu. Jedna náhoda, jedna chyba, jeden rozpadlý vztah a z jedince je rázem součástí lumpenprekariátu a ocitá se na ulici. Což Standing nepovažuje za jev náhodný, nýbrž za problém systémový. A činí tak naprosto správně. Leč již nedodává, že na vině je liberální globální kapitalismus ...

Standing obecně hovoří o třech hlavních skupinách prekariátu. Jedná se o upadající průmyslovou dělnickou třídu, např. v důsledku deindustrializace. Druhou část tvoří imigranti hledající lepší životní podmínky. Skupinou třetí a rozhodující jsou „*absolventi bez budoucnosti*“ – mladí a relativně vzdělaní lidé z vysokých škol, kteří nemohou nalézt adekvátní zaměstnání a trpí statusovou frustrací.⁵² Prekariát přitom netvoří lidé z totožného prostředí a „*existují typy prekariátu s různými stupni nejistoty, které zaujímají ke své prekérní existenci různé postoje*“ (s. 139 rec. publ.). Zmíněné skupiny mají mít sice rozdílné vědomí, nicméně podle Standinga si již začínají uvědomovat, že společně sdílí svou prekérní situaci. Standing odhaduje, že v mnoha rozvinutých zemích má v současnosti prekariát tvořit minimálně čtvrtinu dospělého obyvatelstva.⁵³ Do řad prekariátu přitom může spadnout téměř úplně každý a frustrující nejistota pramenící z rizika tohoto propadu má dnes být permanentní.

Standing opakovaně varuje, že pokud prekariát správně nepochopíme, existuje vážné riziko, že jeho nástup dovede společnost k politice inferna. Příslušníci prekariátu jsou mladí, nejistí a frustrovaní, neboť nemají kontrolu nad svým časem ani svým životem. A ztrácejí toleranci vůči jiným skupinám ve společnosti a vůči rozmanitosti světa obecně. Politicky mají proto být snadno zneužitelní, především tzv. populisty s autoritářskými a moralizujícími tendencemi.

zlepšení situace prekariátu musí být tento uznán jako samostatná skupina a musí i formulovat vlastní identitu. Vedle hlavního opatření v podobě univerzálního základního příjmu zde operuje i s nutností „*změny myšlení*“ atd.⁴⁹ Což je hodně přehnané. Neexistovali snad otroci či feudální poddaní? Nebo snad byli plnoprávními obyvateli? Zřejmě je tím míněno poprvé v dějinách tzv. liberální demokracie, což je však opět nemálo diskutabilní.

⁵⁰ Srov. (s. 35-37 rec. publ.).

⁵¹ Přesněji honorářům, na kterých má být prekariát de facto závislý. Prekarizovaní nemají nárok (resp. uplatňují jej obtížně, způsobem nedůstojným a stresujícím) na důchod, placenou dovolenou, nemocenskou, rodičovskou.

⁵² Srov. (kapitulu 3 rec. publ.), kde Standing precizuje další skupiny tvořící globální prekariát. Feminizace pracovních trhů vedla k tomu, že muži byli vtaženi do prekariátu. Na pracovní trhy znovu napochodovali starší, kteří s podporou vlád zastávají nejistá zaměstnání, dále stlačují mzdy a ubírají příležitosti mladým. Situace mladých má být bezvýhodná i díky jejich statusovým frustracím nebo dotacím, které pomáhají konkurenci domácím i zahraničním. Narůstá počet zdravotně postižených a „*kriminalizovaných*“, padajících na dno prekariátu.

⁵³ Srov. (s. 48 rec. publ.). Nejvíce zástupců prekariátu má být v Japonsku a Jižní Koreji, snad až o 50 % dospělé populace. Podle dalších odhadů Standinga v Evropě má jít místo až o 40 %. Stávající statistiky se přitom pro podmínky flexibilních trhů práce ale příliš nehodí – čili jde pouze o velmi, velmi hrubé a přibližné odhady.

Masa prekarizovaných lidí – „*bez zabezpečení, bez směřování a bez pocitu kontroly nad svým vlastním životem*“ – majících brzy tvořit většinu společnosti, je přitom vnitřně rozštěpena. První její část Standing nazývá atavisty,⁵⁴ což jsou lidé, kteří chtějí navrátit zpět minulost. Vypadávají ze staré pracující třídy, vypadávají z rodin, z tradic, z komunit. Nemohou dosáhnout toho, čeho dosáhli jejich rodiče, kteří měli alespoň nějaký pocit jistoty a určitého zabezpečení. Atavisté nemají mít příliš kvalitní vzdělání, neboť nestudovali na univerzitách a mají vděčně naslouchat „*vábení neofašistických populistů*“. Dnes podporují Trumpa, Le Penovou nebo Orbána. Standing papouškuje liberální klišé, že jmenované mohou volit pouze nevzdělání a neinformování omezení. Kdo prošel univerzitou, tj. pokrokovou indoktrinací, nemůže přece být konzervativcem a nikdy nemůže volit odporné populisty ... Tyto s gustom nálepkuje coby neofašisty. O liberální totalitě, která si dnes tvrdě uzurpuje právo i na kontrolu myšlení a cenzuru „*nevhodných*“ vědeckých témat, pomocí diskreditace vědeckých závěrů i umlčování „*neposlušných*“ odborníků, resp. o fašizaci liberalismu samozřejmě ani slůvko.⁵⁵

Druhá část prekariátu má sestávat z lidí, které Standing označuje jako nostalgiky. Miliony lidí totiž ztratily pocit domova. Nejenom migranti a uprchlíci, nýbrž spousta dalších lidí ztratila smysl pro přítomnost. Tato skupina má tendenci vyhýbat se politice a společnosti, z různých důvodů se snaží stát neviditelnými. Ovšem mimo situací, kdy už je toho na ně moc a oni zkrátka vybuchnou. Třetí skupinou prekariátu tvoří progresivisté. To jsou lidé, kteří jdou na univerzitu. Věří slibům rodičů i učitelů, že pokud se budou pilně věnovat studiu, dosáhnou na slibnou kariéru a stanou se profesionály. Ovšem když vyjdou do reality, zjišťují, že nemají žádnou budoucnost a jsou naštvaní. Nepřidávají se však k „*neofašistům*“ a politikům typu Trumpa se elitářsky smejí. Zároveň jsou však zranění a odhodlaní hledat novou politiku ráje.

Standingova politika ráje předpokládá pochopení toho, že má přicházet transformace. Prekariát se nejdříve musí ustavit, stát se „*třídou pro sebe*“. Třída musí mít vědomí sebe sama, musí si uvědomit vlastní subjektivitu i hrdost. Podle Standinga byl ideální příležitostí rok 2011. Recenzovaná kniha poprvé vychází paralelně s hnutím Occupy, kam byl autor zván. Obdobně i do Španělska, s hnutím Indignados. Ti, kdož se se necítí být příslušníkem třídy při pohledu do zrcadla, vidí pouze vlastní selhání. Spatří toho, kdo není dost schopný a dobrý. Příslušník třídy však při pohledu do zrcadla nevidí pouze oběť, nýbrž i člena určité skupiny. Získává tím alespoň částečnou kontrolu nad svým životem i smysl pro to, co sociologové nazývají „*být aktérem*“. Smysl pro rozpoznání vlastní situace. Může se začít mobilizovat, a i vracet úder. Pochopil totiž, že selhává systém, který jej chce mít právě takového, jako je nyní. Tímto se stává subjektem bojujícím za změnu s právem na politickou reprezentaci.

Standing apeluje, aby byl všude slyšet hlas prekariátu – v každé státní instituci, v každé zemi. Odbory se mají transformovat a proměnit sociální instituce. Akademické prostředí musí být

⁵⁴ Zde s využitím <http://a2larm.cz/2016/05/prekariat-spolecenska-trida-v-utvareni/> – srov. Standing, G.: *A Precariat Charter: From Denizens to Citizens*. London: Bloomsbury Academic 2014. 440 s. ISBN 9781472510396. V recenzované knize termíny atavisté, nostalgici a progresivisté nefigurují. Standing pouze uvažuje o prekariátu „*dobřím*“ (mladí progresivisté) a „*špatném*“ (zahořklí nostalgici) – srov. (s. 233 rec. publ.).

⁵⁵ „*Totální liberálové*“ protlačují své fantasmagorie neliberálními cestami v duchu hesla „*účel světí prostředky*“. Namátkou u nás – liberální „*lepšolidé*“ mají plná ústa demokracie, ale neuznávají výsledky voleb, pokud vždy nevyhraje jejich kandidát. Voliči jsou údajně hloupí, podléhají dezinformacím a jsou neustále manipulováni Putinem či Huawei ... Kavárny lásky překypují a vybuchují nenávisť, kdy jejich fanatická zbesilost a sprostota (nejenom vůči prezidentovi, ale proti všemu normálnímu) často hraničí s lékařskou diagnózou. Výstavní tvář vyspělé liberální demokracie dnes demonstruje probruselská Ukrajina, tolik chválená Evropskou unií i „*našimi*“ loutkovými ministry zahraničí. Tamější liberálně-demokratický režim nedávno oficiálně deklaroval, že váleční zločinci Banderovci jsou hodni úcty a společnost si jich nesmírně váží. Stali se vzorem pro úderné liberální pěsti v podobě popravčích komand euromajdanu, která pokrokově ubíjela, střílela či upalovala ty, kteří nepochopili úžasnou liberální demokracie. Budiž to varovným mementem. I u nás liberálové lačně dychtí po majdanizaci. A je nutné přiznat si upřímně a natvrdo, že kdyby v USA nezvítězil DJT, pražský Majdan bychom už tady měli ...

uchopeno z nové třídní perspektivy prekariátu. Důležitou roli mají sehrávat i umělci. Je nutné začít přemýšlet z perspektivy prekariátu a pak je možné zabývat se konkrétními politickými návrhy. Podle Standinga je nutný boj za přerozdělování. Otázka přitom zní: Jste-li součástí prekariátu, co má být tím, co chcete přerozdělovat a jaké nerovnosti tím chcete narovnat?⁵⁶

Za prvé má jít o zabezpečení, coby klíčovou hodnotu pro prekariát. Nerovnosti v zabezpečení mají být mnohem větší nežli nerovnosti příjmové. Prekarizovaní nemívají žádné zabezpečení a potřebná je tudíž strategie redistribuce zabezpečení. V recenzované knize Standing apeluje ohledně redistribuce jistot – „*univerzální základní jistotu*“⁵⁷ má přinést základní příjem. Druhým aspektem má být čas. Nerovnost v kontrole nad vlastním časem má být obrovská. Zaměstnanecká elita nad svým časem kontrolu má, což ovšem nemusí znamenat, že tento využívá moudře. Na prekarizované ovšem čas nemilosrdně tlačí. Podle Standinga je velkou výzvou i potřebou „*politika času*“. Hovoří o potřebnosti hnutí za „*pomalý čas*“,⁵⁸ podobně jako existuje hnutí za „*pomalé jídlo*“, kdy obě mají vycházet z „*lokálního myšlení*“ (s. 264 rec. publ.). Je totiž nutné získat pocit, že jsme pány svého času. Abychom to mohli učinit, musíme pochopit, která je čas alokován. A musíme také „*zpomalit*“. Za základní ovšem Standing označuje nerovnosti v přístupu k prostoru, která souvisí s přístupem ke společným statkům (commons). Tyto statky upadají, což se děje nikoli náhodně, nýbrž úmyslně. Rentiéři chtějí tyto statky získat pro svůj profit. Velkou výzvou tudíž má být znovu si vydobýt společné statky. Obnovit je a vyjmout ze spektaklu a komerce – aby byly místy, kde se dá dýchat, rozvíjet a mít svůj čas pod kontrolou.⁵⁹ Ke klíčovým hodnotám pro prekariát Standing přidává také vzdělání, neboť nerovnosti v distribuci vzdělání zůstávají stále obrovské.

Za třídy budoucnost Standing považuje „*profitechniky*“ a prekariát. „*Profitechnikové*“ mají dokonce ztělesňovat jakýsi „*romantický model dnešní společnosti*“, snad i (a nejenom) v technokratickém duchu.⁶⁰ Od prekariátu se sice odlišují výší výdělků i společenským statutem, nicméně společně mají sdílet nejistotu zaměstnání. A právě tato charakteristika by dle Standinga mohla být potenciálem pro budoucí třídní koalici, ze které může vzejít údajně progresivní agenda. Obě třídy totiž mají zájem na jistotě pravidelného příjmu.⁶¹ Standingova konstrukce přitom marginalizuje roli proletariátu (který je v současnosti ovšem skutečně modifikovaný, nicméně nemizí)⁶² a staví proti sobě prekariát a právě proletariát. Ovšem i

⁵⁶ Standing jasně, a bez kudrlinek, konstatuje, že prekariát nebojuje za přerozdělení výrobních prostředků (mimo jiné proto, že to zavání prací a tu mnozí prekarizovaní moc nemusí, jistoty by ovšem měli rádi). „*Pokud budu přednášet prekariátu o tom, že potřebujeme přerozdělit výrobní prostředky, budou se mi smát*“ (s využitím rozhovoru in <http://a2larm.cz/2016/05/prekariat-spolecenska-trida-v-utvareni/>). A v tom je právě „*jádro pudla*“. Dokud si toto lidé neuvědomí, nemohou ani prekarizovaní pomýšlet, že by se stali „*třídou pro sebe*“, resp. subjektem změn. Potřebují přitom adekvátní avantgardu i vedení. Takto otázky ovšem Standing neklade.

⁵⁷ Srov. (s. 257-261 rec. publ.).

⁵⁸ Což je v kapitalistickém konkurenčním prostředí iluzorní, vždyť zde platí ono okřídlené „*Time is Money*“. I tady (nejen) Standing utopisticky volá po nekapitalistické cestě, leč v kapitalistických mantinelech. Vlastnictví výrobních prostředků přece důležité dnes již není – srov. (s. 254 rec. publ.) – prekarizovaní by se mu vysmáli ...

⁵⁹ „*Je třeba obnovit veřejnou sféru*“ (s. 267 rec. publ.), Prekariátu nemají zdaleka stačit internetové kavárny.

⁶⁰ „*Jsou obdobou středověkých svobodných vlastníků půdy, rytířů a pážat*“ (s. 24 rec. publ.).

⁶¹ Což mají potvrzovat nepokoje na Západě v druhé dekádě 21. věku. Např. v newyorském hnutí Occupy měli dominovat vzdělání profesionálové. Za sítěmi propojeného hlavního aktéra těchto nepokojů označuje prekarizovaného „*absolventa bez budoucnosti*“ P. Mason – srov. *Why It's Kicking Off Everywhere: The New Global Revolutions*. London: Verso. 244 s. ISBN 9781844678518. Nová globální revoluce se ale stále nekoná ...

⁶² Srov. odlišení klasického industriálního proletariátu od kognitariátu (jako vysoce kvalifikovaných pracovníků) s vizí, že „*v budoucnu bude naprostá většina příslušníků dělnické třídy náležet ke kognitariátní dělnické třídě*“ (s. 53 textu Heller, J., Neužil, F. a kol.: *Kdopak by se Marxe bál?* Praha: Futura 2011. 559 s. ISBN 9788086844732). Tento připomíná, že „*dělnická třída není socioprofesionální skupinou manuálních pracovníků*“ (dtto) a vyvrací tezi, že v postmoderním kapitalismu dělnická třída mizí. S kterou operuje i Standing.

salariát coby „zaměstnanou elitu“.⁶³ S tím, že posledně dvě jmenované třídy mají být v současnosti jistým způsobem privilegované. Přehlíží přitom, že vykořisťování jsou všichni.

Nyní podrobněji k recenzované publikaci samotné. První dojem je relativně sympatický, kniha vypadá čtenářsky přívětivě a ihned zaujme křiklavě oranžovou barvou, která je vcelku příznačná. Co zaujme negativně, je mizerný překlad. Diletantský. Kniha se díky němu dobře nečte. Místy divná slůvka (kdy se sama přímo nabízejí slova či obraty mnohem vhodnější), prapodivný slovosled, místy pasáže nepřilíš srozumitelné, děsivě kostrbaté.⁶⁴ Šroubovanost některých vět je až tragikomická, neobratnost mnohých formulací až zoufalá. Chyb a překlepů početně. Četl konečný text, po dokonce dvou v tiráži uváděných překladatelích, ještě někdo (nejlépe ten, který se alespoň minimálně orientuje i v sociologické aj. odbornější hantýrce)? To už neexistují profesionálové ani mezi překladateli? Nebo opět úspory na špatném místě?

Na straně druhé je nutno uznat, že Standing samotný píše srozumitelně a snad i zajímavě. Ocenit je možné také přehlednost textu, kdy k orientaci a čtenářskému komfortu přispívají *Závěrečné poznámky*, resp. *Závěry* – jakási shrnutí kapitol. Obvykle se Standing snaží alespoň o zdání určitého nadhledu nad popisovanou problematikou, ale nikoli vždy se mu to daří (v závěrečných pasážích představované knihy už vůbec ne). Jde o příklad falešného tzv. objektivismu, ze kterého přitom liberální orientace a korektně pokrokařské postoje autora čouhají jako „sláma z bot“. V mnohém si prekariát jako celek, i jeho progresivistickou část, nemístně idealizuje. Přitom také velmi rád přehání. K jeho tuze oblíbeným obrátům patří zdůrazňování, že popisované procesy či jevy jsou první nebo největší „v celých dějinách“.

Přehlédnout také nelze, že se Standing často opakuje a skoro pořád vykládá a dokumentuje vlastně to samé. Rýpavějšího čtenáře lehce může napadnout, o co by byl ochuzen, kdyby kniha byla zhuštěná a její rozsah poloviční? Dospívá k závěru, že skoro o nic ... On by možná stačil jeden článek. Nevyčítejme ale přehnaně Standingovi vydávání různých titulů na stejné téma a ani nezávidíme honoráře. Kniha má význam i osvětově-popularizační, a to není málo.

Předmluva telegraficky uvádí do problematiky a konstatuje, že pro Standinga je klíčová otázka „Kam nás prekariát vede?“. Jako „hrozivou pravděpodobnost“ označuje, že vývoj prekariátu „povede společnost vstříc politice pekla“ (s. 11 rec. publ.). Té se vyhneme „jedině tehdy, pokud se z prekariátu stane třída pro sebe, která dokáže realizovat novou „politiku ráje“: mírně utopickou agendu a strategii, jimiž by se měli zabývat politici a organizace, které se skrývají pod eufemismem občanská společnost, tudíž i velké množství nevládních organizací, které až příliš často koketují se statusem organizací kvazi-vládních“ (tamtéž).

Standing zdůrazňuje „globální rozměr prekariátu“, v jehož řadách „panuje mnoho hněvu a úzkosti“. A již zde neopodstatněně optimisticky konstatuje, že prekariát má „potenciál stát se první vlašťovkou budoucí dobré společnosti jedenadvacátého století“ (s. 11 rec. publ.). Silně diskutabilní jsou i úvahy o tom, zda prekariát je pouze „obět“, resp. že se zároveň jedná také „hrdiny“ dneška. Příznačné je také autorova kritika starých – a dnes již údajně nefungujících řešení – v podobě podpory vzniku více pracovních míst, více slušných zaměstnání. Bezelstně přiznává, s odkazem na osobní zkušenosti, že tímto byste „prekariát nenadchli“. Což vypadá (a nejen vypadá), že mnozí z prekariátu pracovat ani moc nechtějí (o hrdiny kapitalistické ani jiné práce se opravdu nejedná), ovšem o to vehementněji požaduje jistoty za ... Za co vlastně? Užitečná práce jim nechybí, „přerozdělení jistot“ ovšem ano. Nároky ano, povinnosti žádné. Bohužel v tomto aspektu se Standing nemýlí. Je to ale opravdu cesta k „dobré společnosti“?

⁶³ Prekariát, podle Standinga, není ani „ždímaná střední třída“, „chudina“ nebo „nižší střední třída“. Pojí se s ním údajně „specifický soubor nejistot a bude vznášet specifické požadavky“ (s. 12 rec. publ.).

⁶⁴ Opravdu jen namátkou např. na s. 32. Srozumitelnější text zvládne i nejjednodušší překladáč Google. Mnohé formulace v recenzi jsou upravené, neboť překlad v knize je bídný. Citace jsou ponechány v autentické podobě.

Po *Předmluvě* nalézá čtenář seznam zkratk (Zkratky). Některé jsou i vysvětleny, jiné nikoli. Seznam působí odfláknutě i po technické stránce. Těžiště knihy tvoří sedm dále vnitřně členěných kapitol. Zcela bez poznámek, grafů, kreseb či obrázků nebo fotografií, ale s odkazy na prameny přímo v textu. Kapitola 1. *Prekariát* začíná pasážemi dokladujícími, kterak prekariát – coby „*potomek globalizace*“ – „*čeří vody*“. S postupem globalizace narůstá počet lidí, které vystihuje termín „*prekérní existence*“. Následně Standing nabízí dva způsoby, jak prekariát definovat. První způsob, kdy je pojímán ve smyslu jasně vymezené socio-ekonomické jednotky, byl naznačen výše (včetně spojení slov prekérní a proletariát). Což Standing velmi stručně, možná až příliš zkratkovitě, zasazuje do svého modelu sedmi třídních struktur – sociálních skupin – též přiblížených výše: elita, salariát, „*profitechnikové*“, proletariát,⁶⁵ prekariát, armáda nezaměstnaných a „*netečná skupina sociálně frustrovaných vyděděnců přežívajících na okraji společnosti*“ (s. 25 rec. publ.). Připomíná taktéž, že v případě prekariátu selhává pojem povolání⁶⁶ i dělení na námezdně pracující a zaměstnance s pevným platem. Konstatuje přitom, že prekariát má „*omezený status*“ – ve smyslu „*dočasného námezdního pracovníka*“ (s. 26 rec. publ.) – a pokouší se dokladovat, že prekariát a jeho struktura „*špatně zapadá do starých pojetí třídy nebo povolání*“ (tamtéž).

Připomenut je vývoj i různé významy pojmu prekariát v kontextu růstu jeho popularity. Např. v Japonsku má být tento vnímán jako synonymum „*pracující chudiny*“, kdy prekarizace bývá obecněji dávana do souvislosti právě s pracující chudobou. Ztotožňování prekariátu s pracující chudinou nebo jeho výlučné spojování s nejistým zaměstnáním však samotný Standing odmítá, „*přestože mezi těmito jevy existuje jistá korelace*“ (s. 27 rec. publ.). Upozorňuje taktéž na další dimenze a úskalí preciznějšího vymezení kategorie prekariátu.

Pro účely představované knihy Standing dospívá k vymezení prekariátu jako „*skupiny osob, jimž v souvislosti s prací chybí sedm základních forem jistoty, které po druhé světové válce prosazovaly sociálně-demokratické strany a odbory jako program „průmyslového občanství“ pro pracující třídu a proletariát*“ (s. 28 rec. publ.). Přičemž nikoli všichni příslušníci prekariátu by vždy sami stáli o všem sedm forem zajištění, ale daří se jim ve všech těchto ohledech bídě. O jaké formy pracovních jistot v konceptu „*průmyslového občanství*“ jde?

Jedná se zde o jistotu pracovního trhu (adekvátní příležitost obstarat si prostředky na živobytí, což bývá demonstrováno snahami vlády o plnou zaměstnanost); o jistotu zaměstnání (včetně např. ochrany před svévolným propuštěním); o jistotu pracovního místa (udržení si pracovní pozice i záchytné mechanismy proti úpadku dovedností a příležitosti k vzestupné mobilitě); o jistotu bezpečnosti práce (ochrana zdraví, omezení pracovní doby, systém kompenzací za chyby ze strany zaměstnavatele atd.); o jistotu rozvoje dovedností (příležitost osvojit si nové skrze praxi, školení apod. a také prostor pro využití nově nabytých schopností); o jistotu příjmu (zajištění adekvátního stabilního příjmu, včetně mechanismů minimální mzdy, garantované mzdy, sociálních systému, progresivního zdanění atd.) a o jistotu reprezentace (kolektivní hlas na pracovním trhu, např. typu nezávislých odborů s právem na stávkou).

Podle Standinga se nejistota práce v současnosti týká především nejistých zaměstnání, ve smyslu nedostatku dlouhodobých smluv a absence ochrany před ztrátou zaměstnání.

⁶⁵ Pro úplnost dodejme, že v recenzované knize se termín proletariát vyskytuje pouze v souvislosti s etymologickým významem slova prekariát (na s. 23 rec. publ.) a ve smyslu staré, překonané kategorie (na s. 24 rec. publ.). Při představení nových sociálních skupin je zde užito označení „*stará dělnická třída*“ (s. 25 rec. publ.). Proletarizací – v kontextu globalizace – se Standing zabývá např. v knize *Work after Globalization: Building Occupational Citizenship*. Cheltenham: Edward Elgar 2009. 384 s. ISBN 9781848441644.

⁶⁶ S kterým má být spojena idea společenského statusu, na rozdíl od společenské třídy. Standing totiž spatřuje v tom, že „*v rámci většiny povolání existují rozdělení a hierarchie, které způsobují značnou rozdílnost společenských statusů*“ (s. 25 rec. publ.).

K definičním znakům však náleží i nejistota pracovního místa.⁶⁷ K dalším rysům prekariátu řadí taktéž nejistý příjem a příjmový vzorec odlišný od všech ostatních skupin pracujících. Včetně specifické struktury „sociálního příjmu“ (na jehož základě mohou přežívat), která je u prekariátu výrazně zranitelnější.⁶⁸ Prekariátu chybí i na práci založená identita. Prekarizovaní jsou silněji odcizeni a necítí se součástí solidárního společenství pracujících. Zaměstnanecká identita schází i prekarizovaným, které zastávají pozice s atraktivními názvy. Dodat je ovšem nutné, že mnozí sami preferují nomádský způsob života (např. typu „městských nomádů“). A jako známku svobody a volnosti berou to, že nejsou nijak vázáni k žádné morálce, chování ani hodnotám, které by vymezovaly jejich profesní identitu (a je omezovaly a zavazovaly). Takže zase pouze nároky a údajná práva na všechno a ihned, leč povinnosti a odpovědnost žádné.⁶⁹

Zajímavý – ovšem pouze telegraficky naznačený a dále, ohledně konsekvencí pro dnešek, nedotažený⁷⁰ – je historický exkurz, kde text za předchůdce prekariátu označuje vrstvu banausoi ve starém Řecku. Tito vykonávali většinu produktivní práce ve společnosti. A to spolu s metoiky (pracujícími přistěhovalci) a otroky (pracujícími pro své vlastníky). Banausoi nemohli stoupat po společenském žebříčku a neměli vyhlídky na účast na politickém životě. Banausoi ani metoikové nebyli chápáni jako občané, neboť neměli dostatek času podílet se právě na životě obce. Standing za inspirativní považuje antické dělení na námezdní práci, práci v širším smyslu, hru a aktivní odpočinek. Jde o rozlišení obecněji pojaté práce (work) a práce námezdní (labour), resp. mezi hrou a volným časem. Námezdně pracující lidé nepatřili k občanům a všechno tehdy nebylo, jako dnes, námezdní práci poměřováno. Občané nepracovali námezdně, nýbrž prováděli pracovní činnosti ve vlastním domě či na zahradě. Účelem nebyl výdělek, nýbrž práce sama, která měla posilovat osobní vztahy a podněcovat účast na životě obce. Účelem práce bylo budování přátelství mezi občany.⁷¹ Hra sloužila k odpočinku. Vedle toho byl používán „dvoznačný pojem scholé, který označoval volný čas a současně akt učení na základě zapojení do veřejného života obce (polis)“ (s. 178 rec. publ.).⁷²

⁶⁷ Např. ve státní správě panuje jistota zaměstnání s garantovanou prací. Což ovšem může být doprovázeno nejistotou ohledně pracovního místa (s nucenými přesuny na různé pracovní pozice podle rozmarů manažerů, se střídáním kanceláří a postů v duchu hesel a pouček managementu lidských zdrojů a diktátu flexibility apod.).

⁶⁸ Prekariát je velmi závislý na peněžní odměně, jiné benefity (a jistoty) většinou k dispozici nemívá. Dnes již obvykle neexistují ani neformální mechanismy pomoci v rámci komunity, které byly rozbity sociálním státem.

⁶⁹ Standing připomíná, že nikoli na všechny prekarizované musíme hledět pouze jako na oběti. Leč dodává, že „většina z nich se ve své nejistotě a s mizivou vyhlídkou na změnu postavení cítí velmi nepříjemně“ (s. 32 rec. publ.). Také sotvakdo se s prekariátem bude identifikovat – „V obavách ano, patrně se zlostí, možná s cynickým humorem, ale nikoli s hrdostí“ (s. 46 rec. publ.). Prekariát tudíž ještě nedospěl do fáze, aby jako „třída pro sebe“ byli její příslušníci na sebe hrdí. U některých prekarizovaných, konkrétně na blozích, při pochodech a dalších akcích lze pozorovat už i jistou „vzdorovitou hrdost“. Lze se ovšem ptát, je vlastně vůbec na co, být hrdý? Jako kdyby hrdost pyšně manifestovali bezdomovci, kteří všichni také zdaleka nejsou jen obětí systému.

⁷⁰ K některým aspektům se text letmo vrací v rámci kapitoly 5. – srov. např. (s. 177-178 rec. publ.). Ohledně obšírnějších úvah o produktivní práci u různých ekonomických škol – včetně teze, že tržní společnost „zvíťžila nad zdravým rozumem“ (s. 178 rec. publ.) – Standing odkazuje na svou jinou knihu *Work after Globalization: Building Occupational Citizenship*. Cheltenham: Edward Elgar 2009. 384 s. ISBN 9781848441644.

⁷¹ „... práce ve smyslu praxis se vázala na určitou hodnotu; s přáteli a příbuznými se pracovalo na domě a zahradě, lidé pečovali o druhé a současně z nich vychovávali nové plnohodnotné občany“ (s. 178 rec. publ.).

⁷² Standing podotýká, že: „Vědomost vychází z rozvažování, z klidné nečinnosti i aktivní účasti. Aristotélés se domníval, že určitá míra lenosti (aergia) je podmínkou zdravého odpočinku“ (s. 178 rec. publ.). Aergia je v řecké mytologii bohyně lenosti a lhostejnosti. Umění lenosit – což nutně neznamená, že se lenošeni stává životním stylem a jediným cílem i náplní – bolestně chybí mnoha postmoderním lidem. Občasné nicnedělání, včetně digitálního půstu, prospívá (nejenom) kreativitě. Standing píše: „Trocha lenosti neuškodí“ (s. 239 rec. publ.). Zdánlivé lenošeni totiž může být i „okamžikem klidného rozjímání či kontemplace“ (dtto). Zdaleka nejen ohledně práce i volného času může být poučný pohled na život přírodních národů. Srov. kapitoly z ekonomické antropologie podle Justoň, Z.: *Ekonomie přírodních národů*. Praha: Dauphin 2012. 600 s. ISBN 9788072724192, resp. recenzi in *Marathon*, 115, 2013, roč. 17, č. 2, s. 15-28. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>.

20. století zvýšilo množství lidí námezdně pracujících a znevažovalo či úplně přehlíželo všechnu práci nespádající do této kategorie. Prací se standardně tedy míní pouze práce námezdní⁷³ (a čas bývá standardně členěn na práci a odpočinek, resp. volný čas). „... *veškerá práce, která neměla směnnou hodnotu, se stala bezvýznamnou. Práci, která je hodnotná sama o sobě, opomíjí jak statistiky, tak politické programy*“ (s. 178 rec. publ.). Což má být nejenom „sexistické“, ale i neobhajitelné z celé řady jiných důvodů. Snižuje nebo popírá se tímto hodnota mnohých důležitých společenských činností (včetně reprodukce schopností i schopností budoucích generací). Podle Standinga je „*třeba uniknout z pasti labourismu*“ (s. 179 rec. publ.). Což nejvíce ze všech sociálních skupin potřebuje prekariát. Prekariát má totiž vykonávat námezdní práci, a to za podmínek, které si většinou nemůže sám určovat. Má vykonávat i mnoho neplacené práce pro práci. Jeho volný čas je považován za podružný, je odsouván na okraj. Standing zastává názor, že „*pokud chceme překonat „odvrácenou stranu“⁷⁴ podmínek prekariátu v postupujícím 21. století, musíme zachránit formu práce, která není prací námezdní, a volný čas, který není totožný s hrou*“ (s. 32 rec. publ.).

Prekariát nemá být homogenní skupinou. Což má potvrzovat i náhled na prekariát jako na soubor „*druhořadých občanů*“, majících omezený rozsah práv oproti občanům běžným – „*plnohodnotným*“. Jde o náhled na prekariát skrze sledování způsobů, „*jak se lidé dostávají k nejistým formám námezdní práce, které jim sotva pomohou vybudovat si žádanou identitu nebo kariéru*“ (s. 37 rec. publ.). Do prekariátu tak náleží většina lidí v dočasných zaměstnáních, kdy toto je dnes jedním z výrazných znaků prekérní situace na trhu práce. Další cestou do prekariátu je práce na částečný úvazek, včetně např. mikroúvazků (mini-jobs) což napomáhat skrývat realitu skutečné zaměstnanosti, resp. nezaměstnanosti. Do prekariátu obvykle patří, alespoň částečně, i různí kontraktori typu závislých i nezávislých živnostníků). Tito ale často disponují určitou profesní identitou (např. účetní provozující vlastní živnost).⁷⁵

Dalším způsobem, jak pohlížet na prekariát, je zaměřit pozornost na procesy, na způsob, jakým jsou lidé prekarizováni.⁷⁶ „*Být prekarizován znamená být vystaven tlakům a zkušenostem, které vedou k prekérnímu způsobu života ...*“ (s. 37 rec. publ.), ve smyslu života bez bezpečných existenciálních jistot a individuálního rozvoje dosaženého prostřednictvím práce a životního stylu. Jedná se o slovo analogické k termínu proletarizace (ve smyslu procesů, sil a tlaků, které obyvatelstvo v 19. století dotlačily do pozice proletariátu). Do prekariátu se pomalu propadá část salariátu (s příklady z Japonska aj.). K aspektům prekarizace náleží i fiktivní zaměstnacká mobilita (neperspektivní zaměstnanci se stávají různými specialisty či vedoucími, aniž reálně kohokoli vedou), což je doprovázeno i inflací atraktivních, honosných a přitažlivých názvů neatraktivních (nebo i zbytečných) pracovních postů jako např. hygienický konzultant (myje WC), expert na recyklaci odpadů (vynáší odpadky) nebo specialista na distribuci médií (přenáší papíry mezi kanceláři) etc.

Publikace dokládá také prekarizovanou mysl, tedy neblahé dopady prekarizace na lidský mozek. Pro prekariát je typická krátkodobost, která může přerůst až v neschopnost uvažovat v dlouhodobém horizontu (např. o osobním růstu). Což umocňují elektronická média a trendy

⁷³ Čímž má být míněna „*práce smluvní nebo za přímou odměnu*“ (s. 181 rec. publ.).

⁷⁴ „... *směs zlosti, anomie, úzkosti a odcizení představuje odvrácenou stranu společnosti, která si za základ svého ekonomického systému zvolila „flexibilitu“ a nejistotu*“ (s. 48 rec. publ.). Společnost si toto ovšem „*nezvolila*“, nýbrž jde o logický důsledek vývoje kapitalismu. I většina západních autorů řazená k tzv. levici minimálně implicitně tíhne k tezi, že neoliberalismus byl ten „*špatný*“ kapitalismus a je nutné obnovit „*hodný*“ kapitalismus. Kapitalismus však nikdy nebyl, není a ani nikdy nebude „*pro lidi*“. Ano, „*hodnější*“ někdy i býval, ovšem především vlivem protitlaku socialistického tábora. Po jeho destrukci se už tímto zatěžovat nemusí.

⁷⁵ Standing uvádí i zubaře, kteří však náleží spíše k vysokopříjmovým skupinám a nečelí tak velkým nejistotám.

⁷⁶ Někdy bývá namísto prekarizování používán termín prekérní, včetně např. prekérní práce. Což však má v českém jazyce specifické nuance – např. prekérní situace zobrazená vtípem v humoristickém časopise. Proto jsou v této recenzi spíše užívány nelibozvučné novotvary prekarizování, a to jako produkt procesů prekarizace.

digitalizace narušující např. možnost soustředění a vedoucí k závislostem, ke stresu, depresím a dalším nemocem, včetně digitální demence.⁷⁷ Součástí života prekariátu se stalo nadměrné trávení času on-line, kdy působení na sociálních sítích postupně nahrazuje mezilidskou interakci. Úniky do virtuální reality nahrazují život skutečný. Podle některých aktivistů má být pro prekariát typická právě „*nekonečná konektivita*“ na internetu a sociálních médiích.

Standing tvrdě hájí názor, že prekarizovaným se přece nikdo nerodí a mluví o „*propadání se*“ do prekariátu či „*zavlečení*“ do prekarizovaného života. Což je ovšem diskutabilní. Všichni lidé se opravdu nerodí jako „*nepopsaná tabule*“, čistí a geneticky nedeterminovaní. Prostředí a výchova rozhodně velmi významnou roli hraje, leč úplně všechno nevysvětlí ani nezachrání.

Kapitola 2. *Proč se prekariát rozrůstá?* je věnována procesům éry globalizace. V období 1975-2008⁷⁸ se měla ekonomika „*odtrhnout*“ od společnosti pod taktovkou neoliberálních ekonomů a finančníků. A prekariát se rozrůstal díky politickým strategiím a institucionálním změnám přijatých právě v této době. Naprosto stěžejní byl fanatismus neoliberálů ohledně principů volného trhu vedoucí ke konstituování globálního výrobního systému, založeného na síťových podnicích a flexibilních pracovních praktikách. Což zesiloval i tlak nově industrializovaných zemí a vzestup „*Čindie*“. Stěžejní aspekt globalizace Standing shrnuje „*do jediného odstrašujícího pojmu: „komodifikace“. To znamená uvažování o všem jako o komoditě, kterou lze nakoupit a prodat, která je podřízena silám trhu a jejíž cenu určuje nabídka a poptávka, kdy schází efektivní prostor pro jednání ... a schopnost vzdorovat*“ (s. 50-51 rec. publ.). Komodifikace se rozšířila do všech sfér života, včetně rodiny,⁷⁹ práce,⁸⁰ nezaměstnanosti, odborů, politiky, vzdělávání nebo firem.⁸¹ V honbě za údajnou efektivitou trhu byly zrušeny mantinely pro komodifikaci.⁸² Probíhalo křížové tažení proti kolektivním institucím, docházelo k „*terciarizaci*“ práce (poklesy výrob a přesuny do sféry služeb) aj. Zmíněné procesy kniha dokládá příklady a reáliemi z Evropy, USA, Asie. Včetně masových praktik offshoru (v rámci firmy), resp. outsorcování (k jiným entitám),⁸³ přispívajících k fragmentaci pracovního procesu. Firmy se stávají pohyblivější nežli samotní zaměstnanci.

⁷⁷ Termín digitální demence v recenzované knize nenalezneme. Zájemce je možné odkázat na známé texty Spitzer, M.: *Digitální demence: Jak připravujeme sami sebe a naše děti o rozum*. Brno: Host 2014. 343 s. ISBN 9788072948727, Spitzer, M.: *Kybernemoc! Jak nám digitalizovaný život ničí zdraví*. Brno: Host 2016. 391 s. ISBN 9788074937929, resp. Carr, N. G.: *Nebezpečná mělčina: Jak internet mění náš mozek. Analýza stavu lidské psychiky v době digitální*. Podlesí: Dauphin 2017. 320 s. ISBN 9788072727803 (titul figuruje i v seznamu literatury na s. 273 rec. publ.) – podrobně představené trojjedinou recenzí in *Marathon*, 150, 2018, roč. 22, č. 2, s. 8-16, resp. 152, č. 4, s. 18-28 a 153, č. 5, s. 22-32. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>.

⁷⁸ Uvedené období Standing považuje za globalizační éru, kde platila „*smlouva s ďáblem*“. Tedy neformální společenská smlouva, kdy se pracující měli podřídit požadavkům flexibilní práce výměnou za opatření, která jim práci udrží. A většina z nich se přitom mohla těšit i růstu životní úrovně. S koncem globalizační éry však smlouva vypršela. Většina zaměstnavatelů už chce „*cestovat nalehko*“. U pracujících přibýlo nejistoty a stresu. Klesá i věrnost a důvěra pracovníků ve své zaměstnavatele. Z nejistot povstávají sociální nemoci a závislosti.

⁷⁹ Ve světě flexibilních trhů práce se nikdo k ničemu nechce zavazovat, „*neboť by to mohlo znamenat náklady a činnosti, které neslibují reciprocitu*“ (s. 45 rec. publ.). Mladí odmítají udržovat ekonomické vazby na rodiče, neboť by je pak museli podporovat ve stáří. Rozpad mezigenerační dohody je doprovázen růstem „*podmíněných sexuálních a přátelských vztahů*“ (tamtéž). Ve společnosti jsou citelně oslabovány morální reciproční vztahy.

⁸⁰ Standing odmítá koncepty „*dekomodifikace práce*“, kdy mají pracovníci, pokud jde o příjem, být v moderním kapitalismu méně závislí na trzích. Hovoří o „*fiktivní dekomodifikaci*“, kdy k osvobození sociálního příjmu od trhu především pro prekarizované reálně nedochází. Naopak, diktátu trhů se musí podřizovat stále více a více a námezdní práce je „*rekomodifikována*“. Připomíná, že globalizace trend od mezd k benefitům zvrátila.

⁸¹ Dochází např. i k pronikavému zesílení komodifikace samotných firem, které lze skupovat a prodávat.

⁸² Všechno je komodifikováno, tj. „*... oceňováno podle nákladů a finančního zisku ...*“ (s. 45 rec. publ.).

⁸³ Především outsourcing se stává jakýmsi zastřešujícím pojmem pro různé, překrývající se procesy. Dohled nad dělbou práce usnadňuje offshoring (přesouvání lidí nebo úkolů do jiné země) a inshoring (přesuny na pracoviště v jedné zemi) a současně střídání outsourcingu a insourcingu podle momentální výhodnosti. Na trendy přesouvání navazuje šíření individuálních smluv jako jeden z významných aspektů „*kontraktualizace*“ života.

Klíčovým se stává rozmach flexibility a flexibilních pracovních vztahů po celém světě.⁸⁴ Zde Standing zdůrazňuje aspekty urychlující růst prekariátu v kontextu hlavních forem flexibility – kvantitativní (nestandardní formy práce, včetně práce dočasné a částečných úvazků, umožňujících snazší propouštění), funkční (ve snaze firem snadněji a levněji měnit dělbu práce a jednodušeji přesouvat práci mezi úkoly a pozicemi) a mzdové (pokles úrovně mezd většiny pracovníků, doprovázený růstem příjmové nejistoty). Flexibilita kvantitativní vede k nejistotě zaměstnání, flexibilita funkční zesiluje nejistotu pracovního místa. Občasnost, individuální smlouvy, práce na dílu a další podoby flexibility se úzce pojí s „*terciarizací*“.⁸⁵ Flexibility generují více práce pro práci i rozostřují hranice mezi pracovištěm, domovem a veřejným prostorem, přičemž roste role nepřímé kontroly s využitím sofistikovaných technologií. Schopnost kontrolovat a rozvíjet vlastní profesní potenciál narušují také změny v profesních strukturách, včetně rozkladu řady profesí. Neoliberálové přitom stále vytrvale útočí na profesní organizace ve snaze omezit kolektivní jednání a vyjednávání. Na prekariát dopadá v plné síle i flexibilita mzdová. Mají mzdy nižší, proměnlivější i méně předvídatelné.

Pozornost je věnována také fenoménu „*prekérní nezaměstnanosti*“, tj. specifickým dopadům nezaměstnanosti na prekariát v podmínkách flexibilních trhů práce. Neoliberální globalizátoři rádi hlásají dobrovolný charakter každé nezaměstnanosti. Odtud je jen krůček k demonizaci všech nezaměstnaných coby lenochů⁸⁶ a nezodpovědných parazitů. Jako „*líheň*“ prekariátu začala působit globální reforma podpor v nezaměstnanosti. Včetně toho, že žadatelé se musí chovat, resp. prezentovat, určitým způsobem, aby si pomoc zasloužili a opravdu tuto i dostali.⁸⁷ Podmínky pro získání podpor se plošně ve většině zemí zpřísnily. Především na prekariát velmi negativně dopadají hospodářské recese, kdy lidé přicházejí o práci úplně nebo sklouzávají do spirály nízkých výdělků. Mnozí přitom uvíznou v pasti prekarity.⁸⁸ Flexibilní pracovní trhy bez základního ekonomického zajištění vedou i k úzkostem z nejistot a nedůstojného údělu neustále se podbízet agenturám a potenciálním zaměstnavatelům. Nástup prekariátu po celém světě urychlil finanční otřes 2008-09. Krize zpočátku nejtěživěji doléhá na prekariát, kdy např. sílí tendence k likvidaci dlouhodobých úvazků v USA i Evropě.

Při rozrůstání prekariátu roli sehrává i rozklad veřejného sektoru, který dlouho představoval jakousi oázu. Fungoval jako garant pracovních standardů a stabilního zaměstnání. I veřejný sektor se však stává obětí flexibilizace. „*K tomu došlo po roce 2008, ačkoli jeho eroze začala mnohem dříve*“ (s. 86 rec. publ.), pod tlakem neoliberálních dogmat. Veřejný sektor se tak v celosvětovém měřítku stává územím prekariátu. Krize se stala záminkou pro omezování pracovních jistot v tomto sektoru skrze zvyšování funkční flexibility. I tady rádí privatizace,

⁸⁴ S odkazem na Standing, G.: *Global Labour Flexibility: Seeking Distributive Justice*. Basingstoke: Macmillan. 1999. 441 s. ISBN 9780333773147.

⁸⁵ Další aspekty terciární společnosti (s dominancí sféry služeb), včetně „*terciárního času*“, „*terciárního pracoviště*“ nebo „*terciárních dovedností*“ rozebírá kapitola 5. – srov. (s. 179-188 aj. rec. publ.).

⁸⁶ Standing připomíná, že samotné – dodejme nepředstírané – hledání zaměstnání (s čekáním na úřadech, vyplňováním formulářů, dojížděním na rekvalifikace, za nabídkami aj.) představuje vlastně práci na plný úvazek, přičemž se žádá i značnou flexibilitu, neboť hledající potřebuje i nějaký příjem ke svému životu. Mezi klíčové faktory úspěchu hledání náleží také sociální kapitál (včetně známostí, získávání a udržování kontaktů atd.).

⁸⁷ Globálním trendem je považování nezaměstnaných za jakési nemocné, což se odráží i v jejich označování za klienty. Musí podepisovat různé smlouvy, brát na sebe různé povinnosti a podléhají sankcím za jejich neplnění.

⁸⁸ Pracovní trh založený na prekérní situaci nutí lidi hradit vysoké transakční náklady (čas na žádosti o podporu, výpadek příjmu, náklady hledání práce, náklady učení se novému, náklady na uspořádání mimopracovních aktiv v zájmu udržení dočasných zaměstnání aj.). Tyto mohou převýšit očekávaný výdělek z nového pracovního místa. Standing uvažuje i o dalších pastech prekarity. Jedna z nejhorších má být spojena s tím, že prekariát „*je obětí stlačování času, protože námezdní práce je stále méně rentabilní, a je pod tlakem, aby vykonával ještě více práce pro práci a práce pro reprodukci, protože si na nic z tohoto nemůže najímat lidi*“ (s. 265 rec. publ.). Proto mají prekarizovaní být úzkostní, nejistí, vyčerpaní a nedokáží ani adekvátně vstříbat ani využít dostupné informace.

outsorcování, flexibilizace úvazků. Včetně převádění služeb na občanskou společnost a NGOs (nevládní organizace). Vlády se ke svým zaměstnancům chovají jako komerční firmy.

Jedním z přehlížených rysů globalizace byl nevídaný rozmach státních dotací. Standing trefně poukazuje na to, že jde o jeden „z velkých „podfuků“ *„hospodářských dějin“*“ (s. 90 rec. publ.). Značná část dotací totiž putovala, a stále putuje, ke kapitálu⁸⁹ a lidem s vysokými příjmy v podobě např. daňových úlev. Prekarizovaní na žádné úlevy nedosáhnou. Dotace firmám, včetně dotací na podporu zaměstnanosti, pomáhají těmto zvyšovat zisky a vyplácet nižší mzdy. Státní dotace představují, dle Standinga, opravdové „*prokletí prekariátu*“. Rozvoji prekariátu nahrál též rozvoj stínové ekonomiky, která stále v oficiálních statistikách zůstává podhodnocena. Stínová práce se stala významnou, a nedílnou, součástí globálního tržního systému, čemuž výrazně napomáhá propagovaná orientace na neformální smlouvy, orientace na určitý projekt, preferování práce na částečné úvazky, na dobu určitou apod. Za nejzásadnější důsledek „*stratifikující povahy globalizujícího se pracovního procesu*“ (s. 95 rec. publ.) text označuje pokles sociální mobility. Neoliberalismu ve svém přístupu, slibujícím systém zásluhový a sociálně prostupný, totálně selhal. Mimo jiné, mizí středně příjmová zaměstnání. Střední třída trpí příjmovou nejistotou a je zatlačována do řad prekariátu.

Kapitolu 3. *Kdo se stává součástí prekariátu?* otevírá jedna z možných odpovědí na otázku v názvu – „*vlastně kdokoli*“ (s. 98 rec. publ.). Prekariát je různorodý a lze se v něm ocitnout z různých příčin a různými cestami. Kapitola se zabývá demografickými aspekty prekariátu. Demografický profil rozvrhuje na muže a ženy a na mladé v komparaci se starými. „*V každé skupině se nachází „spokojení“, kteří prekérní práce vítají, a „nešťastníci“, kteří jsou k nim donuceni nedostatkem jiných možností*“ (tamtéž). Mezi mladými mají být „*spokojení*“ hlavně studenti a cestovatelé,⁹⁰ „*nešťastníky*“ jsou ti, kterým se nedaří vstoupit na pracovní trh pomocí stáží aj. „*Spokojení*“ starší prekarizovaní, s nadějí na vyšší důchod, se mohou věnovat činností pro potěchu i zábavu (a bývají vděční právě za práce dočasné či na částečné úvazky, neboť chtějí prostě něco dělat), „*nešťastníci*“ jsou lidé s nízkými důchody, kterým konkurují mladí, ale i méně nároční důchodci. Mezi ženami bývají „*spokojeny*“ především ty, jejichž partner má stále zaměstnání, „*nešťastnicemi*“ jsou zase matky samoživitelky apod.

⁸⁹ Systematické využívání dotací předurčuje i označování éry globalizace jako „*kapitalismu pro kamarády*“ (např. podle N. Kleinové). Zde „*„svobodný“ trh slouží jako zástěrka pro systém, který umožňuje politikům odklánět veřejné bohatství do rukou soukromých hráčů výměnou za politickou podporu*“ (s. 222 rec. publ.).

⁹⁰ Ale i digitální IT nomádi, pochybní píaristé, kreativní stylisté, profesionální bloggeři a obdobné pseudoprofese. Nadutě se přitom vychloubají svou flexibilitou, neukotveností a otevřeností. Nemusí se ničím, ani nikým vázat, nepodléhají žádné etice ani hodnotám, mohou tzv. pracovat odkud sami uznají za vhodné, a především za zábavné. Autor recenze si dovolí přidat každodenní zkušenosti. Vykořeněnými kosmopolitními nomády, mladší a střední generace, je přehlcen postmoderní Žižkov – my jim říkáme expanti (Místní čelí jejich brutální invazi stále obtížněji, k čemuž přispívají i davy statisíců turistů). O workoholické „*profitechniky*“ s mimořádnými schopnostmi opravdu nejde, spíše o postmoderní parodie na hippies. S tulení nemocí, tedy rukama dozadu. Souhlasit se Standingem je možné v tom, že jejich „*opiem*“ je neustálá konektivita. O tom, že by stálým připojením on-line vznikaly nějaké skutečné společenské hodnoty lze přitom úspěšně pochybovat. Expanti vyhánějí drasticky nahoru ceny nejen bydlení. Celé dny se okázale poflakuje po luxusních kavárnách, bistroch, pekárnách a předražených barech. Velmi okázale demonstrují, že užitečná a poctivá práce jim samotným nechybí ani v nejmenším. O náš způsob života, o naše tradice ani o náš jazyk neprojevují sebemenší zájem. Naopak na starousedlíky pohrdlivě pohlížejí jako na primitivní opice v ZOO. Jsou neuvěřitelně sobečtí, arogantní, elitářští a ani pravidly slušného chování se nijak nezatežují. Možná, že svou přehnanou sebejistotou opravdu jen maskují existenciální nejistoty, ovšem na sympatičnosti jim to nikterak nepřidává. Kdo je nutil, aby na svém parazitním globálním kočování zakotvili na čas právě tady? Především jejich přesvědčení, že mají automatický nárok na úplně všechno (i na to žít, kdekoli si umanou a způsobem, který oni sami považují za zábavný), bez jakékoli odpovědnosti a povinností. Mají přece právo stále se jen a jen bavit a ubavit se až k smrti.

Podrobnější rozbor zahajuje pasáž o feminizaci zaměstnání. V raných fázích globalizace byl patrný globální trend k feminizaci práce,⁹¹ kdy rostl počet zaměstnaných žen a přibývalo i flexibilních zaměstnání, které vykonávaly ženy. Sílicí role žen přitom kráčela ruku v ruce s rozvojem prekariátu.⁹² Standing zmiňuje některá specifika prekarizovaných žen, včetně toho, že musí čelit „vyhlídce na trojí zátěž“⁹³ i ženskému strachu z vyhazovu a života na ulici („*syndrom potulné ženy*“). Nepřehlídí zcela ani obvykle opomíjené části prekariátu, kde ženy výrazně převažují – totiž sféru sexuálních služeb, ale také např. i to, že recese roku 2008 přináší zrušení pracovních míst patřící v drtivé většině mužům.⁹⁴ Feminizace trhů práce přispívá nejenom k prekarizaci žen, nýbrž i mužů. Standing konstatuje, že ženy a muži v souvislosti s prekariátem čelí odlišným obtížím. A rodící se hnutí prekarizovaných má mít oporu i skupin s různým sexuálním zaměřením. Nastoluje přitom též otázku adekvátních vzorů – jak se z chlapců mají stát muži, když nemají jasnou společenskou roli ani zaměstnání?

Vysvětlována je obšírněji i problematika prekarizované mládeže („*městští nomádi*“), dopady komodifikace vzdělání, včetně „*třídících škol*“ pro prekariát nebo „*posedlosti stážisty*“.⁹⁵ Komericializaci vzdělání Standing ostře kritizuje a hovoří o „*pošlapání osvícenské ideje vzdělávání*“.⁹⁶ Vzdělání se dnes prodává jako investiční zboží s nulovou ekonomickou návratností pro většinu investorů. Lidem se prodává stále více potvrzení se stále menší hodnotou. Pro současné vzdělávací systémy má platit „... *oni dělají, že nás učí, a my děláme, že studujeme*“ (s. 116 rec. publ.). Výuka se tragicky zjednodušuje a usnadňuje, aby mohl být maximalizován počet absolventů. A akademici se musí podřítit, chca/nechca ... Není vůbec divu, že vysoké procento absolventů škol nenalézá adekvátní uplatnění a propadá se k zaměstnáním, která vysokou kvalifikaci ani nepotřebují.⁹⁷ Do řad prekariátu tak vstupuje čím dál více mladých a zahořklých. Vedle pasti prekarity na ně číhá past dluhová. Školy opouštějí s dluhy, leč nacházejí jen dočasná zaměstnání za platy, které splácení neumožňují. Navíc často jde o odcizené práce, které neodpovídají jejich kvalifikaci a nenaplnují ani jejich nemalé ambice. Mladí vstupují na trhy práce zmatení, trpí nejistotami a své vyhlídky zoufale

⁹¹ S odkazem např. na Standing, G.: Global Feminization through Flexible Labor: A Theme Revisited. *World Development*, 1999, roč. 27, č. 3, s. 583-602. ISSN 0305-750X.

⁹² Standing papouškuje standardní klíše o údajných diskriminacích žen a pochvalně zmiňuje roli genderové ideologie. Přičemž zcela přehlídí její zhoubné důsledky – a to i na postavení žen samotných i jejich prekarizaci.

⁹³ „*Očekává se od nich, že se budou starat o děti a „domov“, působit na pracovním trhu (tedy na „domov“ vydělávat) a pečovat o stárnoucí příbuzné*“ (s. 101 rec. publ.).

⁹⁴ Mizela totiž především tradiční průmyslová odvětví, a tak se Velké recesi přezdívá také „*mužská recese*“.

⁹⁵ Stáže pro mnoho zaměstnavatelů představují snadný způsob, jak se dostat k levné síle. Mnohdy přitom stáže nemají vazbu na stabilní pracovní místo, ač v to mladí doufají. Čímž se liší od zkušební doby či učňovské praxe.

⁹⁶ „*Neoliberální stát měnil vzdělávací systémy tak, aby se staly součástí tržní společnosti, a vzdělávání tak, aby vyrábělo „lidský kapitál“ a ten připravovalo na zaměstnání. Jedná se o jeden z nejodpornějších projevů globalizace*“ (s. 110 rec. publ.). K tomu, kterak si skutečné vzdělání fatálně nerozumí s morálkou a duchem postmoderní doby, k degradaci vědění či k neoliberálním frázím a mýtům ohledně tzv. znalostní společnosti srov. Liessmann, K. P.: *Vzdělání jako provokace*. Praha: Academia 2018. 146 s. ISBN 9788020028754.

⁹⁷ Standing za „*systémovou záležitost*“ považuje to, že dnes má být značná část pracovní síly vzdělaná více než vyžaduje pracovní pozice, kterou mají jednou pravděpodobně zastávat. Což je silně diskutabilní např. ve světle trendů 4.0, kdy koncepty vzdělání 4.0 tvrdí docela něco jiného. Samotný Standing řešení nespojuje s tím, že by se měl omezit přístup lidí ke vzdělání. Co konkrétně dělat ovšem neříká. V tomto kontextu je nutné upozornit na aspekt, že také v oblasti školství a vzdělání je nezbytné alespoň minimálně plánovat a držet se zdravého rozumu. Společnost, a to žádná společnost, opravdu nepotřebuje každým rokem tisíce – v podstatě nezaměstnatelných – politologů, kulturních antropologů nebo genderových expertů. Byť se tito sebevíce „*cítí k tomu být povolání*“.

hodnotí jako beznadějně. „*Sdíli představu života jako věčného boje se statusovou frustrací, ale odmítají odborářství, které patřilo ke generaci jejich rodičů*“ (s. 125 rec. publ.).⁹⁸

Starší příslušníci prekariátu bolestně bojují se skomíráním penzí. S přibýváním starších lidí se prekarizuje i stále více pracovních pozic. Pracovní aktivity důchodců se staly důležitými pro šíření prekariátu. Starší jsou levnou silou, dostávají nízké platy, nepotřebují si budovat kariéru, nevyžadují ani jistoty dlouhodobých zaměstnání. Mívají minimum zaměstnaneckých výhod a snadno se jich zbavuje. Stárnutí populace přitom představuje vážný problém i pro mezigenerační vztahy. Dnešní staří již nemohou očekávat, že se jejich děti o ně postarají, a jsou nuceni setrvat na pracovník trzích. Dobrovolně se tak stávají součástí prekariátu.

Kapitola velmi, velmi letmo nařukává i etnické menšiny, u kterých konstatuje, že nelze „*s jistotou říci, zda budou ... vždy náchylnější k prekérnímu způsobu života*“ (s. 136 rec. publ.).⁹⁹ Jako by se autor bál pouštět na tenký led, a tak raději rituálně poklonkuje diktatuře politické (hyper)korektnosti.¹⁰⁰ Hyperkorektně nahlíží i na „*zdravotně postižené*“, kdy „*povinně*“ odsuzuje samotné toto označení. Prý je úplně každý nějak postižený a má nějaké omezení ... Suma sumárum: Za kapitalismu může za to, že mnoho zdravotně postižených končí v nejistých řadách prekariátu především to, že jsou takto společností označováni. Kdybychom se tedy všichni tvářili, že jsme všichni úplně stejní, tak by tomu tak zřejmě nebylo. Standing přitom připouští, že zdravotně postižení a prekariát se částečně překrývají. Řady prekariátu se v neposlední řadě neustále rozrůstají o ty, kteří byli „*kriminalizováni*“. „*Kriminalizace se rovná odsouzení k prekérní existenci nejistých zaměstnání bez možnosti profesního rozvoje a snižuje šanci na dlouhodobě stabilní život*“ (s. 138 rec. publ.). Prekariát má sílit i uvnitř věznic. Standing emocionálně podbarveně mudruje o „*nešťastném trendu*“, kdy roste „*podíl našich kriminalizovaných bližních, jimiž nezbyvá než se uchýlit do spodních pater prekariátu*“ (s. 139 rec. publ.). Tuze líbivá slova do pokrokářských kaváren a liberálních salonů, nebo do kázání popleteně sluníčkového papeže. Ve skutečnosti pseudohumanistické žvásty a bláboly. Naši „*bližní*“ prý byli „*kriminalizováni*“ a k tomu musí trpět ve spodních patrech prekariátu ... Takže jsou věznice po celém světě přeplněny pouze nespravedlivě odsouzenými nevinátky? Za všechno může systém? Co jejich oběti? Jim není věnováno samozřejmě ani jediné slůvko.

Velkou část světového prekariátu tvoří migranti, které Standing tituluje jako „*pomyslnou lehkou pěchotu*“ procesu prekarizace, resp. globálního kapitalismu. Migranti v „*obrovských počtech bojují mezi sebou o zaměstnání*“ (s. 172 rec. publ.) a svět se „*plní občany druhé kategorie*“ (tamtéž). Potichu sílí nepřátelství mezi migranty a domácími, které živí „*populisté a strach, že velká recese byla jen začátkem dlouhodobého úpadku*“ (s. 174 rec. publ.).

Kontroverznímu, a dnes i brutálně výbušnému, tématu migrace se věnuje kapitola 4., nesoucí název *Migranti: Oběti, padouši nebo hrdinové?* Její celkové vyznění sice není hystericky vítačské,¹⁰¹ nicméně ani Standing nikterak nepochybuje o tom, že migrace je naprosto normální, zcela nevyhnutelná a všestranně obohacující. V podstatě s lítostí konstatuje, že se ve světě prosadil koncept národního státu a snaší důkazy, o tom, kterak se migranti díky

⁹⁸ Standing tvrdí, že se „*mladší část prekariátu bouří proti slábnoucímu významu vzdělání ...*“ (s. 125 rec. publ.). Dodát je nutné, že se rozhodně nebouří proti zjednodušování vzdělání a neustále klesajícím nárokům. Ty požadují čím dál nižší a ještě nižší. A vzdělání musí být především zábavné a bezpracné. Leč nárokují si, že za takovéto pseudovzdělání budou automaticky ihned pobírat vysoké příjmy. Podrobněji viz text Pokrokářské mýty vzdělání 4.0. *Marathon*, 149, 2018, roč. 22, č. 1, s. 2-11. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>.

⁹⁹ Přitom tiše (a nepřilíš korektně) špitne, že určitým skupinám mohou pomáhat – a to nejenom v úspěšném předávání profesních výdobytků z generace na generaci – rodinné obchodní kontakty a etnický homogenní sítě.

¹⁰⁰ Neopomene samozřejmě zdůraznit, že v americkém systému končí ve vězení „*zcela disproporčně*“ pětinašobek Afroameričanů oproti bílým. Jediné přípustné pokrokářské vysvětlení = jsou to odporní bílí rasisté.

¹⁰¹ Připomeňme, že recenzovaný text je z roku 2011. Vítačskou & zvoucí náruč „*mutti Merkel*“ veřejně otevírá až o něco později, ono sebevražedné „*Wir schaffen das*“ pronáší v roce 2015. A uprchlická krize pokračuje ...

tomuto stávají druhořadými občany. Tudíž i tady jde o otevírání pomyslných zadních vrátek, obdobně, jako to činí mainstreamoví liberální politici. Slovně se zaštiťují odmítáním nelegální masové migrace, ve skutečnosti tuto ovšem faktickými kroky podporují a uskutečňují.¹⁰²

Termín migrant má být zatížen „*historickým nánosem*“ a označuje celou řadu odlišných zkušeností a chování. Tok migrantů zesiluje s nástupem globalizace. Moderní migrace přitom nemá výlučně charakter toku z chudých zemí do bohatších.¹⁰³ S globalizací a rozšiřováním prekariátu má, podle Standinga, souviset sedm hlavních rysů současné migrace: 1. Nikdy v dějinách se tak vysoký podíl migrantů nenacházel mimo úřední záznamy.¹⁰⁴ 2. Stále větší podíl migrantů se nechce usadit, nýbrž se neustále přesouvají. 3. Feminizace migrace. 4. Mobilita studentů. 5. Pohyb uvnitř nadnárodních korporací. 6. Nikdy v minulosti nebylo tolik uprchlíků a žadatelů o azyl. 7. Přibyla nová skupina – „*environmentální uprchlíci*“. Migrace narůstá, mění se její podoba a stává se mnohem více nejistou i daleko méně vypočitatelnou.

Standing migranty charakterizuje jako „*nové občany druhé kategorie*“, kdy právě optikou „*druhořadého občana*“ nahlíží na jednotlivé skupiny migrantů, „*na to, jak se s nimi zachází, a jakou hrají roli v procesu rozrůstání globálního prekariátu*“ (s. 149 rec. publ.). Nikoli zcela nestranně, a za pomoci i expresivních výrazů, dojmavě vykresluje „*neštěstí*“ žadatelů o azyl, nevidovaných přistěhovalců a ilegálních migrantů. Neopomene přitom odsoudit „*démonizaci ilegálních migrantů*“ ze strany tzv. populistů jako Berlusconi či Sarkozy, kteří si dovolili neslýchané. Totiž snažili se chránit vlastní hranice před nezvanými. Samozřejmě pje ódy na Obamu, který „*takové praktiky zastavil*“ (s. 151 rec. publ.). Do tzv. populisty Trumpa si Standing kopne až v pozdějších textech. Představovaná práce neopomíná ani strasti migrantů s legálním statutem, kteří jsou záměrně ponecháváni ve zranitelném postavení. Jde např. o migranty dočasné a sezónní. S nejistotami se potýkají taktéž legální migranti dlouhodobí, kteří „*bývají často démonizováni z kulturních důvodů*“ (s. 154 rec. publ.). „*Oběťmi nové marginalizace*“ se tudíž mají stávat Turci v Německu či další muslimové údajně ve Francii.

Naznačeny jsou trendy migrace po Velké recesi. Migraci vítá kapitál, neboť je pro zdrojem levné a přizpůsobitelné práce. „*Brání se jí především stará (bílá) pracující třída a nižší střední třída, na které tvrdě dopadla globalizace a které se propadají do prekariátu*“ (s. 158 rec. publ.). Předglobalizační době měl odpovídat obraz přistěhovalce jako toho, kdo stojí „*v pomyslných frontách*“ na volné pracovní pozice. Což však už dnes, v důsledku reforem trhů práce a sociálního zabezpečení, přestává být aktuální. Hladiny mezd na flexibilních trzích klesají tak, že domácí za těchto podmínek pracovat nechtějí a tyto jsou ochotni akceptovat pouze přistěhovalci.¹⁰⁵ Což přispívá k tomu, že z imigrantů se stávají „*věční občané druhé*

¹⁰² Standing odmítá např. zpřísnování podmínek pro imigraci. Což je dnes ve skutečnosti pouze vějička politiků pro voliče a tragikomická snaha ošálit veřejnost. Formálně sice ke zpřísnování podmínek dochází, ale není přitom fyzicky zajištěno, aby do země migranti nepřicházeli. Zároveň tíž politikové prostřednictvím neziskovek zajišťují, že ten, kdo do země přijde, bude nevyhovitelný. Uvedené se dokola opakuje v Německu, Francii, Británii, Itálii, Holandsku aj. Když se někdo dostane jakkoli dovnitř, je dnes prakticky nemožné dostat ho ven.

¹⁰³ „*Přibližně třetina světových migrantů přechází z chudé země do bohaté, třetina z jedné bohaté země do druhé a třetina mezi chudými zeměmi*“ (s. 141 rec. publ.).

¹⁰⁴ „*Nikdy v dějinách*“ je opět silně přehnané. Standing se snaží zdůraznit, že roste počet nevidovaných ilegálů, kteří jsou levnou silou – „*stínovou záložní armádou*“ – a mohou být v případě potřeby propuštěni i vyhoštěni.

¹⁰⁵ Standing zde vychází především z reálií Británie (a připomíná také vliv rozpadu labouristického systému sociálního zabezpečení na rozpad „*systému front*“). U nás je situace ale poněkud jiná. S příkladem tuzemského stavebnictví, značně odkázaného na ukrajinské apod. pracovníky. Což zdaleka není jen důsledkem nízkých výdělků zedníků, tesařů, pokrývačů, elektrikářů či instalatérů. Naopak o tyto je dnes zájem přímo enormní a jejich příjmy jsou značně nadprůměrné. Učňovské školství i řemesla však léta skomirají, protože každý chce být manažerem či kreativcem a pracovat na stavbě se mu zkrátka nechce. Za žádné peníze. Nejen u nás je mládež od mala programově vštěpován odpor k práci. I tuzemská média pilně vytrubují, že kdyby nebylo těch neschopných a hloupých, kteří se ještě lopotí v továrnách, dílnách, na stavbách či na polích, mohli bychom si všichni úžasně progresivně žít bez práce a pouze z dotací. A i volby by potom dopadaly vždy tím jediným správným způsobem.

kategorie“ a „žhaví kandidáti na život v prekariátu“. Roli při prohlubování „druhořadého statusu“ migrantů má sehrávat i zpříšňování podmínek jejich vstupu, či to, že se vlády, když už je nepotřebují, snaží tyto vyhnat. Což má otevírat „neblahé vyhlídky“ (s. 161 rec. publ.).

Migranti jsou zdrojem levné pracovní síly i v zemích rozvojových. Globální kapitalismus měl dokonce přímo „vyrůst z práce přistěhovalců“, a to nejdříve v nově industrializovaných zemích. Pro pochopení způsobu utváření globálního prekariátu Standing označuje za nejdůležitější „vývoj čínské ekonomiky, která se rychle blíží k pozici světové jedničky“ (s. 163 rec. publ.). Zdaleka nejpočetnější prekariát má existovat právě v Číně.¹⁰⁶ Čínský stát má totiž formovat pracovní sílu druhořadých občanů „více než cokoli jiného v dějinách“ (tamtéž). Za tyto „druhořadé ve vlastní zemi“ považuje Standing čínské námezdní pracující přicházejí z venkova do průmyslových závodů, kteří mají být „motorem globálního prekariátu“ (dtto). Podmínky zmíněných pracujících přitom nemají být dílem náhody, kdy na vině mají být např. i neetické praktiky nadnárodních firem, dávajících přednost dodavatelům s nestandardními podmínkami. „Čínská vnitrostátní migrace je největší migrační proces, jaký kdy lidstvo zažilo. Je pevnou součástí rozvoje globálního pracovního trhu. Lidé, kteří se v Číně přesouvají za prací, mají navíc vliv na organizaci a ohodnocení námezdní práce po celém světě“ (s. 166 rec. publ.).¹⁰⁷ Kriticky je představen i nový fenomén v podobě organizovaných přesunů pracovníků z Číny či Indie do okolních zemí. V „režimu vývozu pracovní síly“ má jít Čína opět příkladem, kdy výsledkem mají být miliony a miliony prekarizovaných. Čína má vytvářet obdobu Marshallova plánu v Africe, export pracovní síly má „drze“ uplatňovat již i v Evropě. Po finanční krizi Čína skupuje nemovitosti na řeckém nebo italském pobřeží a uvolňuje miliardy do projektů veřejné infrastruktury, kde se uplatňují čínské firmy i dělníci.

Další z charakteristických rysů prekariátu – to, jak přestává být pánem svého času – sugestivně líčí kapitola 5. *Námezdní práce, práce a stlačování času*. Standing připomíná, že všechny výrobní systémy v dějinách pracovaly s určitým pojetím času ve smyslu řídicí struktury. Např. práce se přizpůsobovala rytmu počasí v zemědělských společnostech, průmyslová revoluce pak rozděluje čas na úseky a „morálka vznikajícího proletariátu byla udržována pomocí hodin“ (s. 175 rec. publ.). Přechod ke globální společnosti s dominancí služeb měl přinést dvojí změnu v pojetí času. 1) Rostoucí nechuť ke standardizovaným přístrojům, které dělí čas na 24 hodin. Včetně časových zón, respektujících biorytmy lidského těla. Globální ekonomika ovšem nemá pochopení pro lidskou fyziognomii.¹⁰⁸ Tradice spojené s časem pro ni představují překážky a omezení – „popírají diktát flexibility“. 2) Změna spočívající v našem zacházení se samotným časem. Průmyslová společnost rozdělila lidské

¹⁰⁶ Standing poznamenává, že „starší část sociálních vědců“ by jeho příslušníky označila za poloproletáře (semi-proletarian). Nic přitom nemá naznačovat, že by v Číně vznikal nový proletariát. „Pracující by v první řadě museli mít dlouhodobá, stabilní zaměstnání, což je velmi nepravděpodobné“ (s. 165 rec. publ.).

¹⁰⁷ Čína slouží Standingovi coby „odstrašující“ příklad v celé řadě aspektů souvisejících s prekariátem. Což je plně v souladu se současným „desaterem“ liberálních pokrokařů – v každém textu i každém vystoupení je svatou povinností Čínu zkritizovat. Za cokoli (A naznačit, jak na tom Čína má údajně být bídně. Ve skutečnosti však především Evropa za Čínou ztatelně pokulhává např. ve sféře komunikačních technologií). Pomáhá to budovat potřebnou atmosféru a povědomí, kdo má být dnes úhlavní nepřítel ... Nelze se přitom ubránit dojmu, že v mnohém, co Standing o Číně se sebevědomou určitostí tvrdí, je trochu „mimo mísu“. Nějak totiž nepochopil (anebo spíše nechce chápat), že společenský režim v Číně není úplně stejný jako např. v Jižní Koreji či Japonsku. V nejasných pasážích, kde zmiňuje např. údajné „přesuny výrobních prostředků do Číny“ už vysloveně blábolí. Srov. pohled z druhé strany in Wei, X.: *Ekonomická a politická transformace Číny: nové rozbor*. Praha: Filosofia 2017. 192 s. ISBN 9788070074855. Za pozornost stojí i globální ambice Číny ohledně trendů 4.0 či 5.0 (robotizace, umělá inteligence, zelené technologie apod.). Čína zde rozhodně nechce patřit mezi poražené. K lítosti mnohých se ukazuje, že specificky čínské socialistické tržní hospodářství konkurenceschopné je a konkurenceschopným zůstává také čínský model vlády založený na vedoucí úloze komunistické strany.

¹⁰⁸ „Světový trh je stroj, který je v chodu čtyřadvacet hodin denně po sedm dní v týdnu. Nespí, neodpočívá, neohlíží se na lidské vnímání dne a noci, světla a tmy“ (s. 176 rec. publ.).

životy do časových bloků (škola, práce, dovolená, důchod). Společnost i výroba fungovaly v časových blocích, s oddělením pracoviště a domova. Pro různé třídy a pohlaví se konkrétní vzorce rozdělení mohly lišit. Přitom však práce, námezdní práce a hra byly oddělené činnosti: „byly vykonávány v jinou dobu a vedly mezi nimi jasně hranice“ (s. 177 rec. publ.). Uvedenému odpovídaly způsoby myšlení, politika, normy, instituce. Globalizace přináší nový soubor neformálních norem, které jsou v rozporu s normami industriální éry. V tomto rámci Standing kritizuje standardní statistiky ohledně práce a volá po konceptu „*terciárního času*“, který má umožnit sledovat, kterak nejenom prekariát alokuje čas v terciární společnosti.

Standig se letmo dotýká fundamentálních otázek týkajících se práce samotné, práce námezdní i práce produktivní. Nejen u posledně jmenované kategorii působí jeho útržkovitě naznačené úvahy poněkud zmateným dojmem. Pořád a pořád se sveřepě brání kategorii vlastnictví¹⁰⁹ a neustále utopicky volá po dramatických proměnách charakteru i vnímání práce v soukromo-vlastnických tržních mantinelech. Následně znovu poukazuje na další aspekty terciární tržní ekonomiky a celé společnosti. Mizí přesné rozlišení mezi pracovištěm a domovem i veřejným prostorem.¹¹⁰ Dochází k „*rozostřování obrazu terciární práce*“, kdy na „*terciarizaci pracoviště*“ opět nejvíce doplácí prekariát.¹¹¹ Na prekariát nejtěživěji dopadá také „*terciární čas*“. Lidé pomalu ztrácejí možnost přiřadit určitou aktivitu určitému časovému úseku (lidé např. řadu činností, které jsou považovány za domácí, vykonávají v kancelářích a naopak).

Prekariát se nachází pod značným časovým tlakem, kdy narůstají stresující nároky práce námezdní, „*práce pro práci*“ i „*práce pro reprodukci*“. „*Terciární ekonomika i prekariát se nacházejí pod tlakem, aby odváděly co nejvíce námezdní práce*“ (s. 181 rec. publ.). Sílí intenzifikace námezdní práce. Prekarizovaní si tak musí např. brát co nejvíce úvazků, aby se alespoň částečně chránili před hrozbami. Lidé se však nemohou věnovat pouze práci námezdní. Musí věnovat stále více a více času „*práci pro práci*“, která jim nepřináší ani ekonomické jistoty ani zaměstnaneckou kariéru (včetně např. školení pro práci, neustálého hledání zakázek či volných míst, získávání a udržování kontaktů atd.). Přibývá také „*práce pro reprodukci (nebo péči)*“ – typu správy financí (na kterou si prekarizovaný nemůže dovolit najmout účetní), péče o děti nebo staré apod. Prekariátu se méně, nežli jiným skupinám vyplácí investice do průpravy v nových dovednostech,¹¹² ale přitom jsou pro ně nákladnější. Naráží i na jistý paradox – čím je práce kvalifikovanější, tím roste pravděpodobnost, že bude vyžadovat další a další rekvalifikace. Nejistoty se tímto dále umocňují a odráží se i na zdraví.

Jednou z reakcí prekarizovaných bývá horečnatá aktivita, který každý den „*pohlčuje veškerý čas, což může vést k syndromu vyhoření a úzkostem či povrchnosti*“ (s. 191 rec. publ.). Lidé také často vytěsňují činnosti, které mají společenský a osobní význam, jako je čas trávený s rodinou či politická angažovanost. Prekariát je vystaven riziku vyčerpání (neboli též „*stavu duševního zamlžení a rozostření*“) kvůli intenzifikaci práce i rostoucím časovým nárokům. Pro „*terciární způsob života*“ je charakteristický multitasking,¹¹³ který přitom neumožňuje

¹⁰⁹ Resp. vlastnictví považuje v terciární společnosti „*za nejasné, rozptýlené ...*“ (s. 254 rec. publ.), kdy boj o výrobní prostředky se již údajně dnes nevede. O tyto se mělo bojovat v dobách průmyslového kapitalismu.

¹¹⁰ „*Pro prekariát se stalo běžným mít „pracovní prostor“ kdekoli, kdykoli a téměř pořád*“ (s. 196 rec. publ.).

¹¹¹ „*Privilegovaný saláriát a profítechnici toho umí náležitě využít: díky své technologické vybavenosti a znalostem dokáží snadno zamaskovat svůj skutečný pracovní výkon*“ (s. 180 rec. publ.).

¹¹² Text hovoří o „*terciárních dovednostech*“, kam řadí např. „*emoční práci*“. V terciární společnosti je také nutné naučit se, „*jak udržovat sebevykořisťování na optimální a snesitelné úrovni*“ (s. 186 rec. publ.). Např. zpracování informací, včetně posílání emailů zabírá spoustu času, vyvolává závislost a může přispět k vyhoření.

¹¹³ Tj. schopnost věnovat se současně několika činnostem. Multitasking náleží k digitálnímu věku, a především na dopady mediálního multitaskingu varovně upozorňuje titul Spitzer, M.: *Digitální demence: Jak připravujeme sami sebe a naše děti o rozum*. Brno: Host 2014. 343 s. ISBN 9788072948727. Ohledně současného využívání více médií, a s tím spojeného současného vyřizování více úkolů naráz, Spitzer předkládá závěry, že uvedené

kontrolu využívání času, neumožňuje vidět budoucnost ani stavět na minulosti. Snižuje produktivitu, kdy nebezpečně roztržité myšlení se stává návykovým. Multitasking (či „cool“ trend v podobě multi-multitaskingu) znamená, že se člověk pořádně nesoustředí na nic. „*Prekariát má další potíž: nemá pod kontrolou vlastní čas a ví o tom*“ (s. 192 rec. publ.).

Prekariátu citelně chybí řád i pravidelný rozvrh. Nemá kontrolu nad vlastním časem, jeho mysl je deformována „*nekonečnou konektivitou*“ (stálým připojením na internetu)¹¹⁴ a je proto mnohem náchylnější ke ztrátě pozornosti i nejrůznějším závislostem.¹¹⁵ Komodifikace společnosti taktéž pohlcuje a stlačuje volný čas – programově zavrhuje „*odpočinek, neproduktivní i produktivní „lenošeni*““ (s. 193 rec. publ.). Flexibilní trhy velí být neustále ve střehu, být neustále připraven. Unavení, vyčerpaní a stresovaní lidé přitom nemají dostatek sil trávit svůj volný čas aktivněji. Aktivní volný čas je vytlačován a odpočinek se omezuje na pouhou pasivní hru. Skutečný volný čas je vystaven mnoha různým tlakům. Včetně toho, že někteří prekarizovaní se cítí provinile, pokud volný čas netráví kultivací lidského kapitálu a udržováním kontaktů, jak je jim společností doporučováno. Mizí i volný čas v podobě účasti občana na veřejném životě. Prekarizovaní bývají odtrženi od politického života.¹¹⁶ Možnosti trávení volného času ubývají nejenom díky nedostatku peněz, ale i vinou rozkladu sociálních institucí. Zhoršující se vzdělání a úbytek aktivního odpočinku vede k nárůstu zločinnosti a závislosti na drogách, což někomu poskytuje jakýsi status a nabízí i možnosti „*zabití času*“.

Kapitola 6. *Politika pekla*¹¹⁷ se věnuje podrobněji „*zděšení*“, které prý může prekarizované vrstvy mobilizovat. Standing se odráží od charakteristiky neoliberálního státu, který má být „*neodarwinistický*“.¹¹⁸ „*Prekariát balancuje na hraně, nachází se v podmínkách, v nichž se bojovníci o přežití mohou snadno proměnit v „devianty“ a neřízené střely a začnou naslouchat populistům a demagogům*“ (s. 199 rec. publ.). Neoliberální stát má mít utilitární základy, spočívající ve snaze uspokojit většinu, zatímco menšina se má přizpůsobovat většinovým normám. K čemuž mají dopomoci sankce, dohled a „*popostrkování*“. Podle Standinga jde o „*tyrání většiny v dosud nepoznané míře*“ (s. 230 rec. publ.). Což utilitaristům mohlo procházet, dokud se to týkalo malé skupiny nejnižší třídy (underclass) a dokud příjmy nejchudších přinejhorším stagnovaly. Když se prekariát rozrostl a příjmy začaly hlesat, „*masa lidí nevyhnutelně vzplanula nenávistí vůči utilitární politice a rostoucí nerovnosti*“ (tamtéž).

hraje v duševním zdraví mladých značnou roli. Díky multitaskingu nejsou chytřejší a ani efektivněji nekontrolují své myšlení. Pokusy ukazují, že lidé často současně užívající více médií, mají problémy s ovládním psychiky.

¹¹⁴ „*Nepřetržitá interaktivita je opiem prekariátu, podobně jako jím bylo pivo a gin pro první generaci průmyslového proletariátu*“ (s. 197 rec. publ.).

¹¹⁵ Prekarizovaní často bývají „*kybernemocní*“ – srov. Spitzer, M.: *Kybernemoc! Jak nám digitalizovaný život ničí zdraví*. Brno: Host 2016. 391 s. ISBN 9788074937929.

¹¹⁶ „*Stlačování času odsouvá volný čas na okraj, což vede ke „slabé demokracii“ (thin democracy), v níž se lidé politice nevěnují nebo se jí věnují jen nárazově, kdy se na chvíli nadchnou pro nového charismatického lídra, případně je mobilizuje zděšení*“ (s. 198 rec. publ.).

¹¹⁷ Standingovu politiku pekla lze pojímat i jako součást údajného „*Velkého regresu*“ v duchu Geiselberger, H. (ed.): *Velký regres: Mezinárodní rozprava o duchovní situaci dneška*. Praha: Rybka Publishers 2017. 312 s. ISBN 9788087950340 – srov. recenzi in *Marathon*, 147, 2017, roč. 21, č. 5, s. 14-32. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>. Kavárenští liberálové apelují proti údajně všudypřítomným symptomům tzv. „*Velkého regresu*“, ke kterým řadí nárůst populismu, nacionalismu, autoritářství, extremismu, xenofobie, výbuchy „*lidového hněvu*“, rostoucí nedůvěru, ba odpor k etablovaným institucím, jakož i ke globalizovaným elitám, volání po nových zdích a hranicích, uzavírání se do sebe. Např. Evropa má čelit hrozbám v podobě brexitu a nástupu D. J. Trumpa, u kterého se autoři předhánějí, kdo ho pouráží a poplve nejvíce. Tzv. liberálním demokratům přitom nejvíce vadí, že se normální lidé začínají konečně ozývat a odmítají jejich vize i pahodnoty.

¹¹⁸ „*v tom smyslu, že vyznává soutěživost a vyzdvihuje neomezenou individuální odpovědnost, a současně je nepřátelský vůči všemu kolektivnímu, všemu, co by mohlo omezovat sílu trhu ... Trh ztělesňuje darwinistickou metaforu, podle níž „přežijí jen ti nejsilnější“ ...*“ (s. 199 rec. publ.).

Podle Standinga obraz „sociální továrny“¹¹⁹ nevystihuje dobře způsob, kterým je prekariát vytvářen. Za vhodnější metaforu považuje „společnost jako panoptikon“, kde všechny společenské oblasti nabývají podoby odvozené od pojednání utilitaristy a reformátora J. Benthama z roku 1787.¹²⁰ „Nejde jen o to, co dělá vláda, ale co připouští stát v údajně „svobodné tržní“ společnosti“ (s. 200 rec. publ.). Panoptikální techniky mají být na vzestupu a čím dál více narušují soukromí. Soukromí a intimita se stávají „ohroženým druhem“. Soukromí zmenšují všudypřítomné kamery i sociální média s novými technologiemi. Panoptikální praktiky postihují školství (elektronické metody výuky, monitorování, udržování kázně i hodnocení). „Téměř nekontrolovatelně“ proniká panoptikální aparát do sféry náboru, propuštění, povyšování a udržování disciplíny na pracovišti.¹²¹ Přibývá např. firem, které vyrazují žadatele o práci, kteří měli potíže se splácením úvěrů. Soukromí se rychle vytrácí z pracovišť. Firmy, za využití moderních technologií, monitorují zaměstnance na každém kroku i při každém kliknutí myši. A ti by měli počítat s tím, že se na ně pořád někdo dívá. Dohled proniká do všech společenských institucí. Přitom dohled a sledování živí podezřívavost a agresivitu.¹²² Dohled také podrývá přátelství a důvěru mezi občany, lidé jsou bojácní a více úzkostní. „A nejvíce důvodů k obavám a úzkostem má prekariát“ (s. 230 rec. publ.).

Bentham, ve výše uvedeném kontextu panoptikonu, používal pojem „architektura volby“.¹²³ Určitou „architekturu volby“ má vytvářet stát v konceptu behaviorálních ekonomů,¹²⁴ kde stát figuruje coby libertariánský paternalista. Jde o nový přístup k sociální a ekonomické politice s rolí adekvátního „pošťouchnutí“.¹²⁵ Standing klade klíčovou otázku, kde „vezmeme jistotu, že „postrkovači“ vědí, co je pro každého jednotlivce nejlepší?“ (s. 209 rec. publ.). Diskutuje příklady a ukazuje, jak aplikování behaviorální ekonomie a libertariánského paternalismu negativně ovlivňuje život prekariátu. Celý koncept „architektury volby“ odmítá, označuje jej za „morálně chybný“. Má ubírat nejenom svobodu, nýbrž i osobní odpovědnost. Prekarizovaní mají být nepravdivě vykreslováni jako ti, kteří si bez kontroly, terapií a nátlaku nejsou schopni nalézt zaměstnání. Libertariánský paternalismus, včetně podpory podmíněné práci, ovšem „boří veškeré naděje na vybudování zaměstnanecké kariéry“ (s. 230 rec. publ.).

¹¹⁹ Termín zmiňuje v kontextu procesů terciarizace (jako shrnutí různých druhů flexibility), kdy je zaváděn nový systém kontroly, jak lidé využívají svůj čas. Italská škola, „která navazovala na marxismus a Foucaulta ... líčila tento proces jako vytváření „sociální továrny“, kdy se společnost stává prodlouženou součástí pracoviště“ (s. 67 rec. publ.). „Námezdní práce se dnes vykonává všude a všude je pod dohledem a kontrolou“ (s. 179 rec. publ.).

¹²⁰ S odkazem na Bentham, J.: Panopticon; or The Inspection-House. In Božovič, M. (ed.): *The Panopticon Writings by Jeremy Bentham*. London: Verso, s. 29-45. ISBN 9781844676668. Panoptikon (řecky pan – vše, optikos – viděný) je koncept budovy, který má umožnit stálý dohled nad obyvateli. Bentham jej zamýšlel především pro věznic, ale i pro jiné budovy, ve kterých chtěl zavést systém přísné kontroly a represe, jako jsou nemocnice, školy či továrny. Za života Benthama nebyl žádný panoptikon zbudován. Až po jeho smrti se začali někteří stavitelé věznic panoptikonem inspirovat, včetně např. Borské věznic v Plzni. M. Foucault panoptikon používá jako metaforu moderní „disciplinované“ společnosti, kdy občan nabývá dojmu permanentního dohledu ze strany státu – srov. Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin 2000. 430 s. ISBN 8086019969.

¹²¹ „Obzvláště rafinovaně ohrožuje v řadě ohledů životní šance prekariátu“ (s. 205 rec. publ.).

¹²² Standing připomíná i známý problém, kdo bude hlídat hlídače, související se stálým zpříšňováním dohledu. A konstatuje: „Jakmile propůjčíme neustálému dohledu legitimitu, nikdy se nezastaví. Zastaví jej pouze aktivní odpor, jednání na základě třídy“ (s. 230 rec. publ.).

¹²³ Kterým mínil to, „že autority mohou přimět vězně, aby jednali žádoucím způsobem“ (s.200 rec. publ.).

¹²⁴ Srov. materiál Behaviorální ekonomie ve světle tzv. Nobelovy ceny za ekonomii. *Marathon*, 149, 2018, roč. 22, č. 1, s. 12-30. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>.

¹²⁵ S odkazem na Thaler, R. H., Sunstein, C. R.: *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness*. New Haven: Yale University Press 2008. 312 s. ISBN 9780143115267 (česky *Nudge (Šťouch): Jak postrčit lidi k lepšímu rozhodování o zdraví, majetku a štěstí*. Zlín: Kniha Zlín 2010. 310 s. ISBN 9788087162668). Tito behaviorální ekonomové se k J. Benthamovi přímo nehlasí. Vychází „z předpokladu, že lidé mají příliš mnoho informací, a proto přijímají iracionální rozhodnutí. Je třeba je navést, postrčit, aby přijímaly rozhodnutí ve svém nejlepším zájmu“ (s. 209 rec. publ.).

Standing pokračuje v kritice paternalistických snah, „*jak učinit prekariát „šťastným“*“. Konstatuje, že libertariánský paternalismus a utilitarismus „*vytvořili ve svém tažení za lidským štěstím, kult terapií ...*“ (s. 213 rec. publ.).¹²⁶ V současnosti má být „*ekvivalentním hegemonním nástrojem*“ kognitivně-behaviorální terapie (CBT).¹²⁷ Terapie získává podobu sociální politiky a její dopady jsou negativní.¹²⁸ Praktiky „*terapeutického státu*“ se rychle šíří po celém světě, stávají se integrální součástí sociální politiky a řadí se k dalším panoptikálním technikám. Mají spoluvytvářet „*poslušné myslí*“ a zahánět všechny podvrtné myšlenky.¹²⁹ Standing v obecnější rovině ostře kritizuje a striktně odmítá „*podmíněnost*“ sociálních politik, kdy podpora má být poskytována pouze těm, kteří jednají způsobem, který stanovil stát. Prekariátu je tak nabízena možnost podpor podmíněných prací, které Standing nazývá „*nucenými pracemi*“. Podle obecného mínění mají „*narušit návyk lidí nepracovat*“. Což Standing zatvrzele odmítá a mlží o tom, že nic takového údajně nikdy nebylo doloženo. Nikdo prý nedoložil, že nezaměstnaní a potřební mají být navyklí nepracovat.¹³⁰ Ani údajně to, že mnozí lidé vytěsnění na okraj trhů práce nedisponují adekvátními pracovními návyky. Přitom opakuje své již výše precizované závěry, že mnozí nezaměstnaní vlastně pracují mnohem více než zaměstnaní, jenom jejich práce není společností uznávána. Uvádí příklady z Británie – samozřejmě si volí pouze takové, které do jeho konstruktů zapadají – o tom, která podpora podmíněná prací nepřináší vůbec nic pozitivního. Rozmnožují řady prekariátu, nepřináší úspory ve veřejných rozpočtech, staví námezdní práci nad práci jako takovou a údajně i přehlížejí základní ekonomické principy a zákony. Což je věcí názoru.

Standing principiálně odmítá snahy vnucovat každému zaměstnání.¹³¹ Následně snáší důkazy o „*démonizaci prekariátu*“. Démonizace má být snazší ve společnostech, které jsou charakterizovány systémovou nejistotou a úzkostí. V nejisté společnosti lze zneužít strachu, včetně strachu z neznámého. Od začátku ekonomické krize v roce 2007 mají vlády se stále větším gustem démonizovat oběti globální tržní ekonomiky. Mají přitom cílit především na čtyři skupiny: na migranty, žadatele o podporu, zločince a zdravotně postižené. Hemží se to přitom výrazy jako „*parazitě na dávkách*“. Z těchto pasáží je zřetelné, že na všechny prekarizované Standing nahlíží jako na nebohé oběti systému. Včetně zločinců, které „*současný stát kriminalizuje*“. K porušování pravidel, zákonů a norem jsou tito „*nebožáci*“ vždy dotlačeni, neboť oni jenom prostě „*neumí správně fungovat v tržní společnosti*“. To, že mnozí neumí (a především ani sami nechtějí) fungovat v žádné společnosti, naprosto ignoruje.

Komodifikace politiky má vést ke „*slábnutí demokracie*“. Ubývá členů politických stran hlavního proudu, volební účasti bývají nízké i mezi mladými. Zvlášť závažné dopady uvedené

¹²⁶ Který má přicházet „*jako odpověď na období všeobecné nejistoty*“, které nastalo koncem 19. století.

¹²⁷ Z knihy samotné neinformovaný čtenář příliš nepochopí, o co se jedná. U CBT jde o terapie, které používají poradci a terapeuti, aby naučili jedince změnit nežádoucí chování tím, že mění své myšlenkové vzorce. Původně sloužily k léčbě deprese. Účelem CBT je změnit myšlení a chování, které brání pozitivním výsledkům.

¹²⁸ „*Diagnostika a vidina docházky na terapie v lidech jen posilují pocit nejistoty. Takto prekariát nezbavíme ani nejistoty, ani zloby. Spíše naopak*“ (s. 230 rec. publ.).

¹²⁹ „*... například že podřadné práce s nízkým statutem, které jsou vnucovány nezaměstnaným, by se měly odmítat*“ (s. 214 rec. publ.). Dokud nebude lidem umožněno tyto odmítat, neocitnou se tvůrci pracovních míst pod tlakem, aby zlepšili jejich podmínky, anebo na jejich nabízení rezignovali. Myšlenka pro mnohé ušlechtilá, jenže jsou tady mnohá ale ... Zlepšení podmínek i odměn za tzv. podřadné práce je strana jedna. Na straně druhé z uvedeného vyplývá, že prekariát by tzv. podřadné práce vlastně neměl vykonávat ani za vyšší ohodnocení. Je prekariát tedy něco „*extra*“? A kdo má tyto práce vykonávat? Udělají se samy? Všechno za nás udělají roboti?

¹³⁰ V následující kapitole vše korunuje: „*Snadno lze doložit, že pracovat chce téměř každý*“ (s. 233 rec. publ.). Má to patřit k lidské povaze. Odpor k nabízeným zaměstnáním tudíž nemá znamenat, že lidé pracovat nechtějí.

¹³¹ Nemýlí se přitom v tom, když konstatuje: „*Přítom Alexis de Tocqueville již v roce 1835 vystihl celou věc přesně, když napsal, že vláda, která se rozhodne každému zaručit zaměstnání, musí buď ovládnout celé hospodářství, nebo sáhnout k donucení*“ (s. 218-219). Ano, je tomu přesně tak. Standing není proti liberálnímu kapitalismu, právě naopak. Ovšem přitom neustále kritizuje a běduje, že liberální kapitalismus se chová jako liberální kapitalismus. On by si přál liberální kapitalismus bez nespravedlností, nejistot, úzkostí. Svatá prostoto ...

má mít na „*progresivní strany*“. Standing zdůrazňuje, že „*sociálně demokratický projekt*“ se nedokázal vyrovnat s globalizací.¹³² Vedle skomírání tohoto projektu uvádí trendy ještě varovnější. „*Z nejistých lidí se snadno stávají lidé naštvaní a naštvaní lidé jsou náchylní k podpoře nenávistné, zahořklé politiky*“ (s. 223 rec. publ.). Voliči v Evropě měli vytrestat evropské tzv. levicové síly za to, že „*prosazováním státního programu podpory podmíněné prací umožnili nárůst nerovnosti a nejistoty*“ (tamtéž). Strachu nejvíce nejistých měli využít krajně pravicové strany. S příklady Itálie (Berlusconi), Francie (Sarkozy), Rakouska, Švédska, Británie či USA (údajně „*neofašistická*“ Tea Party). Později samozřejmě Standing zmiňuje Trumpa, Orbána, Le Penovou.¹³³ Politiky prosazované většinou vlád vytvářejí prostředí, které nahrává tzv. populistům.¹³⁴ Globální komodifikace politiky by měla dělat starosti hlavně prekariátu, který se má „*mít na pozoru před silící neofašistickou vlnou a tlakem na odbourávání sociálního státu*“ (s. 229 rec. publ.). Prekariát nejvíce trpí úzkostmi a nejistotami a nechává se zlákat k podpoře „*populistických a autoritářských výpadů pro ti těm, kteří jsou jim líčení jako hrozba*“ (dtto).¹³⁵ Nemalá část prekariátu trpí strachem, že ztratí (či již ztratila) „*i to málo, co jí zbylo a přechází do útoku, jelikož nevidí žádnou politiku ráje ...*“ (tamtéž).

Podle Standinga dnes již nefunguje politika „*stará socialistická*“ ani „*sociálně-demokratická*“ a akutně potřebujeme politiku ráje novou a progresivní – „*mírně a hrdě utopickou*“. Konstatuje: „*Je na čase jít dál*“ (s. 232 rec. publ.). Některé návrhy na zlepšení postavení prekariátu rekapituluje kapitola 7. *Politika ráje*. Především je třeba uvažovat o problémech pohledem prekariátu a konečně začít tvořit progresivní program z perspektiv prekariátu. V duchu návratu k „*velké trojici*“ – svobodě, rovnosti a bratrství. „*Pro začátek bychom měli obnovit republikánské svobody a schopnost jednat společně*“ (s. 231 rec. publ.). Prekariát má chtít „*svobodu a základní jistotu*“. Dnes se má snažit získat zpět kontrolu nad svým životem, oživit společenskou solidaritu a udržitelnou autonomii. Nicméně současně odmítá staré odborářské formy jistoty¹³⁶ i jistoty státního paternalismu. Vyžaduje již i

¹³² „*Výsledkem je politika založená na zkratkových výsledcích a obrazech a na konsenzu o neoliberalním ekonomickém rámci*“ (s. 221 rec. publ.). „*Politici jsou v dnešní době prodáváni jako značky, zatímco politikou založenou na třídě se opovrhuje ...*“ (dtto). Komodifikaci politiky demonstruje i na příkladu „*značky Obama*“.

¹³³ Varovné predikce představované knihy se, podle Standinga, měly naplnit. V současnosti máme být svědky nástupu politik autoritářských, dohlížitelských a populistických. Hodně posílit měly „*populistické tendence neofašistického střihu*“. Standing mantricky opakuje liberální lež o tom, že prezident Trump může imponovat pouze nevzdělané části prekariátu, resp., těm, kteří jsou „*odpadlíky ve svých komunitách*“. Jeho taktikou má údajně být „*obviňování jiných*“ – srov. <http://a2larm.cz/2016/05/prekariat-spolecenska-trida-v-utvareni/>.

¹³⁴ Standing v liberálním mainstreamovém duchu zneužívá termín populisty jako cejch pro „*nevhodné*“ názory. Populistou je každý, kdo naslouchá normálním, nepriviligovaným lidem, každý, kdo bojuje za přežití normalnosti, každý, kdo nepoklonkuje před modlou tzv. liberální demokracie. A ti, kteří těmto „*temným silám*“ naslouchají, mají být „*infantilizováni*“. Vyobcování ze „*slušné společnosti*“ a veřejný lynč, kromě cejchu populismu, liberálové doplňují nálepkou autoritářství. Pokud to nestačí, vytahují kalibr nejtěžší – populisté jsou neofašisté. Liberálové, včetně Standinga, populisty obviňují z rozdmýchávání nenávisli a „*nenávislných politik*“. Nejvíce nenávisli však obsahují liberální pokrokářské vize a projekty – nenávisli vůči všemu normálnímu, vůči normálnímu životu, vůči normálním lidem normální práce, vůči normálním chlapům a normálním ženským.

¹³⁵ Ohledně řešení nabízených tzv. populisty Standing varuje, že jde mix autoritářství, bariér pro migranty a uprchlíky a moralistických přístupů k politice (např. demonizování bezdomovců, vytlačování postižených z trhů práce, zatlačování žen z práce zpět do domácnosti). Tvrdí, že tzv. populisté nějaké řešení mají, „*ale je dost hnusné, když ho sledujete z pohledu lidské svobody, rovnosti a rozvíjení osvícenských hodnot*“ – srov. <http://a2larm.cz/2016/05/prekariat-spolecenska-trida-v-utvareni/>. Dodejme pouze k nařčení z „*moralistických*“ přístupů k politice, že této argumentace, včetně podlého citového vydírání, nepoužívají především tzv. populisté, nýbrž liberální pokrokáři. Jako příklad připomeňme, jakými kýčovitými výlevy emocí nás bombardují „*vítači*“.

¹³⁶ „*Odborářství dvacátého století prekariát příliš neláká*“ (s. 232 rec. publ.). Pokrokový potenciál sociálně-demokratického projektu mělo pohřbit „*zarputilě hledání třetí cesty*“. Sociálně-demokratičtí politici se začali bát, byť jen hovořit o nerovnostech (natož tyto řešit) a začali přijímat flexibilní, nejisté vztahy. Tímto se měli „*odvrátit od svobody*“ a „*otevřít cestu panoptikálnímu státu*“. Ztratili důvěru prekariátu tím, že se začali hlásit ke střední třídě, a lidem, kteří se „*vzpírají tradičním modelům*“ ztěžovali život a zbavovali je jistot.

„*ekologické záruky*“, neboť na environmentálním úpadku údajně může prekariát ztratit ze všech nejvíce. Při přetváření v „*třídu pro sebe*“ potřebuje prekariát vzkřísit étos společenské solidarity a univerzalizmu. Utilitarismus měl, podle interpretace Standinga, univerzalizmus „*zavrhnout*“. Standing filozofuje, že univerzalitu potřebujeme dnes více nežli, kdy dříve.¹³⁷ Z dalšího textu je patrné, že ona univerzalita znamená především to, aby prekariát dostával úplně všechno, co dostávají jiné sociální třídy a skupiny. Stejně podpory i benefity (To, že jiné třídy a skupiny i něco produkují a za benefity i odvádějí opět ani slůvkem nezmiňuje).¹³⁸

Text nejprve navrhuje návrat k přesvědčení (které údajně měli zavrhnout neoliberálové i labouristé), že lidé jsou schopni myslet a jednat ve svém vlastním zájmu a dokáží respektovat druhé. Je nutné odvrhnout panoptikon a uvěřit, že s dobrým vzděláním a „*kvalitním časem*“ se všichni lidé dokáží kvalitně rozhodovat. S každým, kdo nemá zaměstnání proto rozhodně nelze jednat jako s někým, kdo trpí „*návykem nepracovat*“. Standing sice považuje za příliš zjednodušující členění prekariátu na „*dobry*“ a „*špatny*“, nicméně sám s tímto operuje. Část prekariátu se chce nejistotám postavit a pomocí politických opatření a institucí „*přerozdělit jistoty*“ a poskytnout všem příležitost rozvíjet svoje vlohy. A neohlíží se přitom nostalgicky za minulostí. To mají být ti „*dobří*“, kdy jde především o mladé a vzdělané. Ti „*špatní*“ žijí nostalgií po domnělém zlatém věku. Jdou zahořklí, zlostní a tíhnou k populistickému neofašismu. Jediným řešením, jak zabránit ohrožení celé společnosti, je začít brát zřetel na zájmy toho „*dobrého*“ prekariátu, aby se stále více lidé neocitalo v područí toho „*špatného*“.

V prvé řadě potřebuje prekariát ekonomickou jistotu, které nelze dosáhnout bez jistého příjmu. Zároveň zranitelné skupiny potřebují svého zástupce, který by jejich zájmy adekvátně reprezentoval. „*Prekariát potřebuje strategii, která bude pracovat s tímto dvojím imperativem*“ (s. 234 rec. publ.). Standing zapáleně volá po boji za spravedlivé postavení všech občanů druhé kategorie, včetně úderného hesla: „*Občané druhé kategorie, spojte se!*“ (s. 234 rec. publ.). Místy přitom ztrácí soudnost a alespoň minimální nadhled úplně. Emotivně znovu apeluje na ukončení údajného odebírání práv „*kriminalizovaným*“, za „*zvrácené*“ považuje i to, aby kdokoli pykal (a byl krácen na svých právech) kvůli „*... prohřešku v minulosti*“ (s. 236 rec. publ.). Volá po usnadnění plnohodnotného občanství pro migranty (v duchu pochybné „*univerzálnosti*“). Dále po opatřeních, která by umožňovala všem lidem dělat to, k čemu mají kvalifikaci, „*a k čemu se cítí „povolání“*“ (s. 235 rec. publ.). Mezi tato opatření řadí liberalizaci profesí, která by umožnila větší přístupnost pro přistěhovalce (např. zrušením licenci). Z těchto pasáží téměř plyne, že pokud se jakýkoli migrant, třeba pygmejský šaman, cítí „*být povolán*“ dělat v Londýně lékaře, musí mu to být bez překážek umožněno.

Standing mudruje o „*komplexních identitách*“, které státy prý musí připustit.¹³⁹ Připomíná, že prekariát nemá žádnou jistou identitu a je krizí identity ohrožen nejvíce. „*Proto nesmí zavrhnout multikulturalismus a legitimizaci komplexních identit*“ (s. 237 rec. publ.). Přitom tvrdí, že všichni vlastně jsme druhořadými občany, neboť máme svá práva pouze „*v rámci určitých seberegulujících se identit, ne však mimo ně*“ (s. 236 rec. publ.). Neopomene zkritizovat, že proti identitám těch druhých brojí neofašisté i neoliberálové. Standingův „*návrat k identitám*“, kdy každý má v sobě nosit „*spoustu identit*“, v podobě „*komplexních identit*“ vede k pokrokářským fantasmagoriím a zvráceným bizarnostem např. typu údajné

¹³⁷ Má to být „*jediný princip, který může pomoci zvrátit rostoucí nerovnosti a ekonomickou nejistotu. Je to jediný princip, který může zastavit současný trend ověřování hmotných poměrů, podmíněnosti a paternalistického postrkování. Jediný princip, který může udržet politickou stabilitu v situaci, kdy se svět vyrovnává s globalizační krizí, jež působí propad životní úrovně většiny lidí v průmyslově rozvinutém světě*“ (s. 232 rec. publ.).

¹³⁸ Resp. přesněji Standing požaduje zrušení všech benefity, na které prekariát, na rozdíl od jiných sociálních tříd a skupin, nedosáhne – např. pomocí „*plné komodifikace námezdní práce*“ – srov. (s. 240-242 rec. publ.).

¹³⁹ „*V globalizujícím se světě ... nelze před multikulturalismem a komplexními identitami uniknout*“ (s. 236 rec. publ.).

možnosti volby pohlaví a sexuální identity (třeba podle nálady, počasí či denní doby)¹⁴⁰ nebo národnosti a snad i barvy kůže etc.¹⁴¹ A zdůrazněme, že opěvovaný multikulturalismus – který evidentně všude selhal a napáchal nedozírné globální škody – není ve skutečnosti výrazem zájmu o kultury těch druhých, nýbrž sebemrškačské a sebevražedné pohrdání kulturou vlastní.

Další oblastí boje je záchrana vzdělání, záchrana před jeho komodifikací. Částečně s textem v tomto aspektu souhlasit lze, především v kritice. I v našich podmínkách totiž zhoubně bují „*příznačné univerzity bez vyučujících*“, které vesele a nerušeno získávají další a další akreditace. Zcela na místě je také tvrzení, že obsah výuky by znovu měli určovat odborníci (učitelé, akademici) a nikoli „*klienti*“ (studenti). A dodejme, že ani samozvaní tzv. experti (kteří obvykle nikdy nikoho sami neučili, leč cítí se „*být povolani*“ celému světu vnucovat své bludy o modernizacích a věčných liberalizacích) ze vzdělávacích think-tanků a dalších pochybných institucí, v čele s politickými neziskovkami. Rozumně znějí i slova o nutnosti „*zvrátit proces zjednodušování vzdělání v zájmu výroby „lidského kapitálu“ ...*“ (238 rec. publ.). I o tom, že univerzity by neměly sloužit pouze podnikatelům a byznysu a rozvíjet výhradně tržní myšlení. Ovšem o tom, jak toho konkrétně dosáhnout kniha mlčí. Standing ještě přidává obecné úvahy na téma, kterak může prekariát „*snít o ... „univerzitizaci“ života, o světě, v něm se učíme, ať výběrově, nebo všeobecně, po celý život*“ (s. 238 rec. publ.). I na téma, že statusové frustraci z formální převzdělanosti bychom mohli čelit tím, „*kdybychom chápali akademický titul více jako „přínos pro aktivní volný čas“ a méně jako investiční prostředek*“ (dtto). Opět lze autorovi připomenout – žijete v kapitalismu, co se tedy díváte.

Standing opakuje i své závěry ohledně společenského uznání nejen práce námezdní. „*Musíme se zbavit výlučné představy práce jako (krátkodobého) zaměstnání nebo námezdní práce*“ (s. 239 rec. publ.). Všechny podoby práce by se měli těšit stejnému uznání. Jak to ovšem za kapitalismu zajistit, o tom ani jediné slůvko. Též by měly zmizet všechny „*předsudky*“, že ten, kdo nemá zaměstnání nepracuje. A kdo momentálně nepracuje, je lenoch, příživník a parazit na dávkách. Standing tvrdí: „*Lenost opravdu není problémem naší společnosti*“ (tamtéž). S čímž by se polemizovat s úspěchem jistě dalo.¹⁴² Obecné vývody trochu mírní připomenutím, že nelze ztrácet „*smysl pro uměřenost*“. Námezdní práce i krátkodobá zaměstnání potřebné jsou, ale nemohou „*představovat alfu a omegu lidského života. Stejně podstatné jsou i jiné způsoby využití práce a času*“ (s. 239 rec. publ.).¹⁴³ Prekariát může získat nejvíce, neboť vykonává nejenom nejvíce práce námezdní, ale musí se věnovat i řadě dalších činností. Jediným návrhem však zůstává neurčitá úprava statistik, která by dokumentovala, kolik vzácného času prekariát promrhá jednáním se státní byrokracií a jinými prostředníky.

Standing doporučuje námezdní práci plně komodifikovat, a to navzdory „*labouristické tezi, že „námezdní práce není komodita“*“ (s. 240 rec. publ.). Pokud existují místa, která nikdo

¹⁴⁰ Např. nejenom v USA se školky a školy mění v ústavy nucené radikalizace dětí, kdy už i nebozí mrňaví prvňáčci jsou podrobováni tvrdým lekcím genderové ideologie. Je jim vtoukáno do hlavy, že pohlaví neexistuje a později musí znát padesát druhů pohlavní identity. Někde se dokonce učí, že rozdělení na kluky a holčičky, tj. pohlavní předurčenost, vymýšlejí a prosazují zlí Rusové ... Tohle opravdu pomůže prekariátu ze všeho nejvíce.

¹⁴¹ Obdobně jako pohlaví samozřejmě není věcí nálady či pouze osobní volby národnost a etnicita. Národnost existuje objektivně, nezávisle na naší vůli a našich přáních, ať se to pomateným korektním maniakům líbí nebo nelíbí. Je to něco jiného nežli pouhé občanství. Čechem (obdobně jako třeba Němcem nebo Francouzem) se opravdu nelze stát pouhým prohlášením anebo pouhým přestěhováním. Lhostejno, zda dočasným nebo trvalým.

¹⁴² Na jiném místě se ptá: „*Co na tom, že je půl procenta lidí líných?*“ (s. 259 rec. publ.). A apeluje, že musíme vytvářet politiku a budovat jistoty pro 99,5 %. V kontextu prosazování základního příjmu přiřazuje argument i o jeho výhodnosti z hlediska daňových poplatníků – tohoto prý „*stojí mnohem více, jsou-li nevykonní lidé nuceni do zbytečných zaměstnání, než když jsou ponecháni vlastní nečinnosti, pokud si to přejí*“ (dtto). Problém je v tom, že odhad 0,5 % je neakceptovatelný. Desetinnou čárku to chce posunout o jeden a možná i o dva řády.

¹⁴³ Telegraficky, a ještě vytrženě z kontextu a bez bližších odkazů, připomíná Keynesa (s predikcí, že v naší době zabere zaměstnání nejvýše 15 hodin týdně) a Marxe (s tezí o volném čase jako rozvíjení vlastních schopností).

nechce přijmout, mělo by patřičně vzrůst jejich ohodnocení. A nikoli někoho, proti jeho vůli, nutit tato přijímat. Čili komodifikace je sice „odporná“, ale nikoli každá ... Důsledná komodifikace má vyžadovat „transparentní a plně monetizované ocenění“ (s. 241 rec. publ.). Standing tudíž volá pro zrušení všech nepeněžních benefitů, na které prekariát nedosáhne. Tyto se mají stát tržní položkou a k tomu má být nutné zdanit je více nežli vlastní mzdu. Systémy vyplácení mezd se mají zprůhlednit navázáním na vynaložené úsilí, dovednosti a čas, a to nejlépe přechodem na hodinovou mzdu. Důslednou komodifikaci přitom označuje za „progresivní krok“. Zaměstnání má být chápáno „instrumentálně“, jako čistě komerční transakce. Pracovní místa mají být důsledně chápána jako zboží – pokud „je toto základním pravidlem ekonomiky volného trhu, ať platí pro všechny komodity“ (s. 242 rec. publ.).

V těchto pasážích je čtenář zmaten. Standing uvažuje a argumentuje jako extrémní neoliberál. Vlastně volá po likvidaci mnoha výdobytků sociálního státu. Dělá si legraci, anebo to opravdu myslí vážně? Zřejmě, a bohužel, to druhé. Především z těchto řádků číší až živočišná nenávist k saláriátu, proletariátu (tito vlastně „vykořisťují“ prekariát, nikoli vlastníci) a ke každému, kdo má kmenové zaměstnání. A především k těm, kterým se to dokonce líbí, a dokonce pracují v zaměstnání rádi (a dokonce je to naplňuje a rozvíjí). A kteří si dokonce dovolu nehorázně tvrdit, že práce a zaměstnání může být cestou ke štěstí. Tito, by – dle rozhořčeného Standinga – „měli dát ostatním svatý pokoj. Pro větší část prekariátu zaměstnání rozhodně není cestou k nirváně“ (s. 242 rec. publ.). Přesněji podstatu věci vyjádřit snad ani nemohl.

Prekariát si údajně potřebuje vybudovat vlastní profesní identitu, včetně kombinací forem práce námezdní a nenámezdní, aby napomáhaly osobnímu rozvoji i osobnímu uspokojení. K tomu má být nutná „profesní svoboda“. Musí být bezpodmínečně ukončena fetišizace zaměstnání i pracovních míst. Standing neopomene hodit sice chytlavý, leč prázdný, bonmot o tom, že vyztužování „růstu umělou tvorbou pracovních míst se může ukázat jako ekologicky zničující“ (s. 243 rec. publ.).¹⁴⁴ Ironizuje všechny, kteří volají po více pracovních místech. Hovoří o posílení práva na práci, čímž miní práci nenámezdní. Tu si prekariát dovolit nemůže, neboť není patřičně zajištěný. Neprivilegovaný prekariát se nemůže věnovat sociální práci ani dobrovolnictví. Ani péči o druhé či sousedské výpomoci. A tímto si budovat profesní kariéru.

Další požadavkem prekariátu by měla být „proměna tzv. „pracovních práv“ v prostředek posilování a ochrany práv souvisejících s různými podobami práce“ (s. 245 rec. publ.). V kontextu toho, že ubývá zaměstnanců Standing navrhuje doplnit systémy kolektivního vyjednávání o „kolaborativní vyjednávání“,¹⁴⁵ kde by prekariát získal svůj hlas. Usilovat by prekariát měl i o vybudování mezinárodního režimu pracovních práv, včetně revidování Mezinárodní organizace práce, coby „bašty labourismu“. Tímto¹⁴⁶ by prekariát měl získat odpovídající orgán s globální působností. Součástí pracovního práva se má stát veškerá nenámezdní práce, včetně péče jako formy práce. Namísto paternalistického „popostrkování“

¹⁴⁴ Prekariát si má uvědomit, že „stavíme zaměstnání ... nad životní prostředí“ (s. 250 rec. publ.) a musí i rázně odmítat „klimatické popírače“. Co dodat? Za prvé, v kapitalismu je nad životní prostředí stavěn především zisk, Za druhé, tragikomickou krizi klimatických alarmistů dokládá neuvěřitelná bizarnost z – kdysi alespoň předstíraně seriózního – zasedání Světového ekonomického fóra. Letos přítomné – za ohromných ovací (Což také o mnohém vypovídá) – školila pubertální švédská tzv. ekologická aktivistka, která „ví, co je správné“ (Lze jí doporučit více pokory a popřát úspěšné léčení u specializovaného lékaře). Liberální média ovšem hýkají nadšením. Komentáře normálně myslících mají pravdu v tom, že ve vážné krizi není klima, nýbrž zdravý rozum. Kdo vystoupí v Davosu příště? Sloní muž, hadí žena, dvouhlavé tele? Co udělit G. Thunbergové Nobelovu cenu?

¹⁴⁵ S odkazem na knihu Standing, G.: *Work after Globalization: Building Occupational Citizenship*. Cheltenham: Edward Elgar 2009. 384 s. ISBN 9781848441644. Má jít o nový druh kolektivního orgánu, který by zohlednil nejen pestrou škálu pracovních činností prekariátu, ale i jeho společenské ambice. V jednání mohou prekariátu pomáhat i družstva s flexibilním členstvím či sdružení dočasných pracovníků (poskytujících prekariátu služby).

¹⁴⁶ Cesty naznačuje text Standing, G.: *Global Monitor: The International Labour Organization*. *New Political Economy*, 2010, roč. 15, č. 2, s. 307-318. ISSN 1356-3467.

mají lidé od státu vyžadovat relevantní informace a profesionální poradenství. Prekariát má i prosazovat etické kodexy do všech profesních komunit a všech oblastí hospodářské aktivity.

Prekariát si musí vynutit patřičnou pozornost a organizovaně vystupovat proti „*tyranii většiny*“. Hlavními důvody, proč prekariát potřebuje zastoupení v politických institucích mají být flexibilní trhy a panovačný stát. Organizovaně prekariát musí bojovat se systémy podpor podmíněných prací. Podle Standinga je nutné zahrnout podmíněnost a komercializovanou¹⁴⁷ logiku „*sociální policie*“, neboť „*popírají svobodu, univerzalizmus a uznání odlišností*“ (s. 248). Za „*nástroj prekariátu*“ text označuje svobodu sdružování. Svoboda se přitom vyjevuje v činech¹⁴⁸ a prekariát potřebuje kolektivní hlas. Z primitivní vzpoury (hnutí EuroMayDay aj.)¹⁴⁹ musí vzejít kolektivní čin. Stabilní organizace prekariátu¹⁵⁰ musí začít vyjednávat se zaměstnavateli, zprostředkovateli, a agenturami vládními. Prekariát musí získat kontrolu nad svým soukromím. Nesmí být vystaven sledování a nedemokratickému „*popostrkování*“.

Výše zmíněné se týkalo svobody, obnovit je ovšem z pohledu prekariátu nezbytné i rovnost (a bratrství). Pojetí nerovnosti 20. století chápané ve spojení se mzdami a zisky má být překonané. „*Rovnostářský étos pokročil dál*“ (s. 254 rec. publ.). Historickou štafetu má přebírat v terciární společnosti prekariát. Vlastnictví výrobních prostředků má v těchto podmínkách být „*nejasně, rozptýlené*“ a mnohdy to mají být „*beztak sami pracující, kdo výrobní prostředky vlastní*“ (s. 254 rec. publ.).¹⁵¹ O výrobní prostředky se mělo bojovat v průmyslovém kapitalismu.¹⁵² „*Dnes, v terciární společnosti, se povede boj o přístup k pěti základním statkům a o kontrolu nad nimi*“ (tamtéž). Má se jednat o následující statky: ekonomickou jistotu, čas, kvalitní prostor, vědomosti a finanční kapitál.¹⁵³ „*O všech pět budou muset pokrokové síly svádět boje*“ (dtto). K čemuž Standing dodává, že neexistuje „*žádný zázračný vzorec, podle kterého bychom mohli přerozdělit všech pět statků*“ (s. 254 rec. publ.). Na místě však každopádně mají být institucionální změny, regulace a vyjednávání.

Jedno politické opatření by – podle Standinga – však mohlo být nápomocno ve všech pěti uvedených ohledech. Jde o jeho vlajkovou loď, o stěžejní koncept, který se snaží zde podepřít

¹⁴⁷ Přitom správně kriticky poukazuje na komercializaci veřejné služby předáním části pravomocí soukromým subjektům generujícím zisk (při posuzování neschopnosti pracovat, při zprostředkovávání pracovních míst atd.).

¹⁴⁸ „*Abychom byli svobodní, musíme patřit k nějakému společenství, v němž ji můžeme realizovat, uplatnit*“ (s. 249 rec. publ.). Přitom v neolibérálním smyslu prekariát svobodný je: „*má svobodu soutěžit, konzumovat a námezdně pracovat*“ (tamtéž). Podle Standinga je ovšem prekariát nesvobodný v tom, že nemá sdílenou strukturu, která „*by odrážela útoky paternalistů a regulovala zničující konkurenční tlak*“ (dtto).

¹⁴⁹ Karnevalové demonstrace a „*divadelní*“ pochody EuroMayDay – mladých aktivistů (včetně studentů, přistěhovalců a osob s „*nekonvenčním životním stylem*“) – cca od počátku 21. století, mají reprezentovat první záchvěvy globálního prekariátu. Má jít „*o osvobození ducha, vědomí sdíleného pocitu nejistoty*“ a demonstrace hrdosti. Akce jsou organizovány např. na 1. máje a od tradičních manifestací odborářů se liší voláním po vstřícnosti vůči imigrantům („*Žádné hranice!*“) a po základním příjmu. Nejde o promyšlenou alternativu, nýbrž o akce blízké anarchismu a „*profesionálnímu*“ militantnímu antifašismu (Včetně happeningů, kdy aktivisté zavěšují na sítě, jak „*osvobozují zboží od cen*“, s tím, že oni bohatství vytvářejí a také na něm chtějí participovat. Ukradené věci pak někdy manifestačně rozdávají potřebným). Intelektuálními „*hrdiny*“ prekarizovaných přitom jsou P. Bourdieu, M. Foucault, J. Habermas, M. Hardt a A. Negri, H. Arendtová či tzv. frankfurtská škola.

¹⁵⁰ Což nemohou být odbory, jejichž reforma není pravděpodobná. Odbory bojují za nová pracovní místa a za vyšší výkon. Při střetu finančních zájmů svých členů s ekologickými a sociálními tématy upřednostňují zájmy svých členů. „*Progresivisté by neměli očekávat od odborů, že popřou své základní funkce*“ (s. 250 rec. publ.).

¹⁵¹ Co tímto autor míní, není jasné. Snad, že notebook prekarizovaného IT nomáda je v jeho osobním vlastnictví.

¹⁵² Standing to vidí poněkud zjednodušeně: „*Pracující chtěli slušné pracovní podmínky a podíl na zisku výměnou za to, že přenechali rozhodování o námezdní práci manažerům podniků*“ (s. 254 rec. publ.).

¹⁵³ Zmíněné „*statky*“ nejsou nijak blíže specifikovány. Standing pouze tvrdí, že elita a saláriati drží „*většinu finančního kapitálu*“. Dále, že mají nesrovnatelně vyšší příjmy nežli jejich předchůdci, „*ačkoliv se nikterak nezdá, že by byli schopnější, nebo pracovitější*“ (s. 254 rec. publ.). Díky ziskům z finančního kapitálu si mohou kupovat více privatizovaného prostoru, čímž ubírají z obecně sdílených statků, na kterých závisí prekariát a další skupiny. „*Zároveň mají takovou kontrolu nad svým časem, že si o tom ostatní můžou nechat jenom zdát*“ (dtto).

„*etickou*“ argumentací. O co se jedná? O ideu základního příjmu.¹⁵⁴ Stojí na předpokladu, že každý legální obyvatel určité země či společenství (dospělý i dítě) by měl dostávat „*drobný měsíční obnos*“ (s. 255 rec. publ.).¹⁵⁵ Což by mělo i nahradit všechny podpory.¹⁵⁶ Základní příjem – určený pro rozvíjení vlastních schopností – by měl dostávat každý jednotlivce, nikoliv rodina, domácnost. Vyplácel by se všem rezidentům, přistěhovalcům by se stanovila, z pragmatických důvodů, čekací doba. Vyplácel by se v hotovosti, nikoli ve stravenkách nebo pomocí jiných paternalistických nástrojů. Proto, aby se každý mohl svobodně rozhodnout, jak s ním naloží. Měl by být nedotknutelný.¹⁵⁷ Musí být pravidelný a nesmí být podmíněn žádným konkrétním jednáním. Peněžní dávky mají být především „*osvobozující*“.¹⁵⁸ Chudoba se pojí s nesvobodou a nesvobodné, i ponižující, má být i vnucování jakýchkoli podmínek.

Základní příjem, podle Standinga, nemá vytvářet past chudoby.¹⁵⁹ Jednotlivec tento pobírá nezávisle na tom, jaké má rodinné poměry i na tom, kolik si vydělá námezdní prací. Všechny příjmy z námezdní práce se přitom zdaňují, včetně případného využití progresivní daně z příjmů. Standing zmiňuje zevrubné vyvracení námitek proti základnímu příjmu např. ze strany instituce BIEN. Jde především o námitky typu, že základní příjem by podnítil inflaci, byl by nákladný, ubylo by díky němu pracovní síly, byl by „*almužnou*“, odměnou za lenost, daní pro ty, co pracují, přičemž by mohl být zneužit populistickými politiky. Je možná škoda, že v představované knize se základnímu příjmu Standing nevěnuje v tomto ohledu podrobněji.¹⁶⁰ Ohledně vyvracení námitek jen odkazuje na odbornou literaturu, v čele s výstupy BIEN. Působí to trochu dojmem, že Standing – ve své liberální „*skromnosti*“ – věří v určitý společenský „*konsensus*“ ohledně základního příjmu. Každý přece ví, že všechny námitky jsou vyvráceny. Kdo to neví, je neinformovaný a omezený. Nechť se tiše zastydí a vše si pilně nastuduje ... Přesto některé výhody základního příjmu pro prekariát rekapituluje.

¹⁵⁴ Též příjem „*všeobecný*“, „*univerzální*“, „*občanský*“, „*nepodmíněný*“, „*garantovaný*“, ale také i „*sociální dividenda*“, „*sociální grant*“ nebo „*demigrant*“ aj.

¹⁵⁵ Samotný Standing zůstává relativně střizlivý, pokud jde o výši základního příjmu. Kritizuje např. jeho přehnanou navrhovanou výši ve švýcarském referendu, kde návrh neprošel. Navrhuje jeho zavedení spíše ve výši nižší a ani úplně neignoruje, že pokud by se tento přiblížil mzdám, někteří by opravdu mohli ztratit motivace k práci. A mohlo by dojít k určitým, údajně pouze „*krátkodobým*“, turbulencím. Na straně druhé striktně odmítá tlačit lidi ke špatně placené a stresující práci např. tím, že musí neustále prokazovat nároky na podpory. Což přispívá k jejich ovládnání, stlačuje dále mzdy a vytváří další a další bezpráví. Za hlavní výhodu univerzálního základního příjmu označuje posílení vyjednávací pozice příslušníků prekariátu. Má umožnit adekvátní vyjednávání, dovolit jim svobodně, a racionálně, se rozhodovat. Pokud jsou lidé nejistí a ve stresu, tak se rozhodovat náležitě nemohou – srov. <http://a2larm.cz/2016/05/prekariat-spolecenska-trida-v-utvareni/>. Přitom Standing předpokládá a věří, že lidé, kteří dostanou určitý základní příjem, neztratí chuť a motivaci k práci, nýbrž právě naopak. Mají totiž začít vyhledávat i hůře placené posty, projekty a úkoly, které je baví a zajímají (typu např. pomoci druhým). A které si bez univerzálního základního příjmu předtím nemohli dovolit realizovat.

¹⁵⁶ I tento, a někdy především právě tento, aspekt bývá důvodem k odmítání konceptu základního příjmu. Standing se v této souvislosti letmo zmiňuje o integraci daňového systému a systému sociálních podpor – srov. (s. 257 rec. publ.). Nový systém sociálního zabezpečení by měl být postaven na „*univerzalistických*“ základech.

¹⁵⁷ „... stát by byl oprávněn jej odejmout jen v případě, že rezident ztratí nárok na pobyt nebo se dopustí zločinu, za něž je tento druh trestu stanoven“ (s. 255 rec. publ.). Druhý uváděný důvod u Standinga značně překvapuje.

¹⁵⁸ „... dávají základní jistotu a prostor pro svobodné rozhodování, jak žít a jakým způsobem rozvíjet vlastní schopnosti“ (s. 255 rec. publ.).

¹⁵⁹ Na rozdíl od negativní daně z příjmu, se kterou bývá základní příjem často srovnáván. Tato má s rostoucím příjmem „*požírat benefit*“ a odrazovat od námezdní práce.

¹⁶⁰ Ohledně jeho výše naznačuje, že by bylo možné tuto upravovat podle ekonomických cyklů. Stanovování se má svěřit „*nezávislému*“ orgánu, v němž by byli zástupci prekariátu a dalších zájmových skupin (Prý obdobně „*nezávislému*“ jako u měnových orgánů). Takovýto orgán by upravoval výši základního příjmu v závislosti na hospodářském růstu a jako doplňkovou složku podle cyklického stavu ekonomiky. Představme si, kdo by asi zasedal v uvedeném „*nezávislém*“ orgánu třeba u nás ... Nedopadlo by to, jako s novou komisí pro důchody? Několik málo skutečných odborníků pro okrasu, a zdání odbornosti, tam figuruje. Ovšem, co tam pohledávají např. aktivističtí zástupci genderových neziskovek? Samozvaní, nikým nevolení, nikým nekontrolovaní (kromě mecenášů). V čele pak osoba, jejíž jedinou kvalifikací zde je, že je žena (a, že neměla dost soudnosti odmítnout).

Má přinášet prekariátu „pojištění“ proti nejistotám a výkyvům globální ekonomiky.¹⁶¹ Potřebuje proto více příjmové stability i automatických ekonomických stabilizátorů.¹⁶² Základní příjem má být chápan jako „stabilizační příspěvek“. Účinněji a „spravedlivěji“ – ve srovnání s běžnými nástroji fiskální a monetární politiky, včetně dotací – má redukovat ekonomickou nestabilitu. Ve filozofické rovině má být základní příjem jakousi „sociální dividendou“, výnosem z investice v minulosti. Přesněji jde o dividendu „z úsilí a štěstěny našich předchůdců“ (s. 257). Prekariát má na takovou dividendu mít nárok, jako každý jiný.

Přítomny jsou útržkovité úvahy o dimenzích jistoty, sociální, kulturní, politické a především ekonomické. Standing znovu volá po „redistribuci jistoty“, kdy má být nezbytné „přerozdělit základní jistotu směrem od těch, kdo jí mají „příliš mnoho“ k těm, kteří ji mají „příliš málo“ nebo nemají žádnou“ (s. 261 rec. publ.). Filozofuje na téma, že jistoty může být příliš mnoho i příliš málo.¹⁶³ Kritizuje utilitaristy i libertariány, že přehlízejí „univerzální ekonomickou jistotu“ jako nástroj, která „umožňuje lidem osvojit si zásadové jednání“ (s. 258 rec. publ.). Co myslí oním „zásadovým jednáním“ sice blíže nespecifikuje,¹⁶⁴ zato kritizuje rozdělování společnosti na „my“ a „oni“. „Oni“ mají být ti chudí, kteří selhali v tržní společnosti, kterým „my“ možná pomůžeme, nebo je potrestáme, anebo převychováme (jak „slušní lidé“ uznají za vhodné). „Existence prekariátu nám dává úsečnou odpověď: oni jsou my, nebo se námi mohou kdykoli stát“ (tamtéž). Univerzální základní jistota má znamenat příklon k sociální solidaritě a soucitu, ale současně i „zbavení se lítosti“. Základní jistota – v podobě základního příjmu – označuje za téměř „univerzální lidskou potřebu“. Dokola pořád opakuje, že naprostá většina lidí by se nikdy nespokojila pouze se základním příjmem. Všichni přece chtějí užitečně pracovat ... Některé jeho „argumenty“ přitom zavánějí utopickým blouzněním.¹⁶⁵

Následuje Standingovo volání po „redistribuci finančního kapitálu“, a to v kontextu otázky, jak základní příjem hradit. Prekariát by měl adekvátně participovat na vysokých ziscích finančního kapitálu. Standing doporučuje dvě reformy. Měly by být zrušeny dotace kapitálu a námezdní práce. A měla by být přerozdělena část zisků z finančního kapitálu.¹⁶⁶ Např. pomocí suverénních kapitálových fondů, pomocí kterých by shromáždily prostředky na financování základního příjmu. Prekariátu by prospěla i tzv. Tobinova daň ze spekulativních kapitálových transakcí. K financování základního příjmu by mohly být využity i ekologické daně, které mají kompenzovat externality vzniklé znečištěním nebo zastavit vyčerpání přírodních zdrojů. Zmiňovány jsou i návrhy ohledně globální redistribuce příjmu (např. zavedení „daně z občanství“ v bohatých zemích, která by putovala do zemí chudších, kdy by se s občanstvím zacházelo jako s vlastnictvím nebo dědictvím svého druhu). Standing uzavírá, že „přechod k nepodmíněnému základnímu příjmu je z čeho hradit, a to jak v bohatých, tak v rozvojových zemích. Překážky jsou čistě politické“ (s. 263). Prekariát musí proto vyvíjet dostatečný tlak.

Základní příjem má rovněž umožnit větší kontrolu nad časem. Lidé musí zpomalit. A získat i více času pro práci nenámezdní i „práci pro práci“. Což není v současných podmínkách vůbec snadné. Fiskální a sociální politika totiž „odměňuje“ námezdní práci, a ty kteří se

¹⁶¹ S odkazem na možné úpravy návrhů základního příjmu též in Standing, G.: Responding to the Crisis: Economic Stabilisation Grants. *Policy & Politics*, 2011, roč. 39, č. 1, s. 9-25. ISSN 0305-5736.

¹⁶² Pojištění proti nezaměstnanosti a další sociální příspěvky mívaly též stabilizující roli, ale jsou „na ústupu“.

¹⁶³ Jím propagovaná „základní jistota“ má znamenat nejistotu „jen mírnou, nikoli extrémní“. Dále má přinášet vědomí, že v případě potíží existují dostupné a přijatelné způsoby, jak se s nimi vyrovnat. A za třetí je spojena s existencí dostupných, a snesitelných, způsobů, „jak se z utrpeného šoku vzpamatovat“ (s. 259 rec. publ.).

¹⁶⁴ Snad je tím míněno, že „lidé mající základní jistotu bývají tolerantnější a více altruističtí“ (s. 260 rec. publ.).

¹⁶⁵ Znovu lze odkázat na citace již výše uváděné – srov. pozn. 19 či 142.

¹⁶⁶ „Bohaté země se musí vyrovnat s tím, že se z nich stávají rentiérské ekonomiky“ (s. 262 rec. publ.). Na investování do rozvíjejících se ekonomik a pobírání „přiměřených“ dividend nespátřuje Standing „nic špatného“. Tato stránka globalizace má údajně být přínosná pro obě strany – ovšem pouze tehdy, „když se část dividend rozdělí mezi občany a druhořadé občany investující země“ (tamtéž).

rozhodli pracovat méně „*trestá*“ (méně vydělávají a ztrácejí např. i na penzích). Základní příjem má přinést více času žít mimo trhy práce a snížit také tlaky na vykonávání námezdní práce. Lidé potřebují dostatek času taktéž z hlediska posuzování rizik a přijímání racionálních rozhodnutí. Prekarizovaní by „*se základním příjmem ... měli svůj čas více pod kontrolou a tím pádem by získali více prostoru pro racionální rozhodování*“ (s. 265 rec. publ.).

Nelze přehlížet ani špatné rozdělení „*kvalitního veřejného prostoru*“. Prekariát má být ze své podstaty „*„zelenou třídou“*, *obhajující rovnostářský charakter společnosti, jež klade důraz na sdílení a reproduktivní činnosti, který chránit přírodní zdroje*“ (s. 265 rec. publ.). Elitám a vyššímu saláriátu mají být hrozby jako globální oteplování, znečištění či vyhynutí druhů „*víceméně často jedno*“. Jejich bohatství jim umožňuje přímým dopadům se vyhnout (mohou odcestovat do hor nebo na exotický ostrůvek v modravém oceáně). Prekariát by měl bojovat „*za funkční obecně sdílené statky; potřebuje bohatý veřejný prostor*“ (s. 266 rec. publ.). Ten neoliberalismus omezoval např. odprodejem obecních příbytků, hřišť nebo jiného zázemí při veřejných školách. Zavírány jsou veřejné knihovny, omezováno je financování sportu či zájmových kroužků. Veřejná zařízení jsou uzavírána, anebo jsou tak drahá, že jsou pro mnohé nedostupná. Pracovní trhy se tímto stávají ještě chaotičtější, sílí koncentrace lidí s nízkými příjmy a nízkým vzděláním v chudých oblastech. Ostrůvky chudoby a nezaměstnanosti se přeměňují v celé zóny a ghetta (např. na předměstích zdaleka nejenom francouzských měst). Schází místa, kde by se prekariát mohl shromažďovat a rozvíjet občanské vztahy. „*Prekariát jako nastupující třída sice obsazuje kavárny, hospody, internetové kavárny a sociální sítě, na druhou stranu však trpí deliberativním¹⁶⁷ deficitem*“ (s. 269 rec. publ.). Prekariátu se sice dnes nabízí pouze fragmentovaná veřejná sféra,¹⁶⁸ což ovšem neznamená, že by nemohl bojovat za takový veřejný prostor, kde by znovu ožila deliberativní demokracie.¹⁶⁹

„*Zaměstnanecká společnost*“ ztrácí úctu k aktivnímu odpočinku.¹⁷⁰ Trend je, podle Standinga, potřeba zvrátit v zájmu „*zdraví*“ všech. Prekariát by měl bojovat proti tyranii většiny i proti „*nezdravému znevažování nonkonformity*“. „*Prekariát by měl reagovat snahou o vybudování deliberativní demokracie,¹⁷¹ která bude prosazovat hodnoty univerzalizmu a altruizmu a tím povzbuzovat lidi k myšlení pronikajícím „závojem kapitalismu“ a k překonání perspektivy dané vlastním postavením v sociálním a ekonomickém spektru*“ (s. 267 rec. publ.). Taková demokracie však vyžaduje aktivní účast, vyžaduje i diskuzi i schopnost naslouchat a přemýšlet. Standing připomíná starověké Athény a náhodný výběr vzorku občanů, který připravoval zákonné návrhy.¹⁷² Někteří dnes chtějí budovat deliberativní

¹⁶⁷ Deliberace ve smyslu rokování, z anglického deliberation (resp. latinského deliberatio – rozvaha, uvažování, rozhodnutí apod.). Standingem míněno ve smyslu občanské deliberace jako cesty posílení přímé demokracie.

¹⁶⁸ S obecným odkazem na J. Habermase, který nostalgicky obviňuje za zničení veřejného prostoru sociální stát, masová média, public relations a podkopání parlamentní politiky. „*Internet podle Habermase vytváří anarchickou vlnu fragmentovaných komunikačních obvodů, z níž nemůže vzejít veřejná sféra*“ (s. 267 rec. publ.).

¹⁶⁹ Srov. <https://www.opendemocracy.net/guy-standing/precarariat-why-it-needs-deliberative-democracy>.

¹⁷⁰ Ve smyslu starořeckého scholé. Podle Standinga se tak stalo „*vinou občanského soukromnictví a individualismu, které vychází z hrubého materialismu*“ (s. 267 rec. publ.).

¹⁷¹ V kontextu úvah o přímé demokracii tímto může být míněno speciálně rokování občanů o určité otázce, a to podle přesně stanovených pravidel. Diskutovány jsou formy jako deliberace typu občanských porot, plánovacích komisí či vědeckého deliberativního průzkumu veřejného mínění (které mají vycházet z náhodného výběru, rovnováhy pohlaví, přesně stanoveného rámce, informací od odborníků, s funkcí pouze poradní, kdy má jít o organizace pouze ad hoc a jednorázové). Poukazováno však bývá na nebezpečí manipulací občanské deliberace.

¹⁷² Srov. Geiselberger, H. (ed.): *Velký regres: Mezinárodní rozprava o duchovní situaci dneška*. Praha: Rybka Publishers 2017. 312 s. ISBN 9788087950340. D. Van Reybrouck zde formuluje neotřelé vize „*modernizace technických aspektů demokracie*“. V čele s návratem k „*ústřednímu principu athénské demokracie: k přidělování funkcí na základě náhodného výběru (či chcete-li losování)*“ (s. 274 cit. publ. *Velký regres*). Volá po iniciování „*občanských shromáždění na úrovni celé Evropské unie*“. Princip občanských panelů vybíraných losem má být spojen s principem všeobecně přístupného referenda s možností výběru z více variant.

demokracii na internetu, prostřednictvím hlasování.¹⁷³ Standing navrhuje zvážit jednu provizorní variantu základního příjmu, která by mohla napomoci odvracet prekariát od tzv. populistů. Všichni, kdo by měli nárok na základní příjem, museli by se – při přihlašování o jeho udělení – „morálně zavázat, že budou volit v celostátních a místních volbách a přinejmenším jednou ročně se zúčastní veřejného fóra o politických otázkách“ (s. 268 rec. publ.). Nemělo by jít o právně – pod sankcemi – vymahatelný závazek, „jen by se každý přihlásil k jisté občanské odpovědnosti, jak káže étos emancipačního rovnostářství“ (tamtéž).

I bez zmíněného závazku by však základní příjem měl být „posílením deliberativní demokracie“ (s. 269 rec. publ.). Která by, na rozdíl od slabé demokracie, měla být hůře ovládána elitami a populistickou agendou. Potřebný má být každý krok k participaci, což má mít pozitivní dopady i na korupci. Podporu nenámezdní práce a aktivního volného času Standing vztahuje k „nové vlně „lokálního“ myšlení“ (tamtéž). Píše o „svůdnosti devoluce“¹⁷⁴ pod nálevkou „post-byrokratického věku“. Lákavá, pro sociální demokraty i konzervativce, má být společnost, kde lokální úroveň má větší význam a větší roli v ní hraje občanský sektor a dobrovolnictví. Hrozí ale nebezpečí, že lokalismus sklouzne k vytváření sociálních zón, kde bohatší oblasti budou získávat na úkor chudších. Nedostatečně lokalismus také zdůrazňuje „potřebu svobody sdružování a soustředí se téměř výhradně na individuální autonomii“ (dtto), což pro prekariát má být nevýhodné. Občanskou společnost v této podobě by totiž mohli ovládnout majetní a dobře propojení lidé. A lokalismus by tak mohl vyvolat další vlnu paternalismu.¹⁷⁵ Úvahy o lokalismu uzavírá takto: „Lokalismus může uspět jen tehdy, budou-li lidé občansky aktivní, a spojení nároku na příspěvek s morálním závazkem k účasti na demokratických aktivitách by bylo vykročení správných směrem“ (s. 270 rec. publ.).

Standing konstatuje, že záměr zvyšovat volební účast by se měl liberálním pokrokařům jistojistě zamlouvat. Vyšší volební účast má obvykle totiž přinášet podporu právě liberálním a pokrokovým hodnotám.¹⁷⁶ Pokud tedy pokrokaři opravdu stojí o vyšší volební účast, měli by neúnavně tlačit na zavedení základního příjmu. Kapitulu uzavírá připomenutím historického precedensu, „který propojoval politickou participaci a základní příjem. Athénané v roce 403 př. N. l. dostávali drobný dar za účast na životě polis. Jeho obdržení bylo vyznamenáním a motivací k převzetí odpovědnosti za správu věcí veřejných“ (s. 270 rec. publ.).

Recenzovaná kniha obsahuje velmi krátký Závěr. Snad až příliš stručný. Pro úplnost dodejme, že úplný konec knihy přináší *Bibliografii*. Přiměřenou, reprezentativní, přehlednou. A nechybí ani užitečný *Rejstřík*. V *Závěru* Standing věští, že se brzy možná ukáže, „že prekariát má mnohem více přátel“ (s. 270 rec. publ.). Připomíná – trochu lacině – dobově neoslyšená varování ohledně nástupu nacistů v Německu. „Jde o závažné varování, jelikož novou nebezpečnou třídu se snaží svést na scestí demagogové jako Berlusconi, jestřábi jako Sarah

¹⁷³ K čemuž Standing podotýká, že využívání internetu sice může být podnětné, nicméně „nikdy nemůže nahradit soustředění, které pocítujeme při skutečné fyzické účasti na debatě“ (s. 268 rec. publ.).

¹⁷⁴ Termín (např. právnícký) označující statutární delegování pravomocí a rozhodování z vyššího orgánu na nižší. Jde o formu administrativní decentralizace, která se liší od federalismu tím, že přenesení pravomocí může být např. dočasné či reverzibilní a stát de jure zůstává jednotný. V politologickém smyslu může být příkladem vznik skotského apod. parlamentu. V jiném významu však devoluce může označovat i regresivní vývoj.

¹⁷⁵ Standing připomíná již existující propojení lokalismu s opatřeními na podporu „prosociálního chování“. Občané např. mohou spolurozhodovat o investicích ve své čtvrti nebo blízkém okolí, pokud odvedou jisté penzum dobrovolné práce nebo se účastní veřejných setkání. Standing však stanovování podobných podmínek považuje „za zhoubné pro demokracii“. Opět opakuje své konstrukty o univerzalizmu a zdůrazňuje potřebu demokracie deliberativní, nikoli „demokracie „insiderů“ a „outsiderů““ (s. 269-270 rec. publ.).

¹⁷⁶ K čemuž podotýká: „To je možná důvodem, proč se v Brazílii, kde je volební účast povinná, neuchytil neoliberalismus“ (s. 270 rec. publ.). A vyjadřuje naději, že v Brazílii bude skutečně zaveden základní příjem, který tam byl – jako vůbec v první zemi – jako cíl právně zakotven. Z voleb 2018 však Standing asi radost nemá.

Palin a různí neofašisté“ (s, 271 rec. publ.). Pravý střed se má posouvat doprava,¹⁷⁷ levý střed má přicházet o hlasy. „*Hrozí mu, že přijde o důvěru celé generace*“ (tamtéž). Proč? Neboť měl příliš dlouho zastupovat zájmy námezdní práce a bojovat za způsob života a práce, který již údajně neexistuje. „*Nová třída se jmenuje prekariát, a pokud jí pokrokové síly nenabídnou politiku ráje, bude naslouchat hlasům sirén vábících společnost ke ztroskotání*“ (tamtéž). Standing volá po „*novém progresivním konsensu*“ ke kterému by se, vedle levého středu, měli přidat i centristé. „ – *ostatně, kam jinam by šli? Čím dřív tak učiní, tím líp. Prekariát není obět, padouch ani hrdina. Jsme to zkrátka my a je nás hodně*“ (s. 271 rec. publ.).

Závěrem recenze, sepsané z pozic neliberální konzervativní levice, lze zdůraznit, že i tato kniha je prostoupena mnoha a mnoha OOO (= obecně oblíbenými omyly). K nejzhoršivějším náleží automatické ztotožňování liberalismu s pokrokem i levicovostí. Kam to vede, ukazují texty doporučované v poznámkovém aparátu pod čarou. V tomto duchu lze konstatovat, že naléhavě potřebujeme demokracii nikoli deliberativní, nýbrž především neliberální.¹⁷⁸ Kriticky diskutovat lze namátkou samozřejmě také úvahy (a doporučení) Standinga ohledně politik ráje a peklo. Očima pokrokařského tzv. levicového liberála může přitom „*rájem*“ (včetně falešných chvalozpěvů na občanský sektor, NGO, neziskovky apod.) být nazýváno to, co normálním chlapům a normálním ženským, normálním neprivilegovaným lidem normální práce hodně, hodně nevábně páchne sírou, čmoudem, plameny a děsy & běsi pekelnými.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Což je opět diskutabilní. Bývá totiž nezřídka konstatováno, že skutečná pravice dnes vlastně neexistuje. Posledním mohykánem měl být Pinochet. Tzv. extrémní pravice např. typu Le Penové vznášá v řadě aspektů (např. ekonomických) požadavky, které může závidět i opravdová levice (Která ostatně dnes taktéž neexistuje).

¹⁷⁸ Ke kritice tzv. liberální demokracie z pravicových pozic srov. Klaus, V. st. a kol.: *Obrana demokracie před liberální demokracií. Manifest Institutu Václava Klause. Týdeník Echo*, 2018, č. 25, s. 32-36. ISSN 2336-4971. Autoři správně připomínají, že termín tzv. liberální demokracie se stal propagandistickým heslem. Demokracie je dnes vážně ohrožena, nikoli však tzv. populisty, nýbrž pokrokaři, kteří ovládli západní mocenská centra a na ně napojený mediální a intelektuální svět. „*Progresivistická ideologie současnosti má za cíl politický lid-demos rozbit a zabránit prosazení vůle většiny, která by byla v rozporu se zájmy dnešní, za avantgardu se považující mocenské garnitury. Té se podařilo zneužít demokracie k vytvoření své autoritativní vlády*“ (cit. práce, s. 34). Především EU je stále více nepřátelská vůči národním státům i národním společenstvím jejich obyvatel. Politické elity se národní státy snaží všemi cestami oslabit, narušit, zničit. Společnost je cíleně rozbíjena na „*společensví menšin*“. Určujícím pocitem, který má – podle umanutých pokrokařů – tyto menšiny v životě provázet je tzv. diskriminace. „*Boj proti této všemocné a zcela uměle vykonstruované zrudě se stává novou náplní politiky a veškerého jednání politiků liberální demokracie*“ (dtto). Která, jak autoři Manifestu zdůrazňují, není ani demokratická a ani liberální. Jejich cílem je obrana a záchrana normální demokracie, což považují za obtížný „*běh na dlouhou trať*“. Za úkol nejbližší označují „*znovu dát většině rozhodující slovo při správně věcí veřejných*“ (tamtéž, s. 36). S čím lze souhlasit. Kdy vznikne obdobný Manifest na levi? A vznikne někdy?

¹⁷⁹ Pro někoho pravým (či levým) peklem je svět, ve kterém je normální celospolečensky užitečně a poctivě pracovat, svět, ve kterém je normální respektovat přírodu, tradice, skutečné hodnoty i skutečné autority, svět, ve kterém lidé každý den neberou jako karnevalový happening s otevřeným koncem (permanentní karneval, který má přitom vždycky zaplatit a uklidit někdo jiný), svět, ve kterém neexistuje pouze moje Já, pak zase Já a zase Já, které tady nemá automatický a bezprácný nárok na úplně všechno a ihned. Pro jiné (včetně autora recenze) je zase předobrazem inferna např. to, když po Žižkově řadí a provokují pokrokařské bojůvky – liberálních, jak jinak – aktivistů za Kliniku. Také se přitom zaštiťují slogany o úžasnosti otevřené občanské společnosti. Kavárenský kolovrátkový argument zní, že se obáváme toho, co neznáme. Radí nám vyjít z uzavřené bubliny a poznávat ty druhé, jiné (čím odlišnější, tím prý lépe). Tudíž z bubliny vylézám a snažím se kliničáře lépe poznat. Výsledek? Čím blíže kliničáře a podobné poznávám, tím více se utvrzuji v tom, že mne opravdu nikterak neobohacují. Naopak. Obtěžují a ohrožují. Klinikka rozhodně Žižkov neuzdravuje. My, Žižkováci se děsíme všech pochodů za Kliniku. Po celém žižkaperku agresivně napadají kolemjdoucí bizarní hulákající kreatury, kterých by se štítily i bezdomovci ze Sherwoodu. Špinavé fetky rozhazují jehly po parcích, kde si hrají caparti, někteří aktivisté – bez ohledu na pohlaví – pozvracení, pomočení, pokálení (opravdoví dobrotrusové) a musejí být ostatními vlečeni. Práce ani hygiena k jejich hobby očividně nepatří, za to si libují v převracení popelnice a kontejnerů, hodů koší na dálku a do výšky (do oken), běhu přes auta (samozřejmě bílé barvy), kopání do všeho a neustálém sprejování (nejraději po nových a čistých fasádách). Vskutku nádherné obohacování nás, zaprděných maloměšťáckých zápecníků a uboze provinčních tradicionalistů, tj. bílých rasistů, xenofobů a sexistických čuňat. Tohle má být budoucnost světa i levice? Vzorová progresivisté z prekariátu? Děkuji, nechci. Raději peklo s čerty.

Zopakovat a podtrhnout lze i to, že by na místě měla být spíše snaha tzv. prekarizované z jejich nejistého postavení a prekerní situace dostat. A usilovat, aby se to tohoto nemuseli vůbec propadávat. Standing ovšem nejhlasitěji volá po tom, aby prekariát získal patřičnou hrdost a tuto i náležitě manifestoval, hrozil s ní a politicky tuto realizoval. Jeho příslušníci si prý musí uvědomit, že mají svá nezadatelná práva. Fakticky jenom práva a nároky. Kde však zůstala druhá strana mince? Povinnosti i odpovědnost? „*Nedospělost*“ prekarizovaných nepřekonáme tím, že z nich učiníme privilegované, kteří budou pouze pořád něco požadovat. Především je potřeba někoho, kdy by jim rázně vysvětlil, že bez práce nejsou koláče. I to, že skutečné hodnoty vznikají prací a nikoli dotacemi a přerozdělováním.¹⁸⁰ I to, že požadovat, aby jim někdo velkoryse platil za nicnedělání, flákání a lenost nemá s morálkou opravdu nic společného. Také si musí konečně uvědomit, že požadavek, aby každý vykonával pouze to „*k čemu se cítí povoláný*“ je silně utopický. Sice možná jen zatím, nicméně v kapitalismu zcela určitě (A znovu připomeňme, že prekariátu – podle Standinga – přitom vůbec nejde o vlastnictví výrobních prostředků, to má být údajně překonané). Ostatně, aby dělali pouze to „*k čemu se cítí povolání*“ dnes neplatí ani pro příslušníky saláriátu a dokonce ani většinu elit.

Potíž je v tom, že Standing si prekariát neuvěřitelně idealizuje a vůbec si nepřipouští, že mnohým se zkrátka pracovat nechce. Za své tzv. lidské právo považují, že se mohou pořád jen a jen bavit a užívat si. Bez pracně, bez povinností, bez závazků. Případně, že práce (včetně učení a studií) musí vždy být zábavná a nenamáhavá. Na čemž příliš nemění, že se Standing správně snaží odlišovat např. práci jako takovou a práci námezdní. Jeho naivní představa, že vlastně úplně každý bytostně touží pracovat a pouze netrpělivě čeká na osvobození od jha námezdní práce – aby se konečně vrhnul do práce pro práci samu – je mimo realitu. Hodně naivní jsou i např. úvahy o morálních závazcích apod.¹⁸¹ Musíme se zkrátka smířit s tím, že lidé nejsou andělé i s tím, že opravdu všichni nemůže dělat pouze to, co nás baví, a k čemu se cítíme „*být povolání*“. A, že dnes již práce, a to potřebná a společensky užitečná, není – je další velký blud, podvod, mýtus a lež. Stačí se podívat na infrastrukturu, bydlení, přírodu etc.

Výše konstatované ale rozhodně neznamená, že Standing se mylí úplně ve všem. Teoretické i praktické rozpracování kategorie práce by bylo potřebné nesmírně. Včetně toho, že pojetí

¹⁸⁰ Prekarizovaní musí i vnitřně „*dospět*“ sami. Aby se nechovali jako velcí rozmazlení fakani, mající údajné právo na každodenní mejdan, který samozřejmě ti druzí vždycky zaplatí i uklidí. A také, aby zbytečně neskákali na udičku „*lovcům hlupáků*“. Srov. kapitoly z ekonomie kapitalistické manipulace a klame in Akerlof, G. A., Shiller, R. J.: *Jak se loví hlupáci: Ekonomie manipulace a klamu: Nenechme sebou manipulovat*. Praha: Management Press 2017. 264 s. ISBN 9788072614783. V kapitalistické realitě je všudypřítomná manipulace, klam a podvody. „*Přečůrat*“ nás chce skoro každý. A pumpnout o peníze. V ekonomice, politice i osobním životě. Mnozí se přitom neštítí ani citového vyděračství a moralizování, přičemž se zaklínají tzv. společenskou odpovědností či posvátnou krávou tzv. liberální demokracie. Populární titul dvojice ekonomických nobelistů, blízkých novému keynesovství, lze řadit k módní behaviorální ekonomii. Studie o manipulaci, podvádění, vlivu peněz a politiky formuluje i obecná doporučení, kterak se nekalým praktikám bránit. Originální název knihy zní *Phishing for Phools* a tato je plná příkladů, zpochybňující kánonickou tezi liberální ekonomie, že neviditelná ruka trhu vždy přináší materiální blahobyť. Trhy mohou lidem i škodit, neboť nejsou imunní vůči využívání podvodného jednání a psychologického nátlaku, které z lidí dělají „*dojné krávy*“. Autoři termín lovit (phish) chápou širěji. Míněny nejsou aktivity přímo nelegální, nýbrž směřující k tomu, aby lidé činili věci, které jsou v zájmu toho, kdo loví. Neustále jsou kolem nás rozhazovány falešné návnady čekající na chybu hlupáka (phool), který návnadu spolkně. A nechá se chytit. Koupí předraženou a nepotřebnou věc, podlehne lobbistickým skupinám, nechá se nachytat od firem farmaceutických či potravinářských, od finančních trhů, včetně platebních karet či dalšími lákadly marketingových a PR „*rybářů*“. Včetně vějíček s „*globálním liberálním Dobrem*“ páchaným – v duchu morálního imperialismu – politickými neziskovkami. Jak se máme bránit? Podle autorů větším množstvím informací, hlubšími znalostmi, adekvátními reformami a regulacemi. Pokud neinformovanost a lidskými slabostmi umožníme prodávajícímu dosahovat zisku, bude toho samozřejmě systematicky využívat a s námi manipulovat. Stávající systém, nejen ekonomický, je veskrze prolezlý podváděním, lží a klamem. Každý to musí vědět a musí s tím počítat. Musí předpokládat, že je manipulován, čímž má vznikat i jistá „*rovnováha při existenci lovu na hlupáky*“. Nikdo nesmí prokázat sebemenší slabost, jinak je ihned nemilosrdně uloven.

¹⁸¹ Ovšem snaha o vyšší volební účast na místě je. Včetně úvah o povinné účasti na volbách.

práce je opravdu nutné rozšířit. Práce a zaměstnání opravdu totožné být nemusí.¹⁸² Inspirativní mohou být i postřehy Standinga o práci nenámezdní či volném čase – chtělo by to ovšem jít do větší hloubky a mít i adekvátní teoreticko-metodologické i ideologické ukotvení. Úvahy by chtělo rozšířit také o kategorii práce produktivní a nikdy přitom neztrácet ze zřetele, že efektivnost by měla mít složku nejenom hospodárnosti, ale i účelnosti.¹⁸³ Mnohé práce za kapitalismu účelné opravdu nejsou a jejich celospolečenský přínos je nulový, ne-li přímo negativní. Jaké skutečné hodnoty vlastně vytváří takový youtuber, videoblogger, kreativní stylist, kreativní manažer e-sportu, obskurní piarista či obdobné parazitní pseudoprofese?

Značně diskutabilní, ovšem ale i inspirativní, zůstává také koncept základního příjmu. Někde a v něčem by snad i některé pozitivní dopady mít mohl.¹⁸⁴ Jako globálně zavedený, a především jako náhrada veškeré sociální pomoci a sociálních systémů, však rozhodně nikoli. Odpovědná levice by ale své úsilí měla napřít spíše např. směrem ke zkracování pracovní doby. A nesmí nikdy zapomínat, že právo na práci (i na jistoty) musí být doplněno také povinností pracovat. Autentická levice se musí pokusit opět probudit nadšení z práce, hrdost na poctivou práci i nadšení z budování sociálně spravedlivější budoucnosti! A obnovit víru, že se vyplatí poctivě a tvrdě pracovat a být v něčem užitečným opravdu, ale opravdu dobrý.

P.S. Recenze původně nesla podtitul: Aneb, jak je mylné a zvrácené v pohodlí globálních kaváren hrát si na nekapitalistickou revoluci prosazováním placení za nicnedělání. Což by ke knize i G. Standingovi samotnému však bylo (ne)mírně nespravedlivé. Lepším podtitulem by tak mohla být řečnická otázka: Kdo se postaví do čela prekarizovaných mas? A nejenom jich, kdy by snad bylo lepší hovořit o neprivilegovaných či ještě lépe o vykořisťovaných ... Nakonec autor recenze zakoupení knihy (za CZK 370) nelituje. I kavárenský titul může občas obohatit ... Publikace je v mnohém inspirativní a lze ji doporučit ke kritickému přečtení a promyšlení. A to nejenom nejruznějším odborníkům, nýbrž i přemýšlivější části laické veřejnosti. Odpočinkové čtení do vlaku to úplně není. Zopakujme závěrem, že s mnohým v knize konstatovaným přitom souhlasit opravdu nelze. Včetně samotného konceptu prekariátu. Je opravdu nezbytné vymýšlet pořád nová a nová módní slůvka a „cool“ termíny pro to, co již bylo dávno identifikováno a vědecky popsáno?¹⁸⁵ Držme se s pokorou skutečných klasiků.

¹⁸² J. Durych v roce 1937 napsal: „Je rozdíl mezi prací a zaměstnáním, neboť zaměstnání je nutností vnější a práce je nutností vnitřní“. A taktéž: „Práce je namáhavá, vždyť k ní je potřeba i rozumu ...“.

¹⁸³ Připomeňme stále nedocenené, a stále (možná stále více) inspirativní, studie o efektivnosti za socialismu z pera především M. Tomse. Nejenom k tomu, že kritérium ekonomické efektivnosti za socialismu zahrnuje dva aspekty: 1. společenskou užitečnost produkce, 2. hospodárnost srov. např. Vaner, J., Toms, M., Hájek, M., Samek, S.: *Národohospodářská efektivnost: Teorie a měření*. Praha: Svoboda 1977. 332 s, ISBN nemá.

¹⁸⁴ (Ne)mírně kacířská úvaha našeptává, že některým by snad opravdu bylo lépe platit za to, aby nepracovali. Třeba takovým absolventům genderových či multi-kulti studií ... A mnohým dalším korektně pokrokařským aktivistům. Bez jejich běsnění by svět byl hezčí a bezpečnější místo. Pro normální chlapi a pro normální ženské.

¹⁸⁵ Skutečně akutně potřebujeme „nový slovník, který by reflektoval třídní vztahy v globálním tržním systému jedenadvacátého století“? (s. 24 rec. publ.). Nejde spíše o zamlžování a odvádění pozornosti od podstaty věcí?